

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN ETKENLER
VE TÜRKİYE UYGULAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

İlknur AYHAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nezir KÖSE

Ankara – 2011

ÖNSÖZ

Gelişmekte olan ülkelerin en temel sıkıntılarında birisi olan sermaye eksikliği ve bu eksikliğin giderilmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülen doğrudan yabancı sermayenin gün geçtikçe önemi ve bu konuda yapılan çalışma sayıları artmaktadır. Türkiye 1950'lerden bu yana bu konuya oldukça önem vermiş; ancak istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu tez kapsamında istenilen hedefe ulaşmada hangi faktörlerin önemli araçlar olduğu tartışılmaktadır.

Bu çalışmamın hazırlanmasında desteğini ve katkılarını gördüğüm saygıdeğer danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sezgin AKSOY'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca danışmanlığımı üstlenerek bana yardımcı olan çok değerli Nezir KÖSE hocama emeklerinden ötürü minnettarım ve çok teşekkür ediyorum. Tüm lisansüstü ders dönemi boyunca derslerini aldığım çok değerli ve saygıdeğer hocalarıma da teşekkürlerimi sunuyorum. Hem ders hem de tez döneminde desteğiyle hep yanımda olan sevgili arkadaşım Gonca ARAS'a da çok teşekkür ediyorum.

Bana her zaman umut aşıl原因an, hayatımın her aşamasında desteklerini esirgemeyen ve en önemlisi varlıkları ile beni mutlu eden Annem, Babam ve de Kardeşime çok teşekkür ediyorum.

Çalışmamın ilgilenen herkese faydalı olmasını temenni ediyorum.

İlknur AYHAN

Ankara-2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II-III
KISALTMALAR	IV-V
TABLolar	VI
GRAFİKLER	VII
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM

I. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı	4-5
A. Çokuluslu Şirket ve Ulusötesi Şirket	5-7
B. Yatırımcı Ülkeler ve Ev Sahibi Ülkeler	8
II. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	8
A. Sermaye Çıkışına Göre DYY Türleri	8
1. Dikey Doğrudan Yabancı Yatırım	8-9
2. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırım	9-10
3. Holding Yatırımlar	10
B. Çokuluslu Şirketleri Motive Eden Amaçlara Göre DYY Türleri	10-11
1. Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	11-12
2. Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	12-13
3. Etkinlik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	13-14
4. Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	14
III. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeye Geliş Nedenleri	14-24
A. Piyasa Büyüklüğü	24-25
B. İşgücünün Maliyeti ve İşgücünün Niteliği	25-29
C. Ticaret Engelleri	29-30
D. Döviz Kuru	30-33
E. Dışa Açıklık	33-34

F. Vergiler.....	34-37
G. Büyüme Oranı	37-38
H. Ulaşım Maliyetleri	38-39
İ. Politik Durum	39-40

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ

I. Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu	41-45
II. Avrupa Birliği'nin Faaliyetleri	45-46
III. Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) İlişkisinin Tarihsel Gelişimi	47
A. Ortaklıktan Adaylığa (1959-1999)	47-54
1. Gümrük Birliği	54-56
B. Adaylıktan Tam Üyeliğe (1999-...)	56-65
IV. Avrupa Birliği'nin Önemi ve Son Dönem Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler	66-82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

I. Literatür Taraması	83-85
II. Yöntem	85-89
III. Veri Seti	89-92
IV. Ekonometrik Analiz	92-109
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	110-113
KAYNAKÇA	114-121
EKLER	122-128
ÖZET	129
ABSTRACT	130

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
AR-GE	Araştırma-Geliştirme
BAB	Batı Avrupa Birliği
B&SA	Birleşme-Satın Alma
CPI	Tüketici Fiyat Endeksi (Consumer Price Index)
ÇUŞ	Çokuluslu Şirketler
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
ECU	Avrupa Para Birimi (European Control Unit)
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EUROSTAT	Avrupa İstatistikleri (European Statistics)
FDI	Foreign Direct Investments (Doğrudan Yabancı Yatırımlar)
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs an Trade)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

İTO	İstanbul Ticaret Odası
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UDY	Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (United Nations Conference on Trade and Development)
YASED	Yabancı Sermaye Derneği
YOİKK	Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu
WIR	Dünya Yatırım Raporu (World Investment Report)

TABLULAR

Tablo 1.1. Ev Sahibi Ülkeye İlişkin Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler

Tablo 1.2. DYY Belirleyicileri

Tablo 1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen İtici ve Çekici Güçler (Kutal)

Tablo 1.4. Farklı Çalışmalarda Faktörlerin DYY Yatırımlarına Etkileri

Tablo 2.1. AB'ye Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler İçin Özet Bilgiler

Tablo 2.2. Türkiye'ye DYY Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı

Tablo 2.3. Ülkelere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (2007-2008) (Milyon Dolar)

Tablo 2.4. Özelleştirme ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyon Dolar)

Tablo 3.1. ADF ve Phillips Perron Birim Kök Test Sonuçları

Tablo 3.2. VAR için Gecikme Değerleri

Tablo 3.3. Katsayı Matrisinin Birim Kökleri

Tablo 3.4. Artıklar için Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sınamaları

Tablo 3.5. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Tablo 3.6. Zayıf Dışsallık Testi Sonuçları

Tablo 3.7. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Tablo 3.8. LNFDI Varyans Ayrıştırma Çıktısı

Ek 1. Türkiye'de Uluslararası Birleşme ve Satınalmalar (2008)

Ek 2. Analizde Kullanılan Veriler

Ek 3. Uzun Dönem Etki-Tepki Fonksiyonları

Ek 4. (1995-2008) Döneminde Uluslararası Doğrudan Yatırım ve Bileşenlere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

GRAFİKLER

Grafik 1.1. Yıllar İtibariyle Yaşlara Göre İşsizlik Oranları

Grafik 1.2. Yirmibeş Yaş Altı Aylık İşsizlik Oranları (2005-2008)

Grafik 2.1. 1995-2008 Döneminde Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar

Grafik 2.2. Türkiye'de Birleşme ve Satınalma İşlemleri (2003-2008)

Grafik 3.1. Katsayı Matrisinin Birim Çemberdeki Konumları

Grafik 3.2. Eşbütünleşme Grafiği

Grafik 3.3. LNFDI Etki-Tepki Fonksiyonu Grafikleri

Grafik 3.4. LNFDI Varyans Ayrıştırma Grafikleri

Grafik 4.1. Dış Ticaret Açığının Yıllara Göre Dağılımı (1970-2008)

Grafik 4.2. Yıllık Büyüme Oranları (1970-2008)

GİRİŞ

Bugünün gittikçe daha açık ve bütünleşen dünya ekonomisinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından rekabet edilebilirlik önemli bir role sahiptir. OECD'ye göre rekabet edilebilirlik, bir ülkenin uluslararası pazarın sınavını geçerek, serbest ve eşit pazar koşulları altında ve aynı zamanda uzun vadede yaşam standartlarının yükselmesini sağlayarak mal ve hizmet üretme kabiliyetidir (YOİKK, 2006:77). Küreselleşen dünyada yabancı yatırımlar büyük önem kazanmış ve kazanmaya da devam etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı olmadan birçok ülke DYY(Doğrudan Yabancı Yatırım) çekebilmek için rekabet halindedir. Bunun en önemli sebebi ise yabancı yatırımların ülkeye sağladığı sermaye akışı, istihdam, teknik bilgi (know-how), yeni üretimler, pazarlama ve yönetim teknikleri, ihracat olanakları ve en önemlisi ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlamasıdır.

1950'lerden buyana sanayileşme ve kalkınma çabası içerisinde olan Türkiye için de DYY büyük önem arz etmektedir. Ancak yabancı yatırımlardan faydalanabilmek için devlet tarafından verilecek teşvikler, sağlanacak destekler ilgili sektörler ve genel olarak ekonomiye zarar vermemeli, ülkenin menfaatleri lehine bir denge kurulmalıdır. Bazı sektörler tamamen yabancı şirketlerin kontrolü altına girerse, yerel şirketler bu küresel şirketlerle rekabet edemeyebilir. Ancak yabancı yatırıma aşırı katı olmakta ülkenin istihdam, teknoloji, sermaye gibi alanlarda gelişimine engel olabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bu ülke içi sorunları arttırıcı yönde bir politika teşkil eder. Bu yüzden de DYY özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından çok önemlidir ve dikkatle yönetilmesi gereken bir konudur.

Bir ülke ekonomisinin gelişmesi dolayısıyla kalkınmasının yolu reel üretimini arttırmaktan geçer. Ancak gelişmekte olan ülkelerin başlıca sorunu sermaye birikimlerinin yetersiz olmasıdır. DYY işte bu noktada ek sermaye kaynağı olması ve ülkeye yeni teknoloji, yönetim, teknik bilgi getirmesiyle

üretim faktörlerinin verimliliğini arttırmakta ve ülke ekonomisine büyük oranlarda katkı sağlamaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeler kategorisinde olan Türkiye’de bugüne kadar DYY miktarında istenilen seviyelere ulaşamamıştır. İstenilen seviyeden kasıt, dünyadaki toplam doğrudan yabancı yatırım stoku içinde Türkiye’nin yüksek paya sahip olmasıdır. Örneğin, UNCTAD verilerine göre Türkiye’nin 2000 yılı sonundaki payı % 0.33 iken 2008 yılı sonunda bu oran % 0.47 olmuştur. 2000 yılında Polonya % 0.59’luk paya sahipken 2008 yılı sonu itibarıyla % 1.08’ lik bir paya sahip olmuştur. Bu şekilde hızlı bir artış gösteren ülkelerden biri de Çek Cumhuriyetidir. 2000 yılındaki payı % 0.38 olan bu ülkenin 2008 yılı sonunda dünya DYY stokundaki payı % 0.77’ye ulaşmıştır.

Bu çalışmada amaç ülkeye DYY çekmede önemli faktörlerin ne olduğu üzerinde durmaktır. Bilindiği üzere Türkiye şu anda Avrupa Birliği üyeliğini hedeflemekte ve bunun için AB müktesebatına uyum çalışmalarını aralıksız sürdürmektedir. Bu çalışmalar yatırımcılar için bir önem arz etmektedir. Ülkede ki istikrarlı ve iyi bir mali ve parasal politika, etkin bir hukuk sistemi ve istikrarlı demokratik kurumlar başarılı bir ekonomi için son derece önemlidir. 2001 yılından bu yana yapılan reformlar silsilesi, iş ve yatırım ortamındaki önemli değişiklikler ile ulusal ekonomik gelişme ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunmuştur.

Türkiye’de son yıllardaki ekonomideki istikrar çabalarının DYY önemini arttırmış ve ötürü ele alınan çalışmaların sayısı da artmaktadır. Bu çalışmada, genel olarak DYY faktörleri üzerinde literatür derlemesi yapılmış; Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkileri ve bu ilişkinin önemi üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda da Türkiye açısından belirlenen değişkenlerle ekonometrik bir analiz yapılmış ve sonuç değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde doğrudan yabancı yatırıma ilişkin kavramlar tanımlanmış, DYY türleri anlatılmış ve literatürdeki sınıflandırılmış DYY faktörleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise Avrupa Birliği’nin doğuşu, Türkiye ile tarihsel gelişimi ve ekonomik yönden mukayese edilmesi konuları

işlenmiştir. Üçüncü bölümde de DYY girişini etkileyen faktörlere yönelik ekonometrik analiz yapılmıştır. Çalışmada 1970-2008 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Zaman serileri üzerinde eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modelleri uygulanmıştır.

Ekonometri paket programı olarak "E-Views5.1" tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM

I. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı

Uluslararası sermaye hareketleri uluslararası resmi sermaye akımları, uluslararası özel mali sermaye akımları(portföy yatırımları) ve dolaysız sermaye yatırımları olmak üzere üç ana başlık altında toplanır (Kula, 2006:29). Uluslararası yatırıma konu olan yabancı sermaye “özel” ve “doğrudan” nitelikte sermaye hareketidir. Özel nitelikte olmasından kasıt ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu gösterir. Doğrudan kelimesi ise, sermaye ile birlikte teknoloji, know-how (teknik bilgi), işletmecilik bilgisinin ülkeye geldiğini gösterir (Eren, 1995:3). Bu bakımdan uluslararası yatırım denince akla gelen portföy yatırımları yada diğer resmi sermaye akımları, örneğin borçlar, doğrudan yabancı yatırım şeklindeki uluslararası yatırımlardan farklı sermaye hareketlerini yansıtır.

Yabancı yatırımlar uygulama da ikiye ayrılmıştır: Dolaylı (portföy tipi) yatırımlar ve dolaysız (doğrudan) yabancı yatırımlardır.

Portföy yatırımları, yabancı bir ülkede sermaye sahiplerinin hisse senedi, tahvil gibi menkul kıymetlere yaptığı yatırımlardır. Bu yatırımları yapan sermaye sahipleri menkul kıymeti piyasaya sunan teşebbüsün (girişimci) yönetimine karışmamakta ve söz konusu menkul kıymete denk edecek gelirden çok, menkul kıymetin piyasa da yapacağı primle ilgilenmekte ve genellikle kısa sürede elden çıkarmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırım ise bir ülkede bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama yoluyla gerçekleştirilen veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırma yoluyla o ülkede bulunan diğer

firmalar tarafından diğerk bir ÷lkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte “teknoloji”, “işletmecilik bilgisi” ve “yatırımcının kontrol yetkisi” gibi unsuları beraberinde getiren yatırımlardır (Karluk, 1983:14; Eren, 1995:4).

İki yatırım tipi arasındaki en önemli fark doğrudan yabancı yatırımların kontrol yetkisine sahip, bilgi transferi sağlayan fiziki yatırımlar olmasıdır. Portföy yatırımlarında ise doğrudan yabancı yatırımların aksine genellikle kısa vadede planlanmış ve sadece menkul kıymetler üzerinden yapılan yatırımlardır, ayrıca yerleşik şirket üzerinde yönetim hakkı veya denetim söz konusu değildir. İkinci önemli fark ise doğrudan yabancı yatırımlarda yatırımcının sermaye getirmesinin yanı sıra üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de transfer etmesidir; ancak portföy yatırımlarında yatırımcının sermayeden başka bir katkısı bulunmamaktadır.

A. Çokuluslu Şirket ve Ulusötesi Şirket

Doğrudan yabancı yatırım çekmek için, ÷lkeler arasında ciddi boyutlarda bir rekabet söz konusudur. Böyle bir rekabet söz konusu olunca bu yatırımları gerçekleştiren girişimcilerle ilgili kavramları da tanımlamak gerekmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım yapan şirketlere “Çokuluslu Şirketler” (ÇUŞ) adı verilir. Çokuluslu şirket, kuruluş bünyesindeki toplam kaynakları ulusal sınırları dikkate almadan dağıtan ve dünya çapında dağıtım yapan; ancak mülkiyet ve üst yönetim olarak bir ÷lkede yerleşmiş tipteki uluslararası şirkettir. Bu çokuluslu şirketlerin büyük çoğunluğunu sanayileşmiş ÷lke şirketleri oluşturmaktadır. Çokuluslu şirketler aracılığıyla sanayileşmiş ÷lkelerden çıkan sermaye, sanayileşmekte olan ÷lkelerden çok diğerk sanayileşmiş ÷lkelere gitmektedir. Böylelikle çokuluslu şirketler, sanayileşmiş ÷lkelerin dış ticaretinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin, ABD dış ticaretinin % 90’ı ABD’li çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. ABD’li çokuluslu şirketlerin kendi içlerinde gerçekleştirdikleri (firma-içi) alım-satım, ABD dış ticaretinin % 50’sine karşılık gelmektedir.

Sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleştirilen Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) akımının büyük bir kısmı, birleşme ve satın almalardan (B&SA) oluşmaktadır. Son 15 yıllık dönemde gelişmekte olan ekonomilerde gerçekleşen krizler sonrasında piyasa değerleri düşen şirketler, yabancı yatırımcılara oldukça cazip gelmiş; bu yolla birçok şirket yabancılar tarafından satın alınmıştır. Bu açıdan, Türkiye için durum farklı olmuştur. Ülke ekonomisiyle ilgili kaygılar yüzünden, 2001 krizi sonrasındaki üç yıllık zaman diliminde, Türk şirketlerine olan ilgi oldukça düşük kalmıştır. Ancak, istikrarın ve ekonomik büyümenin kesintisiz olarak sürdürülmesinin yanı sıra, AB'nin Türkiye'yle üyelik müzakerelerini başlatma kararı almış olması, 2005 yılında Türk şirketlerine ve özellikle de finans sektörüne olan ilginin ciddi bir şekilde artmasına yol açmıştır. 2005'e kadar, DYY girişinin GSYİH'ye oranı %1'in altında gerçekleşen Türkiye'de, özelleştirmelerin de etkisiyle 2005 yılında DYY girişi 10 milyar Dolar, 2006 yılında 20 milyar Dolar ve 2007 yılında 22 milyar Dolar ile tarihi bir rekor kırmıştır. Türkiye en fazla DYY çeken ülkeler arasında 2003 yılında 53. sırada iken, 2004 yılında 37. sıraya, 2005 yılında 22. sıraya, 2006 yılında ise ilk 20 de yer alıp 17.sıradan girerek önemli bir rekor kırmış; ancak 2007 yılında tarihin en çok yabancı sermayesini çekmesine rağmen dünya sıralamasında 23.sıraya gerilemiştir. 2008 yılında ise dünya çapında gerçekleşen küresel krizin etkisi ile çekebildiği yabancı sermaye 18 milyar dolar civarında olmuştur (YASED, UDY 2008 Değerlendirme Raporu; 2009:2).

Ulusötesi şirket denildiğinde ise farklı vatandaşların sahipliğine ve yönetimine açık olan çokuluslu ve uluslararası şirket anlaşılır. İngilizce literatürde çokuluslu şirket kavramı "multinational enterprise", "multinational company", "multinational firm" veya "multinational corporation" gibi farklı kavramlar da kullanılmaktadır. Bu farklı terimler Türkçe'de şirket olarak çevrilmiş ve literatüre geçmiştir. Ancak, ekonomi/işletme yazınında çokuluslu şirket kavramından sonra kullanılmaya başlanan ve sıklığı giderek artan bir başka kavramda "Ulusötesi Şirket" kavramıdır. Ulusötesi şirket İngilizcede

“Transnational Corporation” kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu iki kavram arasındaki farka gelince, çokuluslu şirket bir ülkede merkezi olan kuruluşun diğer ülke veya ülkelerde de doğrudan faaliyette bulunması üzerinedir. Yani Araştırma-Geliştirme AR-GE faaliyetleri ve kontrol yetkisi genellikle o ülkedeki tek merkezde toplanmıştır. Ulus ötesi şirket ise olayın ulusal boyutunu veya merkez ülke boyutunu aştığını anlatmak için tercih edilen bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Dunning, ulusötesi kavramının 1974 yılında Güney Amerika ülkelerinin isteği üzerine, Birleşmiş Milletler Ulusötesi Şirketler Merkezi (*United Nations Centre on Transnational Corporations-UNCTC*) tarafından kullanılmaya başlandığını belirtmiştir. Güney Amerikalı ülkeler “çok uluslu” yerine “ulus ötesi” kavramını Güney Amerika kıtasında bulunmayan ülkelere gelen yatırımları belirtmesi ve bunun Güney Amerika kıtası üzerinde olan ülkelere herhangi birinin kıta üzerindeki diğer ülkelere yaptığı yatırımlardan ayrılabilmesi için istemişlerdir (Dunning 1993:11).

B. Yatırımcı Ülkeler ve Ev Sahibi Ülkeler

Doğrudan yabancı yatırımları yapan çokuluslu şirketlerin hangi ülkelere yatırım yaptıklarının bilinmesi önemlidir. Yatırımların en önemli kaynağı tasarruflardır. Bu olgudan hareketle doğrudan yabancı yatırımların en önemli kaynağının, gelirlerinin büyük bir kısmını tasarruf eden gelişmiş ülkeler olduğu sonucuna ulaşılabilir (Kula, 2006:30). Bu ülkelere “*yatırımcı ülkeler*” (home country) denmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların gelişimi açısından yatırımcı ülkelerin yatırım yapmış oldukları ülkeler de ev sahibi ülkeler (host country) olarak adlandırılır.

II. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Yerleşik literatürde doğrudan yabancı yatırımların birçok şekilde olabileceğini göstermek için sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlar genel olarak iki ana başlık altında toplanmıştır. Birincisi, “Sermaye Çıkışına Göre DYY Türleri”; ikincisi, “Çokuluslu Şirketleri Motive Eden Amaçlara Göre DYY Türleri”dir.

A. Sermaye Çıkışına Göre DYY Türleri

Sermaye çıkışına göre yapılan DYY sınıflandırmasının temeli, dış ülkelere giden yabancı sermaye ile yapılan yatırımların, bu yatırımların bulunduğu iş sahası ile karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

1. Dikey Doğrudan Yabancı Yatırım

Dikey doğrudan yabancı yatırım (*vertical foreign direct investment*) firmanın, tedarik edicilerine veya müşteri firmalarına dönük yapmış olduğu yatırımlardır (Kula,2006:39). Eğer ürünün üretiminde ki çeşitli aşamalar yatırımcı ülke ve ev sahibi ülkede ayrı ayrı yürütülüyor ise buradaki doğrudan yabancı yatırım dikey yatırım niteliğinde olmaktadır.

Dikey yatırımı gerektiren çeşitli nedenler vardır. Bunlardan ilki, daha önceden ticareti yapılmayan bir mal için piyasaya giriş isteğidir. Bu amaçla o piyasaya girebilmek için yabancı ülkede bir üretim tesisi kurmak gerekmektedir. Böyle bir duruma ancak işlem maliyetlerinin veya taşıma maliyetlerinin üretimin içeride yapılıp dışarıya ihraç etmeye izin vermeyecek ölçüde yüksek olması durumunda gerek duyulacaktır. Benzer şekilde, yabancı ülkede ticaretten korunma tarifeleri çok yüksek ise, bu ülke piyasasına girmek için o ülkede bir üretim birimine gerek olur ve bu duruma “*gümrük duvarı atlayan doğrudan yabancı yatırım*” adı verilir (Chen,2000:19; Açıkalın,2007:18). Ancak bu durum günümüz küresel dünyasının uluslararası

yatırım politikaları konusunda çok önemli liberalleşmeler yaşadığı son dönemler için geçerli değildir. Dikey yabancı yatırım seçimini yaptıran başka bir neden de girilmek istenen ülkedeki doğal kaynak zenginliğidir. Yabancı yatırımı alacak ülkede taşınması mümkün olmayan doğal kaynakların olması yabancı yatırımı yapacak şirket için çok önemli bir neden oluşturur. Çünkü böyle bir girişimle yatırımı yapacak olan çokuluslu şirketler için düşük maliyet avantajı ortaya çıkacak ve rakiplere karşı bir rekabet avantajı oluşturacaktır.

2. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırım

Yatay doğrudan yabancı yatırım (*horizontal foreign direct investment*), yatırımcı şirketin ürünlerinin aynısı yada çok benzerinin doğrudan yabancı yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkede üretilmesi ve bu ürünlerin üretildikleri pazarda satışa sunulmasıdır.

Yerel piyasalara hizmet için dizayn edilen bu DYY için daha önce mevcut olan bir üretim sisteminin yeni bir ülkede daha kurulması gereklidir. Bu şekilde o ürünün piyasasını genişletme ve yeni pazar arayışları ile yakın olan piyasalarda da hakimiyet kurma amacı gerçekleştirilir. Örneğin; Honda ve Toyota gibi şirketlerin hem Avrupa'da, hem Asya'da hem de Kuzey ve Güney Amerika'da motorlu araçlar üreten fabrikalar kurması yatay doğrudan yabancı yatırımdır.

Bu tip yatırımların görüldüğü sektörlerde yüksek AR-GE çalışmaları, yeni veya teknik olarak komplike bir ürünün söz konusu olması, ürün farklılaştırması ve yüksek reklam bütçeleri gibi tipik satış stratejileri yaygın olarak bulunmaktadır. Bu tür yatay tipte yatırım yapan çokuluslu şirketler girdiği ülkede önemli ölçüde tekel gücüne sahip olmaktadır. Böyle bir yatırım söz konusu olduğunda yatırımın asıl amacı da kısa vade de değil uzun dönemde kar fonksiyonunun maksimize edilmesidir.

3. Holding Yatırımlar

Yabancı literatürde *conglomerata* olarak geçen terim farklı şirketlerin biraraya gelmesi ile oluşan büyük şirket grubu olarak tanımlanmaktadır. Bir çokuluslu şirket herhangi bir ülke de kendi mevcut üretiminin dışında bir alanda yeni bir üretim birimi kurduğunda veya satın aldığı anda holding yatırımlar yani şirketler topluluğu şeklinde bir doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirmiş demektir. Bu yaklaşım mal çeşitlendirmesini temel almıştır.

Bu yatırımın yapılmasına esas sebep ise yatırımcıların riski çeşitlendirme ile minimize duruma getirmektir. Çokuluslu şirketler hisse sahiplerine minimum riski iki şekilde sunarlar. Birincisi, şirket birbiriyle alakasız ve çok sayıda mal ve hizmet üretmektedir. İkincisi, üretim birimleri değişik ülkelere yayılmıştır. Bu yaklaşımda bir üründe görülecek talep azalması diğer bir üründe oluşacak talep artışı ve bir coğrafyada oluşacak talep düşüşü başka bir bölgedeki artış ile telafi edilecektir (Grimwade, 2000:132; Açıkalın, 2007:21).

B. Çokuluslu Şirketleri Motive Eden Amaçlara Göre DYY Türleri

Çokuluslu şirketlerin amaçlarına yönelik yapılan sınıflandırmalar genel olarak dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar doğal kaynak arayan yatırımlar (*resource seeking foreign direct investment*), pazar arayan yatırımlar (*market seeking foreign direct investments*), etkinlik arayan yatırımlar (*efficiency seeking foreign direct investments*) ve stratejik tabanlı yatırımlardır (*strategic based foreign direct investments*) (UNCTAD, Wir 1998:91).

Bu dördümlü gruplandırmada en önemli husus doğrudan yabancı yatırımların tek bir kategoride sayılması zorunluluğunun olmayışıdır. Yani bir doğrudan yabancı yatırım bu dört amaçtan aynı anda birden fazlasını taşıyor olabilir.

1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Bu yatırımlar hammadde kaynaklarının belli bazı bölgelerde yoğunlaşmış olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü doğal kaynakların elde edilmesi şirketin bulunduğu ülkede erişim bakımından zorluklar taşıyor ise çokuluslu şirket doğal kaynaklara yüksek maliyetler ödemek yerine, doğal kaynağın bulunduğu ülkeye yatırım yaparak uygun maliyetlerle kaynağa erişimi sağlayabilir. Bu tip yatırımların çoğunda çokuluslu şirket gelişmiş ülke kökenlidir ve üretimin büyük bir kısmı bu çokuluslu şirketin bulunduğu ülkeye ihraç edilir.

Doğal kaynak, örneğin hammadde, tarımsal ürünler, madenler, mineraller, arayan bu şirketlerin asıl amacı üretim maliyetlerini düşürmeye yöneliktir. Bu yatırımı yapan şirketler gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bulunabilen hammadde işleyicileri veya imalat sanayinde yer alan büyük kuruluşlardır.

Bu çeşit yatırım yapan bir diğer yatırımcı tipi ise fiyatı düşük olan vasıfsız ve yarı-vasıflı iş gücü peşinde olan yatırımcılardır. Bu yatırımları gerçekleştiren bu ikincil tip şirketler genellikle emek fiyatının yüksek olduğu gelişmiş ülkelerdeki imalat ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren şirketlerdir. Bu tip yatırımlar için Meksika, Türkiye, Malezya, Hindistan gibi genellikle gelişmekte olan ülkeler seçilmekte ve gerçekleştirilen üretimin çoğunluğu ihraç edilmektedir. Bu yatırımları ülkesine çekmek isteyen ülkeler serbest ticaret bölgeleri tipinde ortam yaratırlar (Açıklan, 2007 : 23).

Büyük doğal rezervlere sahip az gelişmiş ülkelerde (Ortadoğu ve bazı Afrika ülkelerindeki petrol gibi) çokuluslu şirketlerin kendi ülkelerindeki üretim faaliyetlerinden önemli ölçüde yarar sağlayabilirler. Bu yarar ekonomi için ilave katma değer veya istihdam yaratılmasından çok, ihracattan sağlanan

döviz gelirlerinden hükümetin alacağı pay şeklinde olacaktır. Örneğin Dünya petrol üretiminin büyük bir oranını ellerinde bulunduran OPEC ülkelerin petrol kesiminde ortaya çıkan oligopolistik* karı bölüşmeleri buna örnek gösterilebilir (Alpar ve Ongun, 1985:98). Ancak bu şekilde petrol üreten çokuluslu şirketlerle, petrol kaynaklarına sahip az gelişmiş ülkelerin çıkarları aynı noktada buluşmaktadır.

Bu gruptaki son tür yatırımcı tipi ise teknik kapasite, yönetsel ve pazarlama uzmanlığı ihtiyacı olan şirketlerdir. Örneğin, Tayvan veya Hindistan şirketlerinin Avrupa veya Amerika merkezli şirketlerle birlikte gerçekleştirmiş olduğu projeler örnek gösterilebilir.

2. Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Bu tip doğrudan yabancı yatırımlar yurtdışı pazarlara ürün arz etmek amacıyla yapılan yatırımlardır (Kula, 2006: 39). Pazarı elde tutma amacı ile gerçekleştirilen bu yatırımlar da ki temel amaç yatırım yapılan ülkedeki ve o ülkeye çok yakın pazarlardaki tüketicilere erişmektir. Dış pazarlara satış yapmanın en kolay yollarından biride o ülkeye ihracat yapmaktır. Ancak söz konusu pazarın potansiyeli belli bir boyuta ulaştığında üretimin o pazarın olduğu ülkeye kaydırılması daha mantıklı olacaktır.

Bu şekilde yatırım yapılmasının bir sebebi de ihracatın yapıldığı ülkenin hükümetinin ithalatı kısıtlayıcı önlemleridir. Gümrük tarifeleri, miktar kısıtlamaları veya başka yöntemler sonucu ihracatın yükselen yurtiçi fiyatları nedeniyle tehlikeye girmesi durumunda o ülkede yatırım yapmak bir zorunluluk haline gelebilir. Aynı zamanda pazar arayan doğrudan yabancı yatırımlar o pazarı korumak veya yeni pazarlara girmek için de yapılabilir.

* Oligopolistik üretimin özelliği mevcut üretimin yapısını ve miktarını değiştirmeden alıcılardan mümkün olduğu kadar fazla gelir elde etmektir.

Pazarın mevcut büyüklüğünün korunması veya şirketin temel müşterilerinin veya o şirkete girdi sağlayan şirketlerin yabancı bir ülkede tesis kurmaları halinde onlarla daha fazla iş yapma imkanını kaçırmamak adına da bu tür yatırımlar yapılabilir. Yurtdışı pazarlara yakın olmak çokuluslu şirketin bu pazarların ihtiyaç ve tercihlerine uygun üretim yapması ve satış sonrası hizmet kalitesi faydaları sağlayacaktır.

3. Etkinlik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Çokuluslu şirketlerin üretimin maliyet açısından etkinliğini arttırabilmek için üretimin tümünü veya bir kısmını ucuz işgücü bulunan bölgelere kaydırmasına etkinlik arayan doğrudan yabancı yatırımlar denilmektedir. Maliyet avantajı elde etme hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren çokuluslu şirketlerin durumunu açıklayan bir olgudur. Bu şekilde yapılan yatırımlarda çokuluslu şirketler, bölgelerarası farklı faktör donanımlarından, kültürel farklılıklardan, farklı ekonomik yapılardan, kurumsal bağlantılardan ve varolan farklı piyasalardan yararlanarak çok sayıda piyasaya az sayıda üretim birimleri ile ulaşmayı hedefler (Açıkalın, 2007:26). Bu şirketler sermaye, teknoloji ve bilgi ağırlıklı katma değer yaratan faaliyetlerini daha çok gelişmiş ülkelere konumlandırırken; emek ve doğal kaynak ağırlıklı katma değer yaratan faaliyetleri ise gelişmekte olan ülkelere konumlandırırlar. Örneğin Nike spor ayakkabı üretiminin ucuz işgücünden faydalanmak amacıyla Asya ülkelerine taşınmış olması bir etkinlik arayan doğrudan yabancı yatırımdır.

Etkinlik arayan doğrudan yabancı yatırımların bir diğer amacında hali hazırdaki üretim sürecini rasyonelleştirmektir. Yani bütünleşmeye dahil ülke firmalarının bütünleşme sonucu ortaya çıkan ölçek ekonomilerine göstermiş oldukları stratejik tepkidir. Bütünleşme içinde ölçeğe göre getirinin artması üretim maliyetlerinin düşmesine ve bölgenin üretim için avantajlı hale

gelmesine neden olur. Bu da o bölgeye daha fazla yatırımı çekmek demektir. Örneğin Avrupa ülkelerinin “Ortak Pazar” hareketinin yarattığı ölçek ve alan ekonomilerinden faydalanmak için Avrupa Birliği ülkelerine yapılan doğrudan yabancı yatırımlar etkinlik sağlama amaçlı yapılan yatırımlardır (Kula, 2006:39).

4. Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Uluslararası rekabet avantajı elde etmek için başka bir ülkede varolan varlıklar satın alarak yapılan yatırımlardır. Etkinlik arayan doğrudan yabancı yatırımlarda olduğu gibi stratejik varlık arayan doğrudan yabancı yatırımlarda da amaç çeşitlendirilmiş faaliyet ve kapasitelerin ortak mülkiyetinden veya farklı ekonomik yapıları ve potansiyelleri olan bölgelerdeki benzer faaliyet ve kapasitelere sahip olmaktan kaynaklanacak avantajları yakalamaktır (Dunning, 1993:60; Açıkalın,2007:27).

III. Doğrudan Yabancı Yatırımın Ülkeye Geliş Nedenleri

1980’lerden günümüze önemi zaman geçtikçe daha da artan doğrudan yabancı yatırıma yönelten faktörler için birçok farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Çünkü hızla değişen ve küreselleşen dünyada yeni koşullar ister istemez avantajlar ve dezavantajlar yaratmaktadır. Dolayısıyla çokuluslu şirketlerinde yatırım karar alma süreçlerini belirleyen faktörler büyük önem kazanmıştır. Ancak, doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörleri tam olarak ortaya koymak güçtür. Bazı ampirik çalışmalar yapan araştırmacılar faktörler için herhangi bir sınıflamaya gitmemişken bazı araştırmacılar da faktörleri bir sınıflamaya tabi tutmayı uygun görmüşlerdir. Aynı zamanda literatürde ki teori ve paradigmalara göre sınıflandırmalar da bulunmaktadır.

Dunning'e göre bir ulusötesi şirkette "mülkiyet- spesifik rekabet avantajları" (*ownership-specific competitive advantages*), "ev sahibi ülke de bölgesel avantajlar " (*locational advantages*) ve yatırımcı (*investor*) ile alıcı (*recipient*) arasındaki kolboyu iletişime karşı kolaylık sağlayacak "üstün kaliteli ticari haklar " (*superior commercial benefits*) olarak faktörler üç sınıfta toplanmıştır.

- Yabancı bir ülkede yatırımcı firmanın mülkiyet- spesifik avantajları (Örneğin; uygun teknoloji) ek üretim sistemleri masraflarını telafi edebilir ve o ülkede ki yerel firmalar yoluyla kendi dezavantajlarının üstesinden gelebilir.
- Bir firmanın mülkiyet- spesifik avantajları ev sahibi ülkedeki bölgesel avantajlar (Örneğin; büyük pazarlar ve düşük doğal kaynak maliyetleri veya kaliteli altyapı) ile birlikte olmalıdır.
- Son olarak, firma kendi mülkiyet- spesifik avantajlarını ve bölgesel avantajlarının içselleştirme ile yani kolboyu ticari işler yerine (*arm's-length transactions*) doğrudan yabancı yatırımı tercih ederek büyük faydalar elde eder. Bu çeşitli nedenlerin durumu olabilir. Bunlardan biri , mal veya üretim girdileri (teknoloji, bilgi veya yönetim) pazarlarında sayılanların tamamının olmama durumunda noksanlıklar olabilir ve buna önemli iş maliyetleri ve zaman gecikmeleri de eklenebilir. Bir başka nedende bir şirkette kayda değer rekabet avantajı veren varlıklara (Örneğin; monopol karları, bilgi) yönelik kendilerine özel haklarını devam ettirmek olabilir.

Birinci ve üçüncü koşullar bir çokuluslu firmanın doğrudan yabancı yatırımları için belirleyicileri iken, ikinci koşul bölgesel spesifiklerdir ve ev sahibi ülkeye aktarılan doğrudan yabancı yatırımlar çok önemli bir etkiye sahiptir. Eğer

sadece ilk koşul ile karşılaşılırsa, şirket pazara hizmet etmek için ihracatlara, lisanslamaya veya patentlerin satışına güvenecektir. Eğer ilk koşula birde üçüncü koşul eklenirse, DYY, yabancı pazarlara hizmette tercih edilen yol olacaktır. DYY için bu üç koşul bir araya geldiğinde içlerinden sadece bölgesel belirleyiciler ev sahibi hükümetlerin doğrudan etki edeceği faktörlerdir. Ülkeler arasındaki DYY girişlerini açıklamak ve kesin olarak yatırımları elde tutma politikalarını belirtmek için öncelikle ulusötesi şirketlerin yatırım bölgelerini nasıl seçtiklerini anlamak gereklidir.(UNCTAD ,WIR 1998:89)

Doğrudan yabancı yatırımlarının hem giriş (*inflow*) hem de çıkış (*outflow*) akımlarının hızla artmasının ekonomik kalkınma açısından büyük bir öneme sahip olması sebebiyle, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) dünya ölçeğinde doğrudan yabancı yatırımların gelişimini çok yakından takip etmektedir. Bu kurumsal örgüt doğrudan yabancı yatırım olgusunun anlaşılmasında büyük bir rol oynamıştır. Özellikle 1998 yılında yayınladığı dünya yatırım raporunda doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörler ele alınmış ve yapmış olduğu sınıflama da doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörler yatırımcı ülke ve ev sahibi ülke olarak iki açıdan incelenmiştir. Çalışmamda özellikle ev sahibi ülke açısından faktörleri incelediğimden yatırımcı ülke açısından faktörlere kısaca değinilmiştir.

Rapora göre yatırımcı ülke açısından doğrudan yabancı yatırımlara teşvik eden faktörler “mülkiyet avantajı”(*ownership advantage*), “bölgesel avantajlar” (*locational advantage*) ve “içselleştirme avantajı”na (*internalization advantage*) göre belirlenmektedir. Örneğin Meksika otomobil endüstrisi, mevcut ithalat kotaları ve diğer ithalat zorlaştırıcı önlemler nedeniyle mevcudiyetini sürdürebilmektedir. Bu önlemler de doğal olarak ülkeye araba ithalatını ekonomik olmaktan çıkarmaktadır. ABD firmalarında bu nedenle, ülkeye araba ihracatı yapmak yerine, bu ülkeye doğrudan yabancı yatırımı yapmaktadır. Bu da ABD için bölgesel bir avantaj ihtiyacından doğmaktadır.

Dünya yatırım raporu analizlerinde ev sahibi ülke açısından doğrudan yabancı yatırımı etkileyen faktörler üç temel başlık altında toplanmıştır.

Tablo1.1. Ev Sahibi Ülkeye İlişkin Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler

<p>I. Politik Faktörler (Policy Framework for FDI)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, ▪ Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, ▪ Vergi politikası, ▪ Ticaret politikası ve doğrudan yabancı yatırımların tutarlılığı, ▪ Özelleştirme politikası, ▪ Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (rekabet, şirket satın alma ve birleşme politikaları) ▪ • Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları. 	
<p>II. Firmalara Sağlanan Kolaylıklar (Business Facilitation)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) ▪ Yatırım teşvikleri ▪ Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb) ▪ Yatırım sonrası hizmetler ▪ Sosyal etkenler (Yaşam kalitesi vb.) 	
<p>III. Ekonomik Faktörler (Economic Determinants)</p>	<p>Pazar Arayışı</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. ▪ Piyasanın büyümesi ▪ Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkanları ▪ Tüketici tercihleri ▪ Piyasaların Yapısı

	Doğal Kaynak / Varlık Arayışı	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hammaddeler ▪ Düşük ücretli vasıfsız işgücü ▪ Vasıflı işgücü ▪ Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) ▪ AR-GE ▪ Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinlik Arayışı	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği ▪ Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar) ▪ Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 1998 Trend and Determinants**, s.91, Tablo IV.1 Host Country Determinants of FDI

UNCTAD'a göre doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörler Tablo1.1'de görüldüğü gibi politik, ekonomik ve firmalara sağlanan kolaylıklar olmak üzere üç ana başlık altında toplanmaktadır. DYY belirleyicilerini gösteren tablonun son satırındaki ekonomik faktörler görüldüğü üzere çokuluslu şirketlerin amaçlarına göre sınıflandırılmış doğrudan yabancı yatırımlara türlerine (pazar arayan, doğal kaynak arayan ve etkinlik arayan doğrudan yabancı yatırımlar) göre belirlenmiştir. Yabancı Sermaye Derneği

(YASED) ve Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlatılan bir raporda Türkiye dahil çoğunluğu Avrupa ülkesi olan 16 ülke için seçilen faktörlerle karşılaştırmalı analiz yapılmıştır.

Tablo 1.2. DYY Belirleyicileri

<p>I. Yerel Pazarın Genel Makroekonomik Durumu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla • İç piyasanın boyutu ve büyüme durumu • Makroekonomik durumların istikrarı • Mali kuruluşların ve mali olanakların güçlülüğü (% GSYİH) • Kamu bütçe fazlası/açığı • Finans kurumlarından kredi akımı
<p>II. Siyasi Çevre ve Kamu Yönetimi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Siyasi İstikrar • Yasal çerçeve • Bürokratik prosedürler • Rüşvet ve Yolsuzluk • Yabancı sermayeyi teşvik ile ilgili kanunlar
<p>III. İşgücü</p> <ul style="list-style-type: none"> • İşgücü maliyeti • İşgücünün verimliliği • Vasıflı işgücü • İşgücü yüzdesi
<p>IV. Enerji</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maliyet • Enerji tüketimi
<p>V. Vergiler/Teşvikler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Karın ortalama kurumlar vergisi oranı • Toplanan kurumlar vergisi

<ul style="list-style-type: none"> • Mal ve hizmet vergileri (% Toplam Devlet Gelirleri) • Uluslararası Ticaret vergileri (% Toplam Devlet Gelirleri) • Diğer vergiler (% Toplam Devlet Gelirleri) • Vergi teşvikleri ve hibeler
<p>VI. Ulaşım ve Haberleşme Altyapısı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Karayolları (ağların yoğunluğu) • Demiryolları (ağların yoğunluğu) • Su taşımacılığı • Havayolu ulaşımı • Uluslararası telefon iletişimi maliyetleri • İnternet maliyetleri • Yerel telefon iletişim maliyetleri
<p>VII. AR-GE</p> <ul style="list-style-type: none"> • AR-GE harcamaları (% GSYİH)

Kaynak: TÜSİAD ve YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, 2004: s. 2

TÜSİAD ve YASED birlikte hazırlamış oldukları bu çalışmada 31 faktörü 7 sınıfta toplamışlardır. Dünya yatırım raporunda belirtilmiş olan sistematikten farklı gibi görünse de içerik olarak politik ve ekonomik faktörler uyuşmaktadır.

Literatüre baktığımız da DYY belirleyicilerinin itici ve çekici güçler olarak sınıflandırıldığını da görmekteyiz. İtici faktörler yatırımcı ülkeyi yatırımı yapmaya iten kuvvetleri, çekici kuvvetler ise ev sahibi ülkenin bu yatırımı almasında ki çekici olan kuvvetleri anlatmaktadır. İtici ve çekici güçler sınıflandırmasına ait bir örnek Tablo 1.3.'de gösterilmiştir:

Tablo 1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen İtici ve Çekici Güçler (Kutal)

Yatırımcı Ülkenin İtici Güçleri	Ev Sahibi Ülkenin Çekici Güçleri
<ul style="list-style-type: none"> • İç piyasa koşullarının yetersizliği • Mevcut pazarları muhafaza endişesi • Üretilen malların uluslararası niteliği • Yatırımcı ülkede ücretlerin yüksek, diğer sosyal hakların gelişmiş olması • Yatırımcı ülkenin vergi mevzuatı • Yatırımcı ülkenin yeniden ithal kolaylıkları sağlaması • Yatırımcı ülkede üretimin daha rasyonel işletmecilik uygulanmasına imkan vermemesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Geniş bir pazara sahip olma • Ev sahibi ülkenin himaye tedbirleri • Ev sahibi ülkede işgücünün ucuz olması • Kamu otoritelerince sağlanan avantajlar

Kaynak: Ferit Kula, **Çokuluslu Girişimler ve Türkiye**, 2006, s. 47

Burada şu konuya dikkat çekelim, sınıflandırmalar yapılmasına rağmen bir faktör kesin olarak bir sınıfa konamayabilir. Yani bir faktörün hem çekici hem de itici güç olma ihtimali vardır. Örneğin, büyük bir pazara sahip olan Amerika doğrudan yabancı yatırımı almak için dış ticarete korumacı önemleri uygulamaya sokması, firmaları ABD'ne yatırım yapmaya itecektir. Ancak bu durum ABD'nin yatırımları kendi ülkesine çekmek için yapmış olduğu bir çekici güç olacaktır (Kula, 2006:48). İtici güçler ve çekici güçler olarak yapılan bu sınıflandırmada sadece ekonomik faktörler göz önüne

alınmıştır. Ancak, politik riskler ve aynı zamanda ülkenin sosyal ve kültürel yapısı da bu yatırımları etkileyen faktörlerdendir.

Tablo 1.4. de görüldüğü üzere literatürdeki çalışmalarda belirlenen faktörlerden bazıları doğrudan yabancı sermaye üzerinde pozitif etkiye sahipken bir başka çalışmada aynı faktörler negatif etkiye sahip çıkabilmiştir.

Tablo 1.4. Farklı Çalışmalarda Faktörlerin DYY Yatırımlarına Etkileri

Potansiyel Belirleyiciler	Pozitif	Negatif	Önemsiz
1. Piyasa Hacmi	Bandera & White (1968); Schmitz & Bieri (1975); Swedenborg (1979); Rott&Ahmed (1979); Dunning (1980); Lunn (1980); Kravis & Lipsey (1982) Nigh (1985); Papanastassiou & Frey (1985) Culem (1988); Pearce (1990); Wheeler & Mody (1992); Sader (1993); Tsai (1994); Shamsuddin (1994); Billington (1999); Pistoresi (2000)		
2. İşgücü Maliyeti	Caves(1974) Swedenborg (1979) Nankani (1979) Wheeler&Mody (1992)	Goldsbrough (1979) Saunders (1982) Flamm (84) Culem (1988) Schneider&Frey (1985) Shamsuddin (1994) Pistoresi (2000)	Owen (1982) Gupta (1983) Lucas (1990) Rolfe&White (1991) Sader (1993) Tsai (1994)
3. Ticaret Engelleri	Schmitz&Bieri (1972) Lunn (1980)	Culem (1988)	Beurdeau (1986) Blonigen & Feenstra 1996

4. Büyüme Oranı	Bandera & White (1972) Lunn (1980) Schneider & Frey 1985) Culem (1988); Billington (1999)		Nigh (1988) Tsai (1994)
5.Açıklık	Kravis&Lipse(1982) Culem(1988); Edwards(1990) Pistoresi(2000)		Schmitz & Bieri (1972) Wheeler & Mody (1992)
6. Bütçe Açığı	Culem(1988); Tsai (1994); Shamsuddin (1994)	Schneider&Frey (1985) Torissi(85);Lucas (1993), Hein(1992);Dollar(1992) Pistoresi (2000)	
7.Döviz Kuru	Edwards(1990)	Caves(1988) Contractor (1990) Froot & Stein (1991) Blonigen & Feenstra1996)	Calderon & Rossell (1985) Sader (1991) Blonigen (1997) Tuman & Emmert (1999)
8.Vergi	Swenson(1994)	Hartman (84) Kemsley (88); Barrel & Pain (1988) Grubert & Mutti (1991) Hines & Rice (1994) Loree & Guisinger (1995) Guisinger (95); Cassou (97) Billington (1999)	Wheeler & Mody (1992) Jackson & Markowski 1995 Yulin & Reed (1995) Porcano & Price (1996)

Kaynak: Avik Chakrabarti, "The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensivity Analysesof Cross-Country Regressions" Kyklos, Vol.54, 2001, s.91-92.

Tablo 1.4.'de dikkati çeken nokta, piyasa hacmi ile ilgili çalışmalara ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçları aynı yöndedir. Diğer belirleyici faktörlerle ilgili çalışmaların bulgularına göre ise, DYY üzerindeki etkilerinde karşıt sonuçlara ulaşılmıştır. Her araştırmacının kendi bakış açısını ortaya koyarak yapmış olduğu sınıflandırmalarda gördüğümüz ortak nokta bu sınıflandırmaların genel olarak ekonomi yani maliye ve para politikaları ve

kurumsal yani o ülkenin politik durumu ve sosyo-kültürel yapısı üzerine olduğudur.

A. Piyasa Büyüklüğü

Piyasa Büyüklüğü, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) ya da kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasılası ile ölçülmektedir. Bazı çalışmalarda Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) veya kişi başına GSMH rakamları da piyasa büyüklüğünü belirlemede bir ölçüm aracı olarak kullanılmıştır. Nüfusun gelirden fazla olduğu gelişmekte olan ülkelerde toplam gelirin kullanılması yerine kişi başına düşen gelirin kullanılması daha mantıklıdır. Kişi başına GSYİH ülkenin gelir düzeyini yansıtırken; GSYİH rakamı ekonominin tümünü belirtmektedir. Çalışmalarda genel olarak GSYİH'nın daha etkin bir açıklayıcı olduğu ortaya konmuştur. Çünkü GSMH, ulusal firmaların yabancı piyasalarda elde ettiği kazançları ele aldığı için piyasa büyüklüğünü daha yüksek tahmin etmekte diğer taraftan da yabancı yatırımların ev sahibi ülke piyasasında elde ettiği kazançları dışladığı için ev sahibi ülkenin piyasa büyüklüğünü olması gerekenden düşük tahmin etmektedir (Chakrabarti, 2001b:98; Emsen ve Değer, 2005:55). Bu sebeplerden dolayı GSMH rakamları GSYİH rakamlarına kıyasla daha belirsiz sonuçlara yol açabilmektedir.

GSYİH, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımı etkileyen yurtiçi pazarla ilgili en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Ev sahibi ülkede piyasanın büyümesi ülkenin yanı sıra diğer yerel piyasaları da etkilemektedir. Gelişen bir piyasaya komşu olan diğer ülkelerde doğrudan yabancı yatırım çekmede avantajlı konuma gelmektedir. Rakip ekonomilerin piyasa büyüklüğünde görülen artış da ev sahibi ekonomide ki yabancı yatırımların artmasına yol açacaktır. Bu artışın sebebi rakip piyasada görülen genişleme ile birlikte bu piyasaya yapılabilecek ihracatın ve ticaretin artmış olmasıdır. Çokuluslu şirket ürünleri ülkeler arasındaki ticarete konu olmaya devam ettiği

sürece rakip ekonomilerin piyasalarının büyümesi sadece ev sahibi ekonomide ki doğrudan yabancı yatırımları değil aynı zamanda diğer bölgelerdeki yatırımları da arttıracaktır. Büyüme firmalar için bir mıknaıtis niteliğinde olduğu sürece, yatırımın yapıldığı ülkedeki yüksek büyüme oranı, yerli ve yabancı üreticiler tarafından yapılan yatırımları uyaracaktır (UNCTAD, Wir, 1998: 107).

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların nedenleri konusunda yapılmış önemli araştırmalardan birisi İstanbul Ticaret Odası tarafından yapılmıştır. İTO'nun 1977 yılında yayınlamış olduğu anket çalışması sonucunda, ankete katılanların % 33,6'sı Türkiye'nin yurt içi pazar potansiyelinin yatırımlarda önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir.

B. İşgücü Maliyeti ve İşgücünün Niteliği

Emeğin ülkeler arasında farklı maliyet değışkenlikleri göstermesinden ötürü, maliyetler açısından rekabet yaratan konulardan biri reel ücretler olmuştur (Wezel, 2003:11; Emsen ve Değer, 2005:58).

DYY belirleyicileri arasında ülkelerin ücret seviyeleri tartışmalı bir konudur. Teorik olarak ucuz işgücüne sahip ülkelerin daha çok doğrudan yabancı yatırım alması gerekir. Ancak, ücretler ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki yurtiçi pazar ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki kadar net olarak ortaya konamamaktadır. Bunun sebebi ise işgücü maliyeti ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar için anlamlı değilken, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımları açıklayan anlamlı bir değışken olarak karşımıza çıkmasıdır (Kula, 2006:68).

Genel görüŖe göre yüksek ücret seviyesi doğrudan yabancı yatırım seviyesinin düşmesine yol açar. Çünkü yüksek ücretler, ülkede üretilen çeşitli malların fiyatlarının yüksek olmasına yol açar ve bu da o malın hem ulusal piyasada hem de yabancı piyasalarda daha düşük rekabet gücü kazanmasına neden olur. Bu yüzden doğrudan yabancı yatırımlar, ücretlerin artmasıyla birlikte ev sahibi ülke piyasalarından çekilmeye başlar. Dolayısıyla ücret seviyesi ev sahibi ülkenin çekeceği yatırımlar üzerinde negatif etkiye sahiptir.

Chakrabarti ve Agarwal'a göre, ücretler doğrudan yabancı yatırımların potansiyel belirleyicileri içinde en karmaşık olanıdır. Uluslararası ticaret teorilerinde ortak görüş; gelişmekte olan ülkelerdeki düşük işgücü maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırımları cezbediği yönündedir (Chakrabarti, 2001:161; Açıkalın, Gül, Yaşar:273).

Schneider ve Frey, Wheeler ve Mody, Summary ve Summary ve Chakrabarti gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımları ile bu ülkelerin işgücü maliyetleri arasında negatif ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Ancak özellikle gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yaptıkları doğrudan yabancı yatırım ile işgücü maliyeti arasında anlamlı ilişkiler çıkmamıştır. Örneğin, Dunning ve Culem işgücü maliyetinin gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yaptıkları doğrudan yabancı yatırımlarda anlamlı bir değişken olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Jackson ve Markowski hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri kapsayan analizlerinde işgücü maliyetinin anlamlı bir değişken olmadığı sonucuna ulaşmışlardır (Kula, 2006:69).

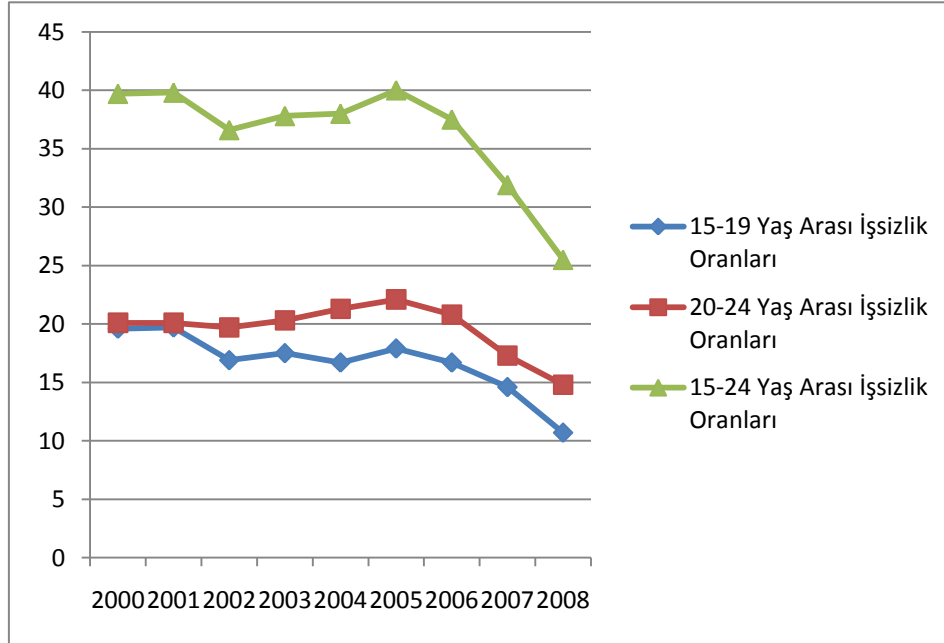
Son yıllarda işgücünün niteliği ve verimliliği de önemli bir bölgesel avantaj olarak ampirik çalışmalarda yer almaktadır. Beşerî sermayenin kalitesi genellikle lise mezunlarının sayısı ile temsil edilmektedir. İşgücünün eğitim ve beceri düzeyinin yüksek olması yatırım kararını ve beklenen ürünü elde etmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu bakımdan eğitim düzeyi ile DYY arasında

pozitif ilişki bulunması beklenmekle birlikte, işgücünün nitelikli hâle gelmesiyle birlikte fiyatının da artması nedeniyle yatırım kararları daha az eğitilmiş işgücünün bulunduğu az gelişmiş ülkelere kayabilmektedir. Bu durumda eğitim ile DYY arasındaki ilişki negatif olabilir (Addison ve Heshmati, 2003:11, Karagöz, 2007:940).

İşgücü maliyetlerinde olduğu gibi bu faktör içinde net bir sonuç çıkmamaktadır. Örneğin Schneider ve Frey okullaşma oranını nitelikli işgücünün göstergesi kabul ettikleri analizlerinde gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımları ile işgücü niteliği arasında bir ilişki bulamamışlardır. Summary ve Summary ev sahibi ülkedeki eğitim seviyesi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Ancak Noorbakhsh, Paloni ve Youssef beşeri sermaye ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi incelediklerinde, işgücünün niteliği ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çok kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yazarlara göre Schneider ve Frey gibi işgücünün niteliği ile doğrudan yabancı yatırımları arasında herhangi bir ilişki bulamayan çalışmaların kapsadıkları dönemlerde teknolojinin nitelikli işgücüne fazla ihtiyaç duyulmadığını bu nedenle işgücünün niteliği ile doğrudan yabancı yatırım arasında herhangi bir ilişkinin ortaya çıkmamasının normal olduğunu ileri sürmektedirler. (Kula, 2006:69)

Ülkemizde ise işgücü piyasası ekonomik gelişme açısından önem arz etmektedir. Çünkü rekabet edilebilir bir ekonomi yaratmak isteyen Türkiye'nin önünde işsizliğin devam etmesi bir dezavantajdır. Grafik 1.1.'de 2000-2008 yılları arasındaki işsizlik oranlarının gittikçe azaldığı görülmektedir. Ancak bu oranlar belki Türkiye ekonomisinin geçmişe nazaran ilerleme kaydetmesi olarak görülse de henüz Avrupa Birliği ile kıyaslanacak bir seviyeye ulaşamamıştır (Bkz. Grafik1.2.).

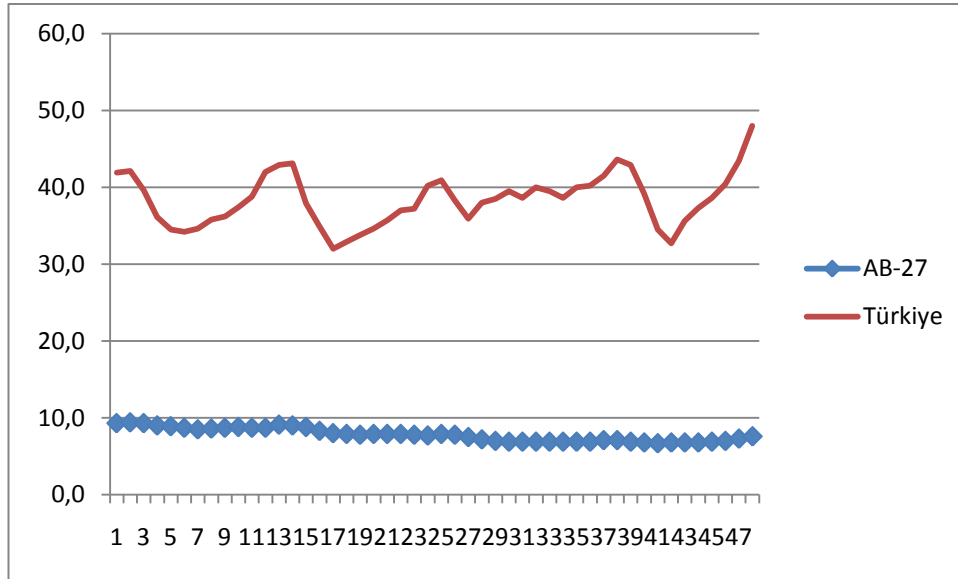
Grafik 1.1. Yıllar İtibariyle Yaşlara Göre İşsizlik Oranları

Kaynak:

TÜİK, www.tuik.gov.tr

IMF gelecekte istenilen DYY seviyelerine erişmek için işgücü piyasası politikasının önemli olduğunu vurgulamış ve bu konuda Türkiye'ye şu önerilerde bulunmuştur. Kıdem tazminatı, sabit süreli sözleşmeler ve geçici istihdam gibi konularda daha fazla esneklik, istihdam yaratılmasının yanı sıra daha yüksek işgücü verimliliği sağlayacak olup hükümetin bu alanda reformlar öngörmesi gereklidir (YOİKK,2006:65).

Grafik 1.2. Yirmibeş Yaş Altı Aylık İşsizlik Oranları (2005-2008)**Kaynak:**

Türkiye için TÜİK, www.tuik.gov.tr

Avrupa Birliği (AB-27) için EUROSTAT,

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

C. Ticaret Engelleri

Ticaret engelleri ara mallar ve nihai malların üzerine konulan ortalama vergi oranları dikkate alınarak ölçülmektedir. Ticaret engellerinin doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri arasında olduğu genel kabul görmekte birlikte, bu belirleyicinin gücü de tartışmalıdır. Ticaret engellerinin doğrudan yabancı yatırımları engellediğini savunan görüşe göre tarifelerin ek yük getirmesi sonucunda ticaretin engellenmesiyle yatırımların miktar olarak azalacağı beklenmektedir. Culem altı sanayileşmiş ülke arasındaki doğrudan yabancı yatırımlarını incelediği çalışmasında, kukla değişken yardımıyla ölçtüğü ticaret engellerinin bu altı ülke arasındaki DYY'yi önemli derecede etkileyen negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmiştir (Culem, 1988:901; Kula,2006:119). Schmitz ve Bieri ile Lunn ise çalışmalarında bu iki değişken

arasında önemli derecede pozitif bir ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir (Chakrabarti, 2001a:99, Emsen ve Değer, 2005:59).

Çokuluslu şirketler korunan bir pazara girebilmek için yüksek gümrük vergileri ödemek yerine doğrudan yabancı yatırımı araç olarak kullanmaktadırlar. Ancak 1980 sonrası dünyada ortaya çıkan liberalleşme hareketleri ilk bakışta tarife atlama amaçlı doğrudan yabancı yatırımları azaltabilecek gibi görünse de, özellikle gelişmiş ülkelerin yaygın olarak kullandıkları tarife dışı araçlarında, örneğin Anti-Dumping (Anti-Dumping) uygulamaları*, gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi korumacı önemler, aynen tarifeler gibi doğrudan yabancı yatırımları teşvik edebilmektedir.

D. Döviz Kuru

DYY açısından önemli belirleyicilerden biri de döviz kurlarıdır. İktisadi teorilere göre bir ülkenin parası ne kadar zayıfsa, yabancı yatırımcıların piyasası zayıf olan ülkede yatırım yapma olasılığı da o kadar zayıf olmaktadır. Diğer taraftan sermaye piyasalarının eksikliklerinden kaynaklanan sorunlarda vardır. Bu açıdan zayıf paraya sahip bir ülkede döviz kuru ile DYY akımları arasında ters yönlü ilişkilerin olduğunu gözleyen yaygın bir literatür bulunmaktadır (Chakrabarti, 2001a:99-100; Goldberg and Kolstad, 1994:2; Emsen ve Değer:2005:65).

Döviz kuru ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki başlangıçta gelişmiş ülkeler açısından yoğun şekilde incelenmiştir. Özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren Amerikan ekonomisindeki ele geçirme işlemlerinin (özellikle Japon yatırımları) artması, araştırmacıları bu alanı dikkatli bir biçimde incelemeye itmiştir. Bu nedenle Amerikan ekonomisi

* Dumping: GATT çerçevesinde bir ürünün benzerinin, ihracatçı ülkede tüketim için satışa sunulan fiyattan daha düşük fiyatla ihraç edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Anti-dumping ise bu tanımın aksine daha yüksek fiyatla ihraç edilmesini anlatmaktadır.

üzerine yapılan çalışmalar literatürde büyük ağırlık tutmaktadır (Kula, 2006:128).

Daha sonraları özellikle 1990'lı yıllar da ister gelişmiş ülke ister az gelişmiş ülke olsun döviz kurları ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ampirik çalışmalara yapılmış ve bu iki değişken arasında anlamlı ilişkiler bulunmaya başlanmıştır. Günümüzde de yapılan araştırmalarda döviz kurunun düzeyi ve değişkenliği doğrudan yabancı yatırımları etkilediği hesaba katılmaktadır. Ancak bu ilişki kesin değildir ve üretilen malların hedefine yani amacına bağlıdır. Yabancı sermaye yatırımları literatüründe genellikle güçlü para, ev sahibi ülkenin rekabetçi gücünün belirleyicisi olarak yorumlanmaktadır. Bu düşüncede döviz kuru, rekabet gücünü iki kanaldan etkilemektedir: gelir etkisi ve maliyet etkisi. Değerlenmiş para yabancı yatırımların düzeyini arttıracığı gibi azalmasına da yol açabilir. Ev sahibi ülke parasının, yatırımcı ülkenin parasına göre daha güçlü olması yani ulusal paranın değerlenmesi bu piyasada üretilen mal ve hizmetlerin satımını çokuluslu şirketler için daha cazip hale getirecektir. Eğer yatırımcının amacı, ticaret yada ticaret dışı engellerle piyasaya girişin yasaklandığı yerel piyasada çalışmak ise doğrudan yabancı yatırım ile ticaret ikame edilir ve değeri artmış ulusal para doğrudan yabancı yatırımları artırır, çünkü tüketicilerin satın alma gücü yükselmiştir (Quere, Fontagne, Revil, 2001:180; Tunca: 2005:27). Bu gelir etkisi de doğrudan yabancı yatırımları artırıcı yönde pozitif bir etki yaratacaktır. Diğer taraftan, güçlü para ile birlikte yani ulusal paranın değerlenmesiyle ev sahibi ülkedeki hareketsiz (*immobile*) faktörlerin maliyetleri artacak ve buda yerel piyasada üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttıracaktır. Bu durumda ev sahibi ülke piyasasını, yabancı piyasalar karşısında daha az rekabetçi bir pozisyonda bırakacaktır. Alternatif olarak doğrudan yabancı yatırımların çıktılarını dış ticarete konu oluyorsa, dış ticaret ile doğrudan yabancı yatırımlar birbirlerinin tamamlayıcısı olur ve değerlenmiş ulusal para yerel piyasanın rekabet gücünü azaltır. Bu durumda maliyet etkisi ev sahibi ülkedeki yabancı

yatırımları azaltırken diğer ticaret bölgelerindeki yabancı yatırımları ise arttıracaktır.

Eğer gelir etkisi maliyet etkisinden daha fazla ise güçlü para ile yani değerlenmiş ulusal para ile birlikte ev sahibi ülkedeki yabancı yatırım seviyesinde bir yükseliş meydana gelecektir. Eğer maliyet etkisi gelir etkisinden fazla ise ev sahibi ülkedeki yabancı yatırımların seviyesinde bir düşüş olacaktır. Değerlenmiş ulusal para ile birlikte ev sahibi ülkedeki yatırımlardaki düşüş diğer bölgelerdeki yatırımlarda artışa neden olacaktır. Doğrudan yabancı yatırımların seviyesi ev sahibi ülke ile yatırımı yapan ana ülke arasındaki döviz kurlarına bağlı olduğu kadar iki farklı ev sahibi ülke arasındaki döviz kuruna da bağlıdır; fakat doğrudan yabancı yatırımların payı sadece iki farklı ev sahibi ülke arasındaki değişikliğe tepki verir.

Kosteletou ve Liargovas Avrupa birliği ülkeleri için reel döviz kurları ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ancak reel döviz kuru ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkinin iki yönlü olacağını varsaymışlar ve ilişkinin yönünü belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmalarına Avrupa Birliği ülkelerinin yanı sıra Amerika ve Japonya'yı da dahil etmişlerdir. Bağımlı değişken olarak hem reel döviz kurunu hem de doğrudan yabancı yatırımları kullanmışlardır. Yani reel döviz kurunun bağımlı değişken olduğu analizde doğrudan yabancı yatırımları açıklayıcı (bağımsız) değişken olarak alırken; doğrudan yabancı yatırımların bağımlı değişken olduğu analizde reel döviz kurlarını açıklayıcı değişken olarak almışlardır. Çalışmanın sonucunda Belçika, Lüksemburg, Almanya, İtalya, Yunanistan, Hollanda, İrlanda, İspanya için reel döviz kurundaki artış yani bu ülkelerin paralarının reel olarak değer kazanması, bu ülkelere doğru doğrudan yabancı yatırımları arttırmaktadır. Yani bu ülkelerin paralarının reel olarak değer kazanması sonucu ödemeler bilançosu açık vermesi ve bu nedenle korumacı dış ticaret politikası uygulamaya başlayabilecekleri korkusu, çokuluslu girişimleri bu ülkelere doğru yatırım yapmaya itecektir. Danimarka, Fransa, İngiltere, ABD ve Japonya için ise bu ülkelerin paralarının reel olarak değer kaybetmesi bu

ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımları artırmaktadır. Portekiz, Yunanistan ve İspanya gibi güney ülkelerinde oldukça kuvvetli bir şekilde doğrudan yabancı yatırım girişi ülke paralarını yabancı paraları karşısında reel olarak değerlendirmektedir. Güney ülkelerinin paralarındaki bu değerlenmeyi şu şekilde açıklayabiliriz. Güney ülkeleri gelen doğrudan yabancı yatırımlarını yurtiçi tüketimin finansmanında kullandıklarından yurtiçi satın alma gücü artmıştır. Güneyin tersine kuzey ülkelerinde ise doğrudan yabancı yatırımlar dış ticaret yapılan sektörlerde sermaye birikiminde kullanılmıştır (Kula; 2006:132).

E. Dışa Açıklık

Dışa açıklık dış ticaret hacminin GSYİH'ya oranlanması ile ölçülür. Aynı zamanda dışa açıklık oranı, İhracatın GSMH'ya oranı şeklinde de tanımlanabilir. İhracat sektörünün büyüklüğü dış borçlanmanın daha kolay yapılmasını ve hacmini artırır. Bu durum ihracatta dışa bağımlılığı arttırmakla birlikte ekonomide üretkenliği arttırması açısından ihracatın hacmi, sürdürülebilirliği belirler. Doğrudan yabancı yatırımları etkilediği düşünülen bu faktör içinde literatürde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Aslında açıklığın doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi yatırımların türüne bağlıdır. Yatırımlar, yerel piyasaya yönelik ise yani yatırım yapılan ülkenin piyasasında ticaret yapma amacı güdüüyorsa, ticaret kısıtlamaları ve buna bağlı olarak düşük bir açıklık oranı, doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacaktır. Sonucunda da yabancı firmaların yerel piyasaya yapacakları ithalatları zorlaşacak ve buda firmaların ithalat yerine o yerel piyasaya yatırım yapmaları fikrine götürecektir. Şirketlerin dışa açıklık oranı verimlilikleriyle doğrudan ilintilidir. Verimlilikleri düşük olan şirketler sadece iç piyasada faaliyet gösterirken, verimliliği belirli bir eşik değerinde olan şirketler uluslararası piyasalara girişin maliyetlerini karşılayabildikleri için ihracat yapmaktadırlar. Bir başka ülkede yatırım yapmanın maliyetini ise verimlilikleri

en üst düzeyde olan şirketler karşılayabilmekte, böylece uluslararası doğrudan yatırımları sadece onlar yapabilmektedirler. Bu durumun aksine ihracata yönelik yatırım yapan çokuluslu şirketler, ticarete getirilen korumacılığın işlem maliyetlerini yükseltmesiyle aksak rekabet şartlarının artmasından dolayı, daha çok açıklık oranına sahip yerel ekonomileri tercih edeceklerdir (Asıedu, 2002:111; Tunca:2005:28).

F. Vergiler

Vergiler sermayenin net dönüşümünü etkileyebilmektedir ve birçok politika yapıcıları sermayenin ülkeler arasındaki hareketliliğinin vergiler tarafından etkilendiğini düşünmektedir. Uygulamalı çalışmalarda bu etkinin negatif mi yoksa pozitif bir duyarlılık olup olmadığı veya gerçekte vergilerin doğrudan yabancı yatırımlar için bir duyarlılığının olup olmadığı konusu belirsizdir. Ancak, doğrudan yabancı yatırım yapılacak ülke de gelir ve kurumlar vergilerinin istatistiki açıdan önemli ve negatif bir etkisi olduğuna dair yaygın bir literatür bulunmaktadır (Emsen ve Değer , 2005:66).

Hızla gelişen küreselleşme süreci gelişmekte olan ülkeler için yeni ve önemli bir konudur. Bir yandan şirketler daha mobil hale gelmiştir diğer yandan da hükümetler ulusal vergi politikalarını bu yeni boyutta uyumlu bir hale getirmeye çalışmaktadırlar. Öyle ki gelişen rekabetçi ortam, hükümetler üzerinde bölgesel anlaşmalarla vergi politikalarını uyumlaştırmak konusunda baskı yapmaktadır. Örneğin, ülkemizde de AB'ye uyum sürecinde yapılan yatırım ortamının iyileştirilmesi için vergilendirmeler konusunda köklü reformlar yapılması gerektiği AB Komisyonu tarafından vurgulanmakta, buna yönelik çözüm uygulamaları geliştirilmektedir. Çünkü yatırımcı ülke ile ev sahibi ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerindeki vergi politikalarının kabul edilmiş olmalıdır ki bu durum ÇUŞ'ların, Ulusötesi Şirketlerin davranışlarını etkileyecektir. Dolayısıyla vergi uygulamaları ülkeler için politik risk unsuru, yada ülke riski kategorisinde sayılabilir.

Doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde vergilerin pozitif ve önemli etkilerinin olduğunu belirten araştırmacıların başında Swenson(1994) gelmektedir. Bu iki uç grup arasında yer alan Root ve Ahmet (1978), Lim (1983), Wheeler ve Mody(1992), Jackson ve Markowski(1995), Yulin ve Reed (1995) ile parcono ve Price (1996) vergilerin doğrudan yabancı yatırım akımları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ortaya koymuşlardır (Chakrabarti, 2001a:100, Emsen ve Değer, 2005:66).

Vergi uygulamaları başlığında ülke riski ile politik risk unsuru da doğrudan yabancı yatırım belirleyicileri arasında sayılabilir. Ampirik çalışmalarda politik risk açısından doğrudan yabancı yatırım akımları üzerine etkilerin analizi belirsizlik gösterir. Genellikle yabancı yatırımcının sermaye ve personeli için güven ortamı aradığı ve bu ortamda kazançlarını maksimize etmeyi düşüneceği açıktır. Ancak, doğal kaynaklara sahip olan Nijerya ve Angola gibi ülkelerde yüksek getiri olanaklarının politik istikrarsızlığı elimine ettiği gözlenmektedir. Bu nokta da büyük madencilik işletmeleri, kendi altyapıları ve güvenlik birimleri ile politik riskin bir kısmını azaltmaya çalışmaktadır. Ancak dediğimiz gibi birçok ekonometrik çalışma sonuçlarına göre piyasa ve politik faktörlerin yatırım kararları üzerinde doğrudan önemli bir etkisi vardır, bunun yanında vergi oranlarının doğrudan yabancı yatırımların yer seçimi üzerindeki etkisinin biraz daha az olduğu görülmektedir (Tunca, 2010:30) .

Tarih içinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, iktisadi kalkınma ve sanayileşmelerinin hızlandırılmasına yönelik vergi politikalarına yoğun bir şekilde başvurmuşlardır. Günümüzde de adil ve dengeli kalkınma özleyişini sağlamada vergi politikası aktif bir araç olarak kullanılmaktadır. Yabancı yatırım akımlarını çekmek için de kullanılan en yaygın yöntemlerden birisi vergi teşvikleridir. Yatırımları teşvik edici vergi politikaları belirli bir kazanç veya iradın vergiden istisna edilmesi veya işletmelerin çeşitli yollarla ertelenmesi olarak tanımlanabilir (Bildirici, 1989:10; Tekin, 2006:301). Bu teşviklerin yatırımlar üzerinde olumlu etkisinin yanında gelir kaybına neden

olması, yönetim zorluğu ve maliyeti ile kaynak dağılımını etkilediğinden dolayı yaratacağı sosyal maliyetleri de vardır. Teşvik edici politikaların uygulanması neticesinde, toplumsal nitelikli kaynakların devlet eliyle belirli kesimlerin lehine transfer edildiği bir gerçektir. Bu ise, bazı tartışmaları gündeme getirerek, teşvik politikalarının kaynak dağılımını bozduğu, toplumun bir kesiminin aleyhine sonuçlar doğurarak gelir adaletsizliğine yol açtığı görüşünün ortaya atılmasına sebep olmaktadır (Mazlum-Yücel-Tekeoğlu, 1990: 5; Gerçek, t.y. :2). Ancak, bu tartışmalı yönüne rağmen, serbest piyasa ekonomisi açısından teşvik politikaları vazgeçilmez bir niteliğe sahiptirler. Bu nedenle, Teşviklerin bu olumsuz yönlerinin üstesinden gelebilmenin bu teşvik politikalarının dengeli ve verimli bir şekilde kullanılması; ayrıca şeffaf ve kolay hesaplanabilir olmasıdır. Türkiye’ de vergi sistemine yönelik yapılan yapısal reformlara örnekler verecek olursak;

- Kurumlar Vergisi Kanunu (Ocak 2006’dan itibaren geçerli)
- Gelir Vergisi Kanunu (Oran ve Gelir aralıklarında değişiklikler Nisan 2006)
- Büyük Mükellefler Vergi dairesinin kurulması
- Vergi Politikası Biriminin Kurulması (Şubat 2006)

IMF açısından Türkiye ekonomisinin modernleştirilmesine devam ederek rekabet edilebilirliğin geliştirilmesi için Türkiye vergi sisteminin daha etkin hale getirilmesi hususunda durulmuştur. Bu konuda yapılan Kurumlar Vergisi oranının % 10’luk bir indirimle uluslararası standartlar itibariyle oldukça rekabet edilebilir olan yüzde 20 seviyesine getirilmesiyle ilerleme kaydedildiği ve Gelir vergisi rejimine de yeni düzenlemelerin getirildiği daha başka da planların olduğu belirtilmesine rağmen özellikle istihdamdaki yüksek vergi oranları eleştirilmiştir. Bu yüksek verginin rekabet etmede önümüzde bir engel teşkil ettiği vurgulanmıştır. Çünkü temel bir neden olarak ekonominin kabaca yarısının net vergiden tümü ile kaçması gösterilmiştir. Bunun içinde vergi oranlarının düşürülmesi için alan yaratılması gerektiği ve daha adil bir

sistem yaratmak için uyumluluğun artırılması gerektiği vurgulanmıştır (YOİKK, 2006:65).

G. Büyüme Oranı

Yıllık bazda Gayri Safi Milli Hasıla'nın gösterdiği değişim büyüme oranı yada ekonomik büyüme olarak tanımlanmaktadır. Büyüme oranlarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi tartışmalı konulardan biridir. Genel olarak teorik düzeyde Lim(1983)'in büyüme hipotezi, hızlı büyüyen bir ekonominin yavaş büyüme performansı sergileyen ülkelerin daha geniş tüketim imkanları yaratması yanında, yabancı yatırımcılara cazip gelen istikrar ve güven unsuru yaydıkları düşünülmektedir (Emsen ve Değer, 2005:60).

Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki aslında iki yönlüdür. Yani ekonomik büyüme yabancı yatırımları çekerken yabancı yatırımlar da ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Ekonomik büyüme kişi başına düşen geliri artırmaktadır. Gelirin artması ise piyasa büyüklüğü hipotezinde belirtildiği gibi yabancı yatırımların artmasında itici bir kuvvet oluşturmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi kabul ettikten sonra en önemli konu gelişmekte olan ülke hükümetlerinin yabancı yatırımları çekebilmek için neler yapabileceğidir. Bunun içinde yabancı yatırımların belirleyici faktörlerinin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Piyasa büyüklüğü, vergiler, ekonomik ve politik ortamın istikrarlılığı ekonominin dış ticarete açıklık oranı ve ekonomik özgürlüğün derecesi gibi ev sahibi ülkedeki ekonomi politikalarıdır. Bunların yanında beşeri sermayenin geliştirilmesi, altyapı yatırımlarının iyileştirilmesi gibi konularda yabancı yatırımlar için dikkat edilecek konulardır. Bütün bu unsurların iyileştirilmesi ekonomik büyümeyi sağlayabileceği gibi yabancı

yatırımların artmasına yol açacaktır. Li ve Liu 89 ülke üzerinde yaptıkları ampirik çalışmalarında yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada yabancı yatırımların direk etkisinin yanında diğer ekonomik faktörleri etkileyerek de ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır (Li, Liu 2005:404, Tunca, 2010:35).

Ekonomik büyüme ile yabancı yatırımlar arasındaki güçlü ilişki gelişmekte olan ülkeler için daha gerçekçidir. Gelişmiş ülkeler için yapılan çalışmalarda ekonomik büyüme ile yabancı yatırımlar arasında zayıf ilişki bulunmuştur. Bunun da nedeni bu ülkelere yönelen yatırımların amaçlarının ve niteliklerinin farklı olmasıdır. Borensztein, Gregorio ve Lee'nin gelişmiş ülkelerden 69 gelişmekte olan ülkeye yönelik yabancı yatırımlar üzerinde yaptıkları araştırmada ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Bu ülkelerde yabancı firmalar yerli firmalara kıyasla daha verimli çalışmakta ve bir yanda ülkenin teknolojik ve beşeri altyapısını kuvvetlendirirken diğer yandan da ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (Bronsztein, Gregorio, Lee, 1998:117; Tunca , 2010:35).

H. Ulaşım Maliyetleri

Ulaşım maliyetleri doğrudan yabancı yatırımları iki koldan etkilemektedir. İlki yerel ekonomi içindeki ulaşım maliyetlerinin artmasıdır. Bu da yabancı yatırımların azalmasına sebep olacak bir durumdur. Bu düşüncenin altında yüksek ulaşım maliyetlerinin yerel ürünleri göreceli olarak daha pahalı hale getireceği ve bunun sonucunda ulusal piyasanın ithal ürünler karşısında rekabetçi gücünü kaybedeceği fikri bulunmaktadır. Bu etki sadece yerel piyasada faaliyet göstermek için gelen yatırımlar üzerinde etkili olacaktır; ancak ihracata yönelik amaçlı yatırımlar üzerinde bir etkisi

olmayacaktır. Özetle piyasadaki ulaşım maliyetlerinin artması o ülkenin yabancı yatırımlar içindeki payını azaltacaktır.

İkincisi de ülkeler arasındaki ulaşım maliyetlerinin yükselmesidir. Bu durum yerel piyasada faaliyet göstermek için gelen yabancı yatırımları uyarırken ihracata yönelik yapılan yatırımları caydıracaktır. Yerel piyasada faaliyet gösteren firmalar uluslararası piyasa da ulaşım maliyetlerinin artması sonucunda rekabet gücü kazanacaklardır. İhracata dönük yatırımların ise ulaşım maliyetlerinin artması sonucunda rekabet güçleri zayıflayacak ve o ülkenin piyasasında yatırım yapmanın avantajını kaybedeceklerdir. (Tunca , 2010:36). Bu da yabancı yatırımları olumsuz yönde etkileyecektir. Uluslararası piyasadaki ulaşım maliyetlerinin artmasının ülkenin yabancı yatırımlar payı ve yatırım seviyesi üzerindeki etkisi hakkında kesin bir sav ileri sürmek mümkün olmayacaktır (Chakrabarti, 2003a:164; Tunca, 2010:36).

İ. Politik Durum

Yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen en önemli hususlardan birisi politik durumdur. Yabancı yatırımcılar için Signh'a göre üç türlü risk vardır: Ekonomik, politik ve kur riskidir (Shih, 1985:44-45; Tunca, 2010:37). Politik ve ekonomik istikrarsızlıklar, yatırımcının kontrol alanı dışında olduğundan ve girişimleri doğrudan olumsuz etkilediğinden, yatırım kararlarını önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Ancak firmalar politik riski, diğer faktörlere göre daha önemli görmektedir; çünkü politik risk daha büyük kayıplara neden olabilir. Örneğin, Türkiye'de 1980 yılından sonra yeni ekonomik kurallar benimsemek suretiyle dünya ülkeleri ile bütünleşme yoluna giren Türkiye'nin pazarı, dışa açık bir ekonomiye henüz tam olarak geçememiş olması ve bunu teşvik etmek amacıyla yabancı sermayeye büyük destek verilmesi, sağlanan ekonomik ve politik istikrar nedeniyle, doymuş bir piyasa ve güçlü rakiplerle rekabet edilmesi gereken dış piyasalara sahip olan sanayileşmiş ülkelerin

yatırımcıları için çok cazip hale gelmiştir. Bu nedenlerle, 1980'li yıllarda ülkemize yapılan yabancı sermaye yatırımları büyük oranda artmıştır.

Politik istikrarsızlık kavramı önemini korumaya devam etse de, bu kavramdan tam olarak ne anlaşılması gerektiğine dair bir fikir birliği yoktur. Ancak genel olarak politik istikrar, ülkenin anayasal düzen içinde olması, anayasal düzeni değiştirme konusunda radikal söylemlerin özellikle eylemsel bazda zayıf olması ve reformların anayasal düzen içerisinde yapılması anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalarda politik riski temsilen grev ve lokavtlar, ayaklanmalar, suç oranları ile iş günü kayıpları kullanılabilir (Emsen ve Değer, 2010:67). Bunlara ek olarak devrimler, koalisyon hükümetleri sonucunda ortaya çıkan hükümet krizleri, sivil ve sınır savaşları, parlamentonun kutuplaşması, seçimlerin idaresi ve zamanlaması ve seçmenlerin kararsızlığı politik riskler olarak söylenebilir. Çünkü politik kutuplaşma ve koalisyonlar reformların gecikmesine, hükümetlerin reformlar konusunda anlaşamaması ve orta yol aramaları bütçe açıklarına, seçim sonuçları hakkındaki belirsizlik enflasyon beklentilerinin yükselmesine sebep olmaktadır (Tunca, 2010:36). Genel olarak politik istikrarsızlık makro politikalar ve makro hedefler üzerinde belirsizlik ortaya koymakta ve bu belirsizlik ortamı da yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir (Eren, Bildirici, 2001:31). Bir bölgede ki güçlü politik istikrar çokuluslu şirketlerin o bölgede faaliyet gösteren yerel firmalardan daha fazla gelir elde etme ihtimalini artırır. Chakrabarti çalışmasında yerel ülkedeki politik istikrar ile yabancı yatırımlar arasında pozitif ve çok güçlü bir ilişki bulmuştur. Yani politik istikrar düzeyi arttıkça ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlarda bir artış gözlenmektedir (Chakrabarti, 1998c:22-23; Tunca 2010:37). Bu durum yerel piyasanın uluslararası piyasalar gibi rekabete açık olması anlamına gelir ve düşük mark-up fiyatlaması, yani ürünün tahmini ortalama maliyetinin üstüne daha düşük bir yüzde kar oranının eklenmesi ile yerel piyasanın rekabetçi gücünün artmasına neden olur.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ

I. Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), kuruluşunu ekonomik nedenler kadar ikinci dünya savaşı ertesindeki siyasi konjonktüre borçludur. Savaş sonrası gelişmeler Batı'da "Birleşik Avrupa" fikrine güç vermiştir. Ancak bu fikrin oluşması daha eskilere dayanır (Alpar ve Ongun, 1985:172).

Avrupa yüzyıllar boyunca kıtayı oluşturan devletlerin şiddetli savaşlarına sahne olmuştur. 15. yüzyılın sonlarında, Fransa ve Habsburg İmparatorluğu arasında İtalya'ya hakim olmak amacıyla başlayan savaş neredeyse bir asır boyunca devam etmiş ve 16. yüzyıl Avrupa siyasetine damgasını vurmuştur. 17. yüzyılda ise Orta Avrupa'yı bir savaş sahnesi haline getiren Otuz Yıl Savaşları etkisini sürdürmüştür. Savaşlar, sonu gelmeyen bir salgın gibi Avrupa'yı sarmaya 18. yüzyılda da devam etmiş; İspanya Veraset Savaşları Avrupa'nın siyasi aktörlerini bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. 19. yüzyılın ilk on yılında Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart'ın maceracı seferleri, savaşı tüm Avrupa'yı kapsayan bir fenomene dönüştürmüştür. Napolyon savaşlarının üstünden yarım yüzyıl sonra ise yaşlı kıta iki yeni devlet doğurmak üzere doğum sancıları çekmeye başlamış; İtalya ve Almanya'nın ulusal birlikleri de çetin mücadeleler sonucunda elde edilebilmiştir. Bu iki yeni devletin Avrupa dengesini bozması sonucunda ise insanlık tarihinin en büyük kıyımlarında biri olan Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş sonrasında, kısa bir süre için, bundan böyle devletlerarası siyasette barışın hakim olacağı düşüncesi çıktıysa da, aşırılıkların ideolojileri bu hayalin son derece kısa ömürlü olmasına neden olmuştur. Tüm dünyayı kasıp kavuran büyük badireden yalnızca yirmi yıl sonra ilkinden çok daha geniş ölçekli, çok daha şiddetli ve ölümcül bir savaş olan İkinci Dünya Savaşı

başlamış ve altı yıl boyunca milyonlarca insan ölmüş, onlarca şehir yerle bir olmuştur (Palabıyık ve Yıldız, t.y.:3-4).

Kısacası her savaş barışa duyulan özlemi arttırmıştır. İddialı ve kalıcı bir barışı sağlamanın yolu ise Avrupa Devletlerinin bir araya gelmekten öte tek bir çatı altında toplanabilmesi fikri olmuştur. 1943 yılında savaş bütün şiddetiyle sürerken AET'nin fikir babalarından Jean Monnet, Avrupa'da ulusal egemenlik temelinde kurulu devletler arasındaki rekabetin er ya da geç askeri alanda da yayılması tehlikesinin kaçınılmazlığına işaret ediyordu. İkinci Dünya Savaşının Avrupa ülkeleri arasındaki çelişkilerin uzlaşmaz bir nitelik olmasından kaynaklanması gerçeği, Monnet'yi ve başka devlet adamları ile düşünürleri etkilemiştir. Bu kişilerin birçoğu ve bunların ileri gelenleri olan Jean Monnet ve Maurice Schuman Avrupa'nın sorunlarına çözümü siyasi birlikte görmüşlerdir. Onlara göre Avrupa devletleri ABD'ne benzer bir biçimde bütünleşmeliydi (Alpar ve Ongun, 1985:173). Bu birleşmeyle birlikte konum bakımından eskisine göre çok daha güçlü bir Avrupa olacağına inanılıyordu. Ekonomik bütünleşme ise Avrupa'nın siyasi birliğinin sağlanmasında bir araç olarak değerlendiriliyordu. Bu fikir ABD tarafından da destekleniyordu ve Avrupa'da Avrupa Birliği fikri Savaş'ın bitiminden sonra yaygınlık kazanmaya başladı.

ABD yorgun düşmüş ve yıkılmış bir kıtayı yeniden kalkındırabilmek için de maddi olarak sonuna kadar yardımda bulunmuştur. 1947 yılında ABD Dışişleri Bakanı George Marshall (1880-1959) tarafından kamuoyuna duyurulan ve bu nedenle Marshall Planı olarak bilinen "Avrupa'yı İyileştirme Planı" (*European Recovery Plan*) ile 18 Avrupa ülkesine- bugün ki kurlar temel alınırsa- yaklaşık 140 milyar Dolarlık bir yardım yapmıştır (Palabıyık ve Yıldız, t.y.: 7). Aslında ABD'nin Avrupa Birliği fikrinden yana olması maddi temellere dayanıyordu çünkü savaş sonrasında Doğru Avrupa'da sosyalizmin egemen olması, Batı Avrupa'nın da sosyalizmin yayılmasına karşı her yönden güçlendirilmesi gerekiyordu (Alpar ve Ongun, 1985:173). Ancak Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunun ekonomik bakımdan çöküntü içerisinde olmasından ötürü 1940'ların sonunda Dünya kapitalist sisteminin egemen

gücü hale gelen ABD'nin Batı Avrupa'daki bu duruma son verecek en büyük güç olarak görülmesi kaçınılmazdı.

Yardımanın başlanmasından yaklaşık bir yıl sonra Avrupa'nın tüm devletlerinden gelen 750 delege Lahey'de bir kongre düzenledi. Savaşların yıkıcılığından çok çeken bir neslin bir araya geldiği "Avrupa Kongresi" (*Congress of Europe*) olarak bilinen bu kongre demokratik ve birleşik bir Avrupa kurumu kararı ile sonuçlandı. Aynı yıl İngiltere, Fransa ve Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) Brüksel'de bir anlaşma imzalayarak Batı Avrupa Birliği (BAB- *Western European union- WEU*) adlı ortak bir savunma örgütü kurdular. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın saldırgan ülkeleri Almanya ve İtalya ilk başta örgüt bünyesine kabul edilmedi. Bu iki ülke ancak 1954 tarihinde BAB'a üye olabildiler. Bu gelişmeleri 1949 yılında Avrupa ülkelerinin çoğunu bir araya getiren iki önemli uluslar arası kuruluşun kurulması izledi. 4 Nisan 1949'da Washington D.C.'de imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması ile kurulan "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü" (*North Atlantic Organization-NATO*) ile bir ay sonra 5 Mayıs 1949'da Londra Antlaşması ile kurulan "Avrupa Konseyi" (*Council of Europe*), Avrupa devletlerinin ilk ve en önemli kurumsal örgütlenmelerinden ikisi olarak tarihe geçti. Ancak bugünkü Avrupa Birliği'nin temellerinin atılması 1950 yılını buldu (Palabıyık ve Yıldız, t.y: 8).

1950 yılının Mayıs ayında Avrupa Birliğinin temeli Fransız dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın yayınladığı ve Jean Monnet ile birlikte hazırladığı bir bildiri ile atılmıştır. Bu bildiri de ki amaç Fransız – Alman Kömür ve Çelik üretim ve dağıtımının kurulacak bir birliğin denetimine verilmesiydi. Federasyon yanlısı bu yaklaşım, yerel, bölgesel, ulusal ve Avrupa ölçeğindeki güç odakları arasında tamamlayıcı bir bağ kurulmasına dayanıyordu. İşlevselci yaklaşım ise egemenliğin ulusal düzeyden Topluluk düzeyine tedricen aktarılmasını savunuyordu. Bu iki görüş, günümüzde, tek pazar, para politikası, ekonomik ve sosyal kaynaşma, dış politika ve güvenlik gibi ortak eylemin devletlerin tek tek hareket etmelerinden daha etkili olduğu

alanlarda, demokratik ve bağımsız Avrupa kurumlarına ulusal ve bölgesel makamlar kadar sorumluluk verilmesi gerektiği inancında iç içe geçmiştir.

Böylelikle Batı Avrupa'da ilk Avrupa Topluluğu olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun (AKÇT) 18.04.1951 tarihli Paris Antlaşması ile altı Avrupa ülkesi Fransa, Belçika, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından imzalanmıştır ve Schuman'ın planı da gerçekleştirilmiştir. Bu topluluk 25.09.1952 de faaliyetlerine başlamıştır. Topluluğun kurulması öncelikli olarak Avrupa'nın kendisini geliştirmesine fayda sağlamıştır. Çünkü özellikle Fransa ile Almanya arasında süregelen kömür ve demir yüzünden çıkan savaşlar sona ermiş ve Avrupa'da düşünce birliğini savunanlar içinde cazip bir ortam oluşmuştur.

25.03.1957'de Roma'da imzalanan ve 01.01.1958'de yürürlüğe giren Roma antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. İlk kurulan topluluk olan AKÇT'yi tamamlayan bu iki kuruluşta aynı altı ülke arasında imzalanmıştır. Ardından bu üç kuruluş 1 Temmuz 1967'den itibaren birleştirilmiş ve tek konseyli ve tek komisyonlu bir "Avrupa Topluluğu" meydana getirilmiştir. 1969 yılında yapılan Lahey Zirvesi'nde alınan bir kararla katılım başvurusunda bulunan İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç'e konuya ilişkin müzakereler yapılması kabul edilmiş; ardından Norveç hariç diğer ülkelerin 22.01.1972 yılında tam üye olarak kabulü ile faaliyetlerine devam etmiştir. Norveç'in katılması ise kendi ülkesinde yapılan referandum ile belirlenmiş ve o dönemde yapılan referandum ile reddedilmiştir. Böylelikle kendi halkının kararı ile Avrupa Topluluğuna dahil olmayan ilk ülke Norveç olmuştur. 1981 yılında Yunanistan'ın katılımı ile de topluluğun üye sayısı 10'a çıkmıştır. 01.01.1986 tarihinde de İspanya ve Portekiz topluluğa katılan iki ülke olmuştur. Topluluk genişleme politikasını daha sonra da sürdürmüş ve 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın katılması ile üye sayısı 15 olmuştur.

12-13.12.1997 Lüksemburg Zirvesinde topluluğa katılım için başvuruda bulunan ülkelerden Malta hariç Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya, Estonya ve Kıbrıs Rum Kesimi ile ilgili müzakereler başlatılmıştır. Ancak bu zirvede tam üyelik başvurusunda bulunan ülkemiz genişleme sürecine dahil edilmeyen tek ülke olmuştur. Son olarak da 1999 yılında yapılan Helsinki zirvesin de Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya için müzakereler yapılmış ve günümüzdeki haliyle topluluk 27 üye olarak faaliyet göstermeye devam etmektedir. Türkiye ise bu zirvede sadece aday ilan edilmiş; ancak tam üyelik görüşmeleri açılmamıştır.

Ekonomik bağımsızlık düşüncesiyle yola çıkan bu topluluk 1950'lerden buyana süregelen bütünleşme süreci ile ilgili en büyük aşama 1991 yılında yapılan Maastrich Zirvesinde kaydedildi. Zirvede Avrupa Birliği Antlaşmasının (*Treaty On The Eurpoean Union*) imzalanması kararı alındı. Bu antlaşma 07.02.1992 de imzalandı ve 01.11.1993 de yürürlüğe girdi. Böylelikle Avrupa Birliği resmen kurulmuş oldu. Günümüze kadar gelen dünyadaki en başarılı iktisadi birleşmelerden biri olarak halen de etkinliğini sürdürmektedir.

II. Avrupa Birliği'nin Faaliyetleri

Avrupa Birliği resmen oluşturulduktan sonra, birlik sistemini üçlük sisteme göre kurmuştur. Bu sistemlerin her birine de sütun (*pillar*) adını vermiştir.

İlk sütun "Avrupa Topluluğu Sütunu" (*Community Pillar*) olmuştur. Burada üç Avrupa Topluluğu (AKÇT, EURATOM, AET) yer almaktadır. Bu sütunun işleyişi ile ilgili belli başlı bazı kararlar alınmıştır. Buna göre eğitim, kültür, tüketici politikaları ve trans-Avrupa ağları gibi konular Birliğin yetkisine verilmiş, bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için bir "Bölgeler Komitesi" (*Committee of Regions*) kurulmuş, Avrupa Parlamentosu'nun yasama yetkileri güçlendirilmiş, nitelikli çoğunluk oyunun kullanılacağı alanlar

arttırılmış, ekonomik ve parasal birliğin en kısa zamanda gerçekleştirilebilmesi için zamanlama yapılması öngörülmüştür.

İkinci sütun “ Ortak Dış ve Güvenlik Politikası” (*ODGP- Common Foreign and Security Policy-CFSP*) olmuştur. Bu sütun Avrupa Siyasi İşbirliği sisteminin yerini almıştır. Buna göre üye ülkeler dış ve güvenlik politikalarında ortak hareket edeceklerdir. Bu ortaklığın sağlanabilmesi için de ‘ortak pozisyon’ ve ‘ortak hareket’ adı verilen iki araç tasarlandı. Bu alanı ilk sütundan ayıran en önemli özelliği Ulusüstü değil Hükümetler arası bir nitelik taşımasıdır.

Üçüncü sütun ise “Adalet ve İçişleri” adını taşıyordu. Bu alanın yetkisi altına da sığınma, sınır aşan sorunlar, gümrükler, göç, adli ve polis işbirliği, yolsuzluk ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele konuları girmiştir. (Palabıyık, Yıldız, t.y. : 24-25)

Böylelikle Avrupa Birliği Antlaşması politikalar ile yetkilerin eşleştirilmesi konusunda önemli yenilikler getirmiş ve hangi aktörlerin yetkisi altında yürütüleceği belirlenmiştir. Elbette bu sistemin yüzde yüz iyi işlediği söylenemez çünkü bazı devletlerin belli konulardaki söz haklarını Avrupa Birliği kurumlarına devretmek konusunda gönülsüz davranmaları, hatta zaman zaman açıkça bunu belirtmeleri Birliğin düzenli olarak işlemesine engel oluyordu. Yani bu Birlikte, Hükümetler arası gevşek bir yapının mı veya Ulus üstü sıkı bir yapının mı kurulması ikilemi Avrupa Birliği antlaşması ile çözümlenememişti. Ancak yine de Ulus üstü bir yapıya doğru giden bir Birlik görünümü çizilmeye çalışıldı ve bir ölçüde de başarılı olunmuştu ki günümüzde hala en büyük ekonomik topluluklarından biri olarak yerini koruyor.

III. Türkiye Ve Avrupa Birliği (AB) İlişkisinin Tarihsel Gelişimi

A. Ortaklıktan Adaylığa (1959-1999)

İslam ülkeleri içerisinde çoğulcu demokrasiye sahip tek ülke olan Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmeye tarihsel olarak büyük önem vermiştir (Palabıyık ve Yıldız, t.y.: 73). Kapitalist dünyaya karşı verdiği savaşa zarar getirmeksizin Avrupa'ya ulaşmayı amaçlayan bir lider olan Atatürk'ü izleyen yeni yönetim, Cumhuriyetin kuruluşundan 36 yıl sonra, Roma Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden ise 19 ay sonra Batı dünyasının en önemli ekonomik kuruluş olan Avrupa Ekonomik Topluluğuna Roma Antlaşmasının 238. Maddesi uyarınca "Ortak Üye" (*Associate Member*) olmak için 31 Temmuz 1959'da Topluluklar Konseyine başvurmuştur. Bu niteliği ile Türkiye Yunanistan'dan sonra (15 Mayıs 1959) Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye olmak için başvuran Yunanistan'ın yalnız bırakılmaması görüşü önemli faktör olmuştur (Karluk, 2002:684). Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye'nin üyelik başvurusuna verdiği yanıtta, Türkiye Topluluğa katılma şartlarını yerine getirinceye kadar AET ile Türkiye arasında ortaklık kurulmasını önermiş ve görüşmelerden sonra 12.10.1963 tarihinde Türkiye ile AB arasında ortaklık kurulmasını öngören Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye, Topluluğa, Roma Anlaşmasının 238. Maddesine göre bir gümrük birliğine dayanan üç dönemli ortaklık anlaşması yapılmasını, ayrıca 1963-1970 yılları arasında 175 milyon ECU'lük (O zamanki adıyla Avrupa Para Birimi) mali yardım verilmesini kabul etmiştir ve Ankara Anlaşması 01.12.1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Hazırlık sürecinin 1970 yılında tamamlanmasıyla, Gümrük Birliği ile sonuçlanması öngörülen geçiş süreci başlamıştır. Geçiş sürecinde elde edilmesi beklenen amaçları bir araya getiren Katma Protokol ise 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. AB ile Türkiye arasındaki ticaretin önündeki tüm engellerin (gümrük, tarife, kota vb.) kaldırılması amaçlanmıştır. Bunun yanında Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelere yönelik olarak uyguladığı gümrük

tarifelerini de aynen uygulaması öngörülmüştür. Topluluğun GATT çerçevesinde düzenlenen çok taraflı ticaret görüşmeleri sonucunda ortak gümrük tarifesinin nominal % 6 oranına kadar inmesi Türkiye'nin yükümlülüklerini arttırmıştır. Aynı zamanda uzun vadede taraflar arasında kişilerin serbest dolaşımına ilişkin işbirliği imkanları planlanmıştır.

Katma Protokolün tam olarak uygulanabilmesi durumunda birçok alanda Türk mevzuatının AET mevzuatıyla uyumlu hale getirilmesiyle mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı 22 yıllık bir süre sonunda mümkün olabilecekti. Ancak 20.01.1976 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, Türkiye ile Topluluk arasında ortaya çıkan sorunların bazılarında kısmi çözümler bulunmuş ve Türk işçilerin serbest dolaşımına ilişkin başlangıç önlemleri alınmışsa da Türkiye Topluluktan gümrük indirim takvimine ilişkin kabul edilebilir bir teklif alamaması üzerine Katma Protokolün 60 ncı maddesi çerçevesinde, 25.12.1976 tarihinde tek taraflı bir karar ile tüm yükümlülüklerini ertelemiştir. Ayrıca 01.01.1976 tarihine kadar yerine getirdiği gümrük indirimlerini 1977 ve 1978 yıllarında yapmayacağını ve ertelediğini açıklamıştır (Karluk, 2002: 684).

21.09.1979 tarihinde varılan bir anlaşma ile taraflar, karşılıklı olarak ilişkilerini 5 yıl dondurmuştur. 1979 yılı sonunda Türkiye'de hükümet değişmiş ve iktidara gelen Adalet Partisi azınlık hükümeti, AET ile ilişkilerin dondurulmak yerine canlandırılması gerektiğini talep etmiştir. Böylelikle tarihe 24 Ocak Kararları* olarak adı geçen program ile 1980 yılında dışa açılma ve uluslararası ekonomiye entegre olma politikası, Topluluk ile birleşmesini güçleştiren ekonomik engelleri kısmen ortadan kaldırmıştır. Bu çerçevede olmak üzere 06.02.1980 de Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, Türkiye'nin yıl sonuna doğru Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunacağını açıklamıştır. Bu kararın gerekçesi 01.01.1981 de tam üye olacak Yunanistan'ın vetosuna engel olmaktı. 30.06.1980 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında

* 24 Ocak Kararları, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik literatüre geçen ve yapısal dönüşümleri içeren bir programdır.

Topluluk, Türkiye'ye ek tavizler verilmesini kabul etmiştir. Özellikle tarım ürünleri ithalatına uygulanan gümrük vergileri tavizleri, 1/80 sayılı karar ile bir takvime bağlanmıştır (Karluk, 2002:685). Ancak 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması ve Meclisi fesih etmesi ile Türkiye ve Topluluk ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Böylece Ankara anlaşmasının imzalanmasından 17 yıl sonra Türkiye'de 20 yıl arayla ikinci kez gerçekleştirilen askeri müdahale Türkiye Topluluk ilişkilerinin askıya alınmasına sebep olmuştur. Türkiye-AB ilişkilerinin yeniden canlanması, Türkiye'de demokratik seçimlerin 06.11.1983'te yapılmasının ardından kurulan yeni hükümetin çabaları ile olmuştur. Bu hükümet ilişkilerin canlandırılması için büyük çaba harcamış, ekonomide liberalleşmeye gitmiş ve piyasa ekonomisinin yerleşmesine çaba harcamıştır. 1980 yılıyla başlayan ve Türk ekonomisini, adım adım, serbest piyasa ekonomisiyle* dışa açılmaya dönük hale getiren ekonomi politikaları, ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel girişime dayanan bir pazar ekonomisinin oluşturulması ve yabancı rekabet yoluyla özel girişimin teşviki şeklindeki temel unsurlara dayanmaktadır.

Bu programın uzun vadeli hedefleri,

- Ekonominin her yönüyle liberalleştirilmesi
- Fiyat, faiz ve döviz kurlarının tespitinde piyasa güçlerine dayanılması ve serbest piyasa ilkelerinin tesisi
- Ekonomik faaliyetlerde kamu müdahalesinin azaltılması
- Ekonomik aktivitelerde özel sektörün öncülüğü
- Yabancı yatırımların teşviki şeklinde özetlenebilir.

* Hangi mal ve hizmetin üretileceğine tüketicinin karar verdiği ekonomi türüdür. Üretilecek mal ve hizmeti talep belirler. Mala olan talep arttıkça, malın fiyatı da artacaktır. Bu da işletmelerin kâr maksimizasyonunu sağlar.

Avrupa Topluluğu perspektifinden bağımsız olarak benimsenen ve serbest piyasa kurallarına uyum, dış ticaretin liberalleştirilmesi, kambiyo rejiminde liberalizasyon ve esnek döviz kuru uygulaması, alt yapı yatırımlarında artış, yabancı sermayeyi teşvik, KİT'ler ve devlet tekellerine ilişkin yeni politikalar, özelleştirme programları ve serbest bölgelerle ilgili düzenlemeler şeklinde beliren liberalizasyon politikaları yoluyla dış dünyaya daha iyi entegre olma amacı güdüldüğü, Türkiye'nin Toplulukla bütünleşmesine ilişkin tercihleri açısından güçlü bir baz teşkil etmiştir (Türkiye-AB Özel İhtisas Komisyonu Raporu; 2000:14).

Bu gelişmeler olurken 1985 Temmuz ayında Başbakan Turgut Özal, zamanı geldiğinde ve şartlar olgunlaştığında Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunulacağını açıklamıştır. 17.02.1986 tarihinde Konsey, Komisyonun 1981'den bu yana dondurulmuş olan ilişkilerin normalleştirilmesi teklifini, Yunanistan'ın itirazlarına rağmen olumlu karşılamıştır. Ardında da Eylül 1986'da Türkiye-AET Ortaklık Konseyi yeniden toplanabilmiştir.

16 Eylül 1986 tarihinde Brüksel'de Bakanlar seviyesinde yapılan Ortaklık Konseyi'nde Topluluk, Yunanistan'ın itirazları sonucunda bir ortak görüş oluşturamamıştır. Ancak 1981'den bu yana dondurulmuş ilişkinin normalleşme sürecine girebilmesi için 17 Ekim 1986 tarihinde AET ile ilişkilerden sorumlu bir Devlet Bakanlığı'nı kurulmuş ve Başbakan 01.01.1987 de, o yıl içinde Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunacağını açıklamıştır. Tam üyelikle birlikte sağlanacak ticari kolaylıklarla ihracatını arttırmak, elde edebileceği mali yardımlarla sanayileşmesini hızlandırmak ve Yunanistan'ın üye olup Türkiye'nin olmaması durumunda ihracatta Batı Avrupa piyasasını kaybetmekten duyulan endişeleri de göz önünde bulundurmuştur (Seyidoğlu, 1996:267-268; Çiloğlu-Altınbaş-Serdar-Arkan, 2002:13).

Liberalizasyon politikaları çerçevesinde, Ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak, AET'yi kuran Roma Antlaşması'nın 237nci, AKÇT Antlaşması'nın 98nci ve EURATOM Antlaşması'nın 205inci maddelerine istinaden 14 Nisan 1987 tarihinde erken tam üyelik müracaatında bulunan Türkiye'nin başvurusu, 27 Nisan 1987'de Konsey tarafından, Topluluklar yürütme organı olan Komisyon'a görüşünün hazırlanması amacıyla sevk edilmiştir. Böylece Türkiye, tam üyelik başvurusundan önce kendisine hissettirilen, Ankara Antlaşmasının 28 nci maddesinde belirtilen duruma henüz ekonomik yönden ulaşamadığı savını ortadan kaldırmış ve Roma Antlaşması'nın "Her Avrupalı Devlet Topluluklara katılmayı isteyebilir" hükmünden yararlanmıştır. Avrupa Komisyonu Türkiye'nin tam üyelik başvurusu ile ilgili görüşünü 2,5 yıl sonra (diğer tam üyelik başvurusunda bulunan ülkeler arasında en uzun süre) 18 Aralık 1989'da vermiş ve bu görüş Konsey tarafından 5 Şubat 1990'da benimsenmiştir. Komisyon görüşünde Türkiye'nin tam üye olabilme niteliğine sahip olduğunu vurgulayıp, ikili ilişkilerin geliştirilmesine vurgu yapmıştır. Ancak Avrupa Topluluğu'nun kendi içindeki reformları tamamlamadan yeni üye kabul etmeye hazır olmadığı ve Türkiye'nin de tam üye olabilmek için siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda ilerlemeler kaydetmesi gerektiğini öne sürerek, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin başlamasına onay vermemiştir (Palabıyık ve Yıldız, t.y.:75).

Komisyon'un, Türkiye'nin katılımını geniş bir perspektif içinde, bir yandan iç pazar olgusu, diğer yandan değişim sürecindeki Avrupa kapsamında ele aldığı, Türkiye ile işbirliğinin mevcut Ortaklık Anlaşması çerçevesinde geliştirilerek sürdürülmesi gereği üzerinde durduğu Görüş'ünün ekinde, Türk ekonomisinin ayrıntılı bir incelemesi de yer almaktadır. Söz konusu "Görüş"de Komisyon tarafından yer verilen hususlar aşağıda özetlenmektedir:

Topluluk, Tek Pazar, Ekonomik ve Parasal Birlik ile Avrupa Siyasi Birliği yönünde ilerlemektedir. Genişleme, bu süreç açısından büyük zararlar doğuracağından, Komisyon, olağanüstü durumlar dışında, yeni katılma müzakerelerine başlanmasını yerinde bulmamaktadır.

Topluluk açısından, Türkiye'nin katılma başvurusu, Topluluğun bütün üye ülkelerinden daha geniş bir alana ve daha büyük bir nüfusa (2000 yılı itibariyle 68 milyon) sahip ve genel gelişmişlik düzeyinin Topluluk ortalamasından büyük ölçüde düşük olması dolayısıyla, daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye ekonomisinin 1980 yılından bu yana kaydettiği gelişme olumlu karşılanmakla beraber (ihracatın artışı, altyapının iyileştirilmiş olması, modernleşme ve dünya ekonomisiyle giderek daha fazla bir bütünleşme vb.),

- Tarım ve sanayi alanındaki yapısal farklılıklar, işgücünün % 50'den fazlasının tarımda istihdam edilmesi
- Kişi başına düşen milli gelirin satın alma paritesi itibariyle Topluluktaki ortalamanın 1/3'ü düzeyinde bulunması
- Giderek daha belirgin hale gelen makro-ekonomik dengesizlikler,
- Sanayide yüksek koruma oranları ile yeni bir tür vergi olarak nitelenen fonların varlığı
- Sosyal güvenlik düzeyinin düşüklüğü gibi uyum sorunlarının üstesinden gelinmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.
- Yüksek enflasyon oranlarının varlığı

gibi hususların, Türkiye'nin Topluluğa katılması halinde yükümlülüklerini üstlenebilmesin güçleştireceği belirtilmektedir.

Tüm bunların yanı sıra, Topluluk yapısal fonlarından Türkiye'ye yapılması gereken ödemeler de, bir sorun olarak gösterilmektedir. Yukarıda sayılan ekonomik ve sosyal problemlerin yanı sıra siyasi alanda, 1980 Eylül ayından itibaren, Anayasa'nın kabulü, serbest seçimler ve

referandum yoluyla Topluluk normlarına benzer bir parlamenter rejim oluşturulmasına rağmen, insan hakları, azınlıkların kimliği, tüm siyasi oluşumların ve sendikaların kamu yaşamına dahil edilmesine ilişkin kuralların henüz bütünüyle tesis edilmemiş olması gibi etkenlere de yer verilen raporda, Topluluk üyesi bir ülke “Yunanistan” ile Türkiye’nin arasındaki soruna da değinilerek, Kıbrıs konusu gündeme getirilmekte ve Kıbrıs’ın “birliği, bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü” üzerinde durulmaktadır.

Sonuç olarak Görüş’te;

- Tam bir evrim aşamasında bulunan Topluluğun, yeni katılma müzakerelerine girmesinin uygun olmadığı,
- Türkiye’nin mevcut ekonomik ve politik durumunun katılma müzakerelerine başlanmasına elverişli bulunmadığı,
- Topluluğun, Türkiye ile işbirliğini sürdürmesinin gerekliliği ve “Türkiye ile ilişkilerini derinleştirmekte ve Türkiye’nin siyasi ve ekonomik modernleşme sürecini en kısa sürede tamamlamasına yardım etmede temel bir çıkarı bulunduğu”,

özellikle vurgulanmakta ve Türkiye’nin Topluluğa katılmaya “ehil” olduğunun da altı çizilmektedir.

Komisyon, Görüşü’nde, “iki tarafın karşılıklı bağımlılık ve entegrasyonunun güçlendirilmesi imkanını sağlayacak bir seri özlü önlemler önerilmesini” de tavsiye etmektedir.

Bu önlemler kısaca;

- Gümrük birliğinin tamamlanması,
- Mali işbirliğinin ihyası ve yoğunlaştırılması,
- Sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi,
- Siyasi ve kültürel bağların derinleştirilmesi,

olarak özetlenmektedir. Görüş’te, Türkiye ile AT’nin geleceklerini beraber inşa etmek üzere ortak çalışmalarının gerekliliği ve bu çerçevede karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon sürecinin geliştirilmesinin sağlanması hususları

vurgulanırken, bunun için siyasi iradenin Ankara Anlaşması'nda bulunduğu belirtilmektedir (Türkiye-AB Özel İhtisas Komisyonu Raporu; 2000:16).

1. Gümrük Birliği

Türkiye'de bölgesel entegrasyon hareketlerinin en önde geleni olarak değerlendirilebilecek Gümrük Birliği'ne girilmesidir. Türkiye'nin tam üyelik başvurusu nihai amacına ulaşmamış olsa da ilişkilerin canlanmasına imkan sağlamıştır. Tam üyelik perspektifinin bu aşamada kazanılamaması karşısında, Gümrük Birliği yolundaki çalışmalara ivme kazandıracak adımlar atılmaya başlanmıştır. 1993 yılında canlanan görüşmelerin ve Ortaklık Konseyinin AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe sokan kararı ilişkilere yeni bir boyut getirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ise, Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile ilgili kararı 13 Aralık 1995 tarihinde onaylamıştır. Böylelikle 1964 tarihli Ankara Antlaşması ile öngörülen geçiş süreci AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte tamamlanmış ve tam üyelik ile sonuçlanması öngörülen nihai sürece girilmiştir. Böylelikle Türkiye, AB'ne tam üye olmadan gümrük Birliği'ne girmiş tek olarak bir ilki gerçekleştirmiştir.

AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin tamamlanıp, yürürlüğe girmesiyle Türkiye AB'den yapılan sanayi ürünleri ithalatında uygulanmakta olan gümrük resmi ve benzeri diğer tüm ödemeler kaldırılmıştır. Ayrıca üçüncü ülkelerden yapmakta olduğu sanayi ürünleri ithalatında uygulanan gümrük tarifeleri ve benzeri diğer ödemeleri de AB Ortak Dış Tarifeleri'ne uyumlu hale getirmeye başlamıştır.

El-Agraa (1998) Gümrük birliklerinden ve serbest ticaret bölgelerinden elde edilebilecek olası ekonomik kazançları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Ülkenin görece olarak daha avantajlı olduğu alanlara yönelmesi neticesinde ülke üretiminin olumlu yönde gelişmesinin sağlanması,

- Daha büyük pazarlara hitap ederken ölçek ekonomisi* neticesinde üretim düzeyinin artması,
- Uluslararası ticarete daha güçlü bir pazarlık gücüne sahip olunması,
- Firmalar arası doğacak rekabetten dolayı üretim kalitesinin artması,
- Dünya piyasalarına entegrasyon sürecinin hızlanması,
- Bilgi akımı (Know-How) sisteminin gelişmesi,
- Yabancı sermaye akımının fazlaşması,
- Yasal düzenlemelerin dünya standartlarında olması(Çiloğlu-Altınbaş-Serdar-Arkan, 2002: 13).

Türkiye, 20 yıldır sürdürdüğü dışa açık politikalarını Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi suretiyle daha da güçlendirilmiş ve rekabete açık sektörlerin yaratılmasında önemli adımlar atmıştır. Bununla beraber yürürlüğe girmesinden itibaren Türk sanayini yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya bırakan Gümrük Birliği, aynı zamanda ülkemizin yeni dünya düzeni ile entegre olmasını sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlatmıştır (Çiloğlu-Altınbaş-Serdar-Arkan, 2002: 13).

Türkiye rekabeti bozan devlet desteklerinin kaldırılması, fikri ve sınai mülkiyet hakları mevzuatının AB ile uyumlu hale getirilmesi ve ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılması gibi birçok konuda önemli aşamalar kaydetmiştir (Palabıyık ve Yıldız, t.y.:76). Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla birlikte 1996 yılında Türkiye'nin AB'den ithalatı % 34,7 artışla 22,7 milyar Dolar seviyesine çıkarken; 11,5 milyar Dolar civarında gerçekleşen ihracat ise % 3,6'lık bir artış göstermiştir. AB, ithalatımızdaki % 52,9 ve ihracatımızdaki % 49,5'lik payıyla en büyük ticari ortağımız olmaya

* Ölçek Ekonomisi: Bir ülkenin yada firmanın, belli bir endüstri kolunda tesislerini genişleterek, hizmet veya imalat ölçülerini değiştirerek yahut yeni teknikler getirerek ve dış çevredeki değişikliklerden faydalanarak maliyetlerinde ve üretiminde sağlanan farkı ifade eder.

devam etmiştir. 2005 yılı dış ticaret verileri baz alındığında 25 üyeye ulaşan AB'den Türkiye'nin ithalatı 49,2 milyar Dolar, AB'ye ihracat ise 38,4 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı yıl içerisinde AB ile yapılan ticaret Türkiye'nin ithalatının % 42,17, ihracatının da % 52,3'ünü oluşturmuştur. 2008 yılında 27 üyesi olan AB'den Türkiye'nin ithalatı 74,80 milyar Dolar'a, AB'ye ihracat ise 63,9 milyar Dolara çıkmıştır. Yıllar içinde ithalat ve ihracatta gözle görülür bir artış yaşanmış olmasına rağmen ülke içinde ihracatın ithalatı karşılama oranı daha çok önem teşkil etmektedir. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine gerçekten olumlu yönde bir katkısı olup olmadığını test etmek açısından bu oran açıklayıcı olmaktadır. Ancak tezimizde konu dışı olması dolayısıyla buna değinilmemiştir.

B. Adaylıktan Tam Üyeliğe (1999-...)

Soğuk savaşın sona ermesiyle 90'lı yıllar boyunca inişli çıkışlı bir grafik çizen Türkiye-AB ilişkileri, 10-11 Aralık 1999'da Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye adaylık statüsünün resmi olarak kabul edilmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır (Palabıyık, ve Yıldız, t.y.:79). 1959'da AET'ye ortaklık başvurusu ile başlayan ve 1987'deki tam üyelik başvurusu ile AB'ye üyelik ideali için atılması gereken son adımdan sonra ilk kez "Türkiye'deki gelişmelerin ve Kopenhag Kriterlerine uyum sağlama yolundaki reformları devam ettirme kararlılığının" olumlu karşılandığı ve Türkiye'nin "diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday ülke" olduğunun onaylandığı somut gelişme Helsinki Zirvesi'nde alınan kararlar ile gerçekleşmiştir. Adaylık statüsünün resmileştirilmesi ile birlikte Türkiye, diğer aday ülkelerde olduğu gibi reformların desteklenmesi ve teşvik edilmesi amacıyla mali yardımları da içeren katılım öncesi stratejiden faydalanmaya hak kazanmıştır(Palabıyık, ve Yıldız, t.y.:80).

Türkiye'yi, diğer aday ülkelerle birlikte aynı kriterler temelinde AB'ne katılmaya aday bir ülke olarak belirleyen Helsinki Zirvesinde, aynı zamanda AB müktesebatının benimsenmesi için "Ulusal Program" ile birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ile üye ülkelerin uymakla yükümlü bulunduğu hususlar bakımından katılıma hazırlıkta öncelikli alanları belirleyecek olan "Katılım Ortaklığı"nın oluşturulması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin gerçekleşmesi 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesinde belirlenen kriterlere uyum sağlanmasını gerektirmektedir. Kopenhag Kriterleri, Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Konseyi adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri belirlemiştir.

Bu kriterler, siyasi, ekonomik ve diğer üyelik yükümlülükleri olmak üzere üç ana başlık altında toplanmaktadır.

- **Siyasi Kriterler**

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı,

- **Ekonomik Kriterler**

İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması,

- **Topluluk Müktesebatına* Uyum Kriterleri**

Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyum dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması.

Üyelik müzakerelerinin başlatılması ise, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi siyasi kriterlerin yerine getirilmesine bağlıdır.

Helsinki Zirvesi'ne giden süreçte Avrupa Komisyonu 1998 yılından itibaren yayınlamaya başladığı ve Türkiye'nin katılımı yolunda katettiği ilerlemenin değerlendirmesi niteliğinde ki Düzenli İlerleme Raporlarından ikincisini 13 Ekim 1999'da yayınlamıştır. Bu raporda Komisyon, Türkiye'nin aday ülke olarak tanınmasını önermiş ve bu kararını diğer aday ülkelere de uygulanmakta olan somut adımlarla desteklemiştir. Komisyonun bu önerisi Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanarak ve Helsinki Zirvesinde Komisyon önerileri aynen kabul edilerek, Türkiye'nin adaylık statüsünün resmileştirilmesi durumunda AB-Türkiye ilişkilerinde yeni bir aşamaya gelmiş olacağı ilan edilecekti. 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi, AB-Türkiye ilişkilerinde bir açılım sağlayarak, önemli bir ilerleme kaydedilmesinin önünü açmıştır. Aday ülke statüsü hiçbir ön koşula bağlı olmaksızın kabul edilen Türkiye, tam üyelik yolunda reform sürecine ivme kazandırıp, destekleyecek katılım öncesi stratejiden de aynı şartlarda yararlanma hakkı kazanmıştır. Bu çerçevede *Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program* yayınlanacak ve Türkiye diğer aday ülkelere açık olan tüm Birlik programlarına aktif olarak katılabilecekti. Katılım sürecinde AB ile aday ülkeler arasında yapılmakta olan düzenli toplantılara Türkiye'de

* AB müktesebatı denince yürürlükte olan hukuki mevzuat anlaşılmaktadır. AB müktesebatı iç hukukun üstündedir. Avrupa Birliğine üye olan bir ülke AB'yi kuran antlaşmaları ve hukuk düzenini aynen benimser ve egemenlik yetkilerinin bir kısmını AB kurumlarına devreder. Türkiye'nin AB'ye tam üye olabilmek için AB müktesebatı çerçevesinde uyum sağlanması gereken konuları içeren müzakere başlıkları "Müzakere Fasılları" olarak adlandırılmaktadır ki bunların sayısı 35'tir.

katılabilecek ve AB mali yardımlarının koordine edilebilmesi için tek bir çatı oluşturulacaktı.

Helsinki Zirvesinde alınan kararlar doğrultusu gereğince Şubat 2001 de, AB Komisyonu'nca "Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi(KOB)" hazırlanmıştır. Katılım öncesi strateji'nin en önemli aracı olan KOB, bir yandan üyeliğe hazırlanma sürecinde Türkiye'nin kısa ve orta dönemde geliştirmesi gereken öncelikli alanları belirlerken, diğer yandan uyum çalışmalarına verilecek mali desteğin çerçevesini göstermektedir. Başka bir deyişle, AB'ne katılmaya giden bir yol haritası niteliğindedir. KOB'da, her aday ülke için belirlenen temel öncelik, Kopenhag Ölçütleri'nin yerine getirilmesidir. Buradaki amaç 2000 yılı Düzenli Rapor'un da Komisyon'un Türkiye' nin tam üyelik süreci ile ilgili olarak belirlemiş olduğu eksiklikleri ve öncelikli alanları, Türkiye tarafından kullanılabilir mali kaynakları ve bu mali kaynakların kullanımında uyulacak şartları tek bir çerçeve altında bir araya getirmektir. 2001 Mart'ın da Türkiye, KOB'a karşılık; hem KOB'da yer alan, hem kendisinin belirlediği öncelikli alanlarda gerçekleştirilecek kurumsal ve yönetsel reformları içeren "Birlik Kazanımlarının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı" hazırlamış ve Avrupa Komisyonuna sunmuştur. Yani bu Ulusal Program, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde kısa ve orta dönemde gerçekleştirmesi öngörülen çalışmaları kapsamakta, bu alanda yapılabilecek çalışmaların genel çerçevesini çizen yönlendirici bir nitelik taşımaktadır.

12-13 Aralık 2002 tarihinde ki Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği, Aralık 2004 tarihinde AB Komisyonu'nun hazırlayacağı rapor ve öneriler yönünde Türkiye'nin Kopenhag siyasi ölçütlerini yerine getirdiğine karar verirse, gecikmeksizin üyelik görüşmelerinin başlayacağını belirtmiştir. AB-Türkiye ilişkilerindeki önemli kilometre taşlarından biri olan bu Zirve'de Türkiye ile ilgili olarak revize edilmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanması, yasaların uyumlu hale getirilmesi için çalışılması, Gümrük Birliği'nin geliştirilmesi, mali işbirliğinin ciddi bir biçimde arttırılması, katılım bütçesine Türkiye'ye yönelik mali yardımların da dahil edilmesi doğrultusunda

kararlar alınmıştır. Bu zirvede aynı zamanda Avrupa Birliği'nin iki temel sorunun yanıtını, bugünden araması gerektiği de vurgulanmıştır. Birincisi, Türkiye'nin AB'deki yeri ne olacak? Ve ikincisi, AB, Türkiye'yi bünyesinde nasıl hazmedebilir? (Tuzcu; 2006:22). Bu zirvede Türkiye'nin AB'ye katılma yolunda yalnızca yasa çıkarmasının yeterli olmadığı, bunları günlük yaşamda uygulaması gerektiği de belirtilmiştir.

2003 yılı ile birlikte Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini hayata geçirme çabalarına hızlanarak devam etmiştir. 11 Ocak ve 23 Ocak 2003 tarihlerinde yürürlüğe giren Dördüncü ve Beşinci uyum paketlerinin ilkinde Siyasi Partiler Kanunu, Basın Kanunu, Dernekler Kanunu, Dilekçe Kanunu olmak üzere toplam 16 yasada değişiklik yapılmıştır. Beşinci Uyum Paketi ile de Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları doğrultusunda yargılamanın iadesine gidebilme konusunda önemli değişiklikler getirilmiştir. 19 Nisan 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine ilişkin gelişmeleri izleyip, müzakere edecek ve TBMM'ye sunulan kanun tasarı ve teklifler ile kanun hükmünde kararnamelerin AB mevzuatına uygunluğunu inceleyecek ve ihtisas komisyonlarına görüş sunacak olan Avrupa Birliği Uyum Komisyonu kurulmuştur.

AB Komisyonu, Türkiye'nin üyelik yönünde attığı adımları siyasi, ekonomik ve müktesebata uyum kriterleri açısından değerlendiren 2003 Türkiye İlerleme Raporunu ve Strateji Belgesi'ni 20 Kasım 2003 tarihinde yayınlamıştır. 12-13 Aralık 2003 tarihlerinde Brüksel'de gerçekleştirilen Avrupa Birliği Zirvesi'nde Konsey, Komisyon'un raporu ve önerileri çerçevesinde 2004 Aralık ayında yapılacak olan Zirve'de alınacak kararlar ışığında Türkiye ile birlikte çalışacağı taahhüdünü tekrar vurgulamıştır. Ayrıca Konsey, tam üyelik müzakerelerine başlanabilmesi için yapılan hazırlıklar çerçevesinde kaydedilen önemli ilerlemelere dayanarak Türkiye'yi desteklediğini vurgulamıştır.

6 Ekim 2004 tarihinde yayınlanan ilerleme raporunda ve buna bağlı tavsiye metninde Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin siyasi kriterleri karşıladığını belirterek, Birliğe katılım müzakerelerinin başlatılması önerisinde bulunmuştur. Böylelikle 50 yıla yakın bir süre boyunca devam eden AB-Türkiye ilişkilerinde nihai amaç olan tam üyelik için çok önemli bir adım daha atılmıştır. Bunu takiben 17 Aralık 2004 de yapılan Brüksel Avrupa Birliği Zirvesi'nde Türkiye'nin Kopenhag Siyasi kriterlerini karşıladığına kanaat getirilerek 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir.

Avrupa Komisyonu tarafından 29 Haziran 2005 tarihinde sunulan Müzakere Çerçeve Belgesi, 3 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Ancak Lüksemburg'daki AB Genel İşler Konseyi toplantısında ele alınan Müzakere Çerçeve Belgesi'nde, Avusturya'nın isteği ile Türkiye'ye tam üyelik amacına ulaşamaması durumunda "imtiyazlı ortaklık" önerilmesine ilişkin bir ibare eklenmeye çalışılması sorun yaratmıştır. Ancak Türkiye'nin tam üyelik dışında bir alternatif teklifi kesinlikle kabul etmeyeceğini ortaya koyması ve Avusturya'nın diğer AB ülkeleri tarafından destek görememesi üzerine bu fikirden vazgeçilmiştir (Palabıyık ve Yıldız, t.y.:89). Diğer sorun yaratan konu ise Kıbrıs'ın ileride NATO'ya tam üye olmak için başvurması durumunda Türkiye'nin veto hakkı kullanamaması maddesidir. Ancak bu maddenin Türkiye aleyhine yorumlanamayacağına dair garantinin AB dönem başkanlığı tarafında verilmesi ile kriz aşılmış ve böylelikle Türkiye'nin veto hakkı korunmuştur. Öte yandan, Türkiye-AB Gümrük Birliği'ni 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olan ülkelere genişleten Ek Protokol imzalaması istenmiştir. Türkiye ise 29 Temmuz 2005 tarihinde bir Deklarasyon eşliğinde bu Ek Protokolü imzalamıştır. Deklarasyon da, ek Protokol'ün imzalanmasının Kıbrıs Rum Kesimi'nin Türkiye tarafından tanındığı anlamına gelmediği ilan edilmiştir. Avrupa Birliği 21 Eylül 2005'te yayınladığı karşı deklarasyon ile Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi'ni üyelik müzakereleri sırasında tanıması gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin ek protokolü tüm üye ülkelere tam olarak uygulamak suretiyle Kıbrıs gemi ve

uçaklarının kendi liman ve havaalanlarını kullanmasına izin vermesi gerektiği de belirtilmiştir. Türkiye'nin ek protokolle ilgili olarak üzerine düşen yükümlülükleri tam manasıyla yerine getirmemesi durumunda katılım müzakerelerinin sekteye uğrayabileceği vurgulanmıştır (Palabıyık ve Yıldız, t.y.:88).

Görüldüğü gibi tam üyelik müzakerelerinin başlatılması için gerekli olan Müzakere ereve Belgesi'nin imzalanması kolay olmamıştır. Söz konusu belge, müzakereleri, müzakerelerin içeriğini, müzakere usullerini ve müzakere başlıklarını düzenleyen prensiplerden oluşmakta ve müzakerelerin nihai hedefinin tam üyelik olduğunu açıklamaktadır ve bu belgenin temel noktaları şunlardır:

- Müzakerelerin nihai amacı Türkiye'nin AB'ye tam yeliğidir. Ancak müzakereler "açık uçludur" yani sonucu önceden garanti edilemez.
- Müzakereler 35 fasılda AB yeleri ile Türkiye arasında Hükümetler arası konferans şeklinde yürütülecektir ve kararlar oybirliği ile alınacaktır.
- AB her fasılda uzun geçiş dönemleri, özel düzenlemeler ya da kalıcı tedbirler düşünebilir.
- Türkiye gibi yeliği ciddi mali sonuçlar doğuracak ülkelerle tam üyelik müzakereleri ancak AB'nin yeni mali çerçevesinin oluşturulacağı 2014 yılından sonra tamamlanabilecektir.
- Birliğin kurucu değerleri olan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve temel özgürlüklerin ciddi ve devamlı surette çiğnenmesi durumunda üyelik müzakereleri askıya alınabilecektir (Palabıyık ve Yıldız, t.y.:90).

Türkiye’de yürürlükte olan mevzuatın AB hukuk sistemine ve politikalarına uyumlu hale getirilmediği anlamına gelen müzakere sürecinde, müzakere edilen konu, AB’nin ortaya koyduğu kurallar bütünü değil, aday ülkenin bu sisteme hangi yöntemlerle ve ne kadar süre içinde uyum sağlayacağı noktalarında düğümlemektedir. Müzakerelerin ne kadar sürede tamamlanacağı tam olarak kestirilememektedir. Her ülke için farklı işleyen bir süredir. Örneğin Avusturya, İsveç ve Finlandiya için sadece 13 ay iken; İspanya ve Portekiz için 7 yıl sürmüştür. Bu bağlamda Türkiye’nin iyimser bir tahminle 2015 yılında tam üyelik noktasında olup olamayacağını kestirilmesi mümkün değildir.

Türkiye’nin AB Üyeliğinin Fırsat Maliyeti: Dört Görüş” adlı kitapta görüşlerini belirten Deutsche Bankası Baş Ekonomisti Norbert Walter şu yorumda bulunmuştur: “ Her fırsat gibi Türkiye’nin katılımı da, sunduğu fırsatlara karşı tartılması gereken riskler barındırmaktadır. Halihazırdaki olaylara-söz gelimi Hristiyanlara karşı hoşgörüsüzlük gibi- dikkat çekerek katılımı reddeden herkes, Avrupa’nın gelişimini kamçılayanın, bütünleşme sürecinin kendisi (örneğin, Portekiz ve İspanya’daki çoğulculuk ve demokrasi) olduğunu bilerek görmezden gelmektedir. Aynı mantık sık sık öne sürülen, Türkiye’nin AB’ye katılımının getireceği yapısal ve tarımsal transferlerden kaynaklanacak maliyetler konusunda da geçerlidir. Ancak bütünleşmemenin de kuşkusuz bütçe kalemlerinin ötesine geçen ve güvenlik ve siyasetle ilgili maliyetleri içeren fırsat maliyetleri vardır”. Ekonomis yaptığı yorumların devamında özetle AB istikametinden şaşmaz ve Türkiye’de reform rotasından sapmaz ise Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne 15 yıl içinde katılabileceğini öngördüğünü belirtmiştir.

1960’lardan bu yana Birliğe katılma amaçlı katettiğimiz yollar sadece bizim adımlarımıza bağlı gibi görünmemektedir. Yine aynı kitapta yorumda bulunan Türk-Yunan Forumu üyesi Paulina Lampsa özellikle Kıbrıs meselesinin Avrupa Hükümetlerinin Türkiye’ye karşı ellerinde tuttıkları bir koz olduğunu vurgulamıştır. Müzakere Çerçeve Belgesindeki çıkan sonuçlara bakıldığında da bu yorumlara katılmamak imkansızdır.

Türkiye'nin AB'yle tam üyelik hedefi, sıradan bir dış politika seçeneğinden çok, bir yaşam biçimi tercihidir. Türkiye, AB ile ilişkilerini yalnızca Kopenhag Zirvesi kararları ya da başka kararlardan esinlenerek yönlendirmemeli, Türkiye için bir yaşam biçimi tercihi olduğunu göz önünde bulundurarak ve bu hedefe ulaşmak için gerekenlerin yapıldığı, aynı zamanda mücadeleci ve tartışmacı bir ortak olduğunu ortaya koyarak sürdürmelidir (Gezgin; 2003:13-23; Tuzcu;2006:22).

3 Ekim 2005 tarihinde başlayan müzakere sürecinin hemen ardından, 20 Ekim 2005 tarihinde "Bilim ve Araştırma" faslına ilişkin olarak gerçekleştirilen toplantı ile tarama süreci başlamış ve bu süreç 13 Ekim 2006 tarihinde sona ermiştir. Şu anda "Bilim ve Araştırma" faslında müzakereler geçici olarak kapatılmıştır. "İşletme ve Sanayi Politikası", "Mali Kontrol", "İstatistik", "Tüketici ve Sağlığın Korunması", "Trans-Avrupa Şebekeleri", "Bilgi Toplumu ve Medya", "Sermayenin Serbest Dolaşımı", "Fikri Mülkiyet Hukuku", "Şirketler Hukuku", "Vergilendirme" ve "Çevre" fasıllarında (11 fasıl) ise müzakereler devam etmekte olup, Ekonomik ve Parasal Politika ile Eğitim ve Kültür olmak üzere iki fasılda ise Türkiye, Müzakere Pozisyon Belgesi'ni (MPB) sunmuştur. Aralarında Malların Serbest Dolaşımı, Gümrük Birliği, Rekabet Politikası, Tarım ve Kırsal Kalkınma ile Vergilendirme fasıllarının da yer aldığı 9 fasılda ise açılış kriterleri belirlenmiştir. Ayrıca, 9 faslın tarama sonu raporları Konsey'de görüşülmektedir. Henüz tarama sonu raporu hazırlanmamış olan fasıl ise Ortak Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası'dır.

29 Kasım 2006 tarihinde, Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin Ankara Anlaşması'na Ek Protokolü uygulamadığı gerekçesiyle 8 fasılda (Malların Serbest Dolaşımı, Yerleşme ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Ulaştırma Politikası, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler) müzakerelerin askıya alınmasına ve hiçbir fasılda müzakerelerin kapatılmamasına karar vermiştir. Bu nedenle, Konsey Türkiye'nin Ek Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirdiğine karar verene dek söz konusu 8 fasılda tarama sonu raporları hazırlanacak, açılış kriterleri belirlenebilecek, ancak müzakereler başlatılmayacak olup, hiçbir fasılda da

müzakereler kapatılmayacaktır. Bu çerçevede, halihazırda tüm fasıllarda Ek Protokol ile ilgili kapanış kriteri belirlenmiştir. AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi 8 fasılda müzakerelerin askıya alınmasına ilişkin Komisyon önerisini 11 Aralık 2006 tarihinde kabul etmiş, söz konusu karar 14-15 Aralık 2006 tarihinde gerçekleşen Brüksel Avrupa Konseyi toplantısında teyit edilmiştir. Avrupa Konseyi tarafından kısa ve orta vadeli öncelikleri belirleyen Üçüncü Katılım Ortaklığı Belgesi ise 23 Ocak 2006 tarihinde kabul edilmiştir. Diğer taraftan, Türkiye'nin AB müktesebatına uyum programı 17 Nisan 2007 tarihinde yayımlanmıştır. Söz konusu Program, katılım müzakerelerinde izlenmesi gereken uyum çabaları kapsamında 2007-2013 döneminde yapılması gereken mevzuat değişikliklerine ilişkin bir yol haritası niteliğindedir.

Aday ülkelerin hazırlıklarında kısa ve orta vadeli öncelikleri ortaya koyan ülkemize yönelik Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)'nin sonuncusu Avrupa Konseyi tarafından 26 Şubat 2008 tarihinde onaylanmış olup, anılan belgede yer alan önceliklerin karşılanmasına yönelik ülkemizin 3. Ulusal Programı 31 Aralık 2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. "2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu" ise 14 Ekim 2009 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından açıklanmıştır. Son olarak, 10-11 Aralık 2009 tarihli Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda, Ortaklık Anlaşması'na Ek Protokol'ün ülkemiz tarafından ayırım gözetmeksizin uygulanmasının sağlanmadığı sürece sekiz başlıkta müzakerelerin askıya alınmasına yönelik uygulamaya devam edileceği kararı alınmıştır.

IV. Avrupa Birliği'nin Önemi ve Son Dönem Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler

Son 25-30 yıllık dönemde hız kazanan ve ekonomiler üzerinde etkisini giderek artıran dönüşüm sürecinin merkezi öğelerinden biri küreselleşmedir. Küreselleşmede, dünya ticareti dünya hasılasından daha hızlı artmakta, mali piyasalar hızla bütünleşmekte, yeni teknolojiler ve iletişim hizmetleri dünya geneline hızla yayılmakta, uluslararası sermaye hareketlerinde büyük artış gözlenmekte ve Dünya Ticaret Örgütü başta olmak üzere uluslararası kuruluşların ve uluslararası normların önemi ve yaptırımları artmaktadır.

Küreselleşme, 1980'lerin başından itibaren ABD kaynaklı bir ekonomik düzen anlayışının, dünyaya adım adım yayılmasıdır. Temel de ülkelerin ve dünya halkının bütünleşmesi olan küreselleşme; mallar, hizmetler, sermaye, bilgi ve insanların ulusal sınırları aşmasının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Dolayısıyla iletişimin ve ekonominin uluslararası düzeyde bütünleşmesinin kavramsal adıdır. Ülkeler arasındaki bağların ve karşılıklı bağımlılıkların giderek artması ve ulus-devletin ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda temel birim olmaktan uzaklaşması anlamına gelmektedir (Tuzcu; 2006:3).

Küreselleşme aslında güçlü merkez ülkelerin ellerinde bulunan sömürü gücüdür. Böylelikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere sermaye özgürlüğü sunmasının yanı sıra; emeği ulusal sınırlar içinde tutması, kamu iktisadi teşebbüsleri özelleştirmesi, işsizliği arttırması ve işsizliğe karşı hiçbir toplumsal güvence getirmemesi, eğitimi ve sağlığı ticarileştirmesi, toplumsal güvenlik sistemlerini özel sigorta sistemlerine dönüştürmesi ve işgücü piyasasında ki koruma mekanizmalarını (toplu sözleşme) ortadan kaldırması ile nasıl bir sömürge aracı olduğunu görmemek mümkün değildir. Bu olumsuzluklara rağmen küreselleşme sürecinin yanında olmak yada karşı olmakta, kendinizi gelişmelerden soyutlamak bir çözüm değildir; zaten bu şekilde sağlıklı ve etkin politikalar oluşturmakta olanaklı gözükmemektedir.

Günümüzde dünya, ekonomik bir anlamda da siyasal ve kültürel bir küreselleşmeye doğru gitmektedir. Küreselleşmeyle birlikte zaman, mekan, uzaklık kavramları değişim geçirmekte, ulusal kültürün diğer kültürlerle bağlantısı artmakta, ulusal ölçekte üretilen mal ve hizmetler, uluslararası dolaşım özelliğine sahip mal ve ürünlerle rekabet ortamında tüketiciye sunulmakta, teknoloji tabanlı üretim ve verimlilik artmakta ve toplumların yaşam normu bu gelişmelerden etkilenmektedir (Türkiye-AB Özel İhtisas Komisyonu Raporu; 2000:73).

Bu küreselleşmenin yanı sıra bölgeselleşme kavramı da Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması vs gibi yapılarla literatüre dahil olmuştur. Bölgesel bütünleşme yani entegrasyon anlamına gelen bu kavram belirli bir coğrafyayı paylaşan pazarların, ekonomilerini, üretim süreçlerini, hatta siyasi ve stratejik güçlerini birleştirme yönünde harcadıkları çabaları tanımlar. Bölgesel bütünleşmeler, belirli bir bölgedeki ülkeler arasında imzalanan işbirliği ve Ticaret Anlaşmalarından, Serbest Ticaret Bölgelerine, Gümrük Birliği'nden Siyasi Bütünleşmelere kadar değişik biçimlerde de gerçekleşmektedir.

Dünyadaki küreselleşme eğilimleri yanında bölgeselleşme eğilimleri de, ulusal politika belirleme sürecinin, uluslararası kuruluşlar ve bölgesel birliklerle paylaşılmasını gerektirmektedir. Günümüzde ulus-devlet, yetki ve sorumluluklarını uluslararası ya da bölgesel antlaşmalara/kurallara göre yeniden tanımlamak ve iç politikalarını bu yönde belirlemek durumundadır. Böylelikle demokrasinin yükseldiği çağımızda çelişkili bir durum oluşmakta, bir yandan küreselleşme ile tüm ülkelerde demokrasinin gelişmesi amaçlanırken, diğer yandan ülkeler kendi gelecekleriyle ilgili temel kararları alma olanağından yoksun bırakılmaktadır (Tuzcu; 2006:5).

Türkiye'nin, Avrupa bütünleşmesi içinde yer alması ekonomik, toplumsal, kültürel konular başta olmak üzere birçok alanda bütünleşmeyi getirecektir. Ayrıca Türkiye, laik ve demokratik ilkeleri benimsemiş, Batı Dünyası ile ortak sınıra sahip ve ona komşu, AB ülkeleriyle tarihi ilişkileri

bulunan, dünya üzerinde mevcut 50 kadar İslam ülkesi arasında ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve sportif alanlarda en gelişmişler arasında yer alan, hayat tarzı olarak Batı'yı seçmiş bir ülkedir. Türkiye büyük önder Atatürk'ün, "Medeniyete girmek arzu edipte Batı'ya yönelmemiş millet hangisidir?" özdeyişini kendine prensip olarak kabul etmiş bir ülkedir (Karluk;2002: 683). Buradaki anafikir üreten ve rekabet edebilen Türkiye'dir. 6 Mart 1922 de Atatürk diyor ki :

"Avrupa'nın bütün ilerlemesine, yükselmesine ve medenileşmesine karşın, Türkiye tam tersine gerilemiş ve düşüş vadisine yuvarlana gelmiştir. Durumu düzeltmek için mutlaka Avrupa'dan öğüt almak, bütün işleri Avrupa'nın isteklerine göre yapmak ve bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi bir takım düşünceler belirdi. Oysa hangi İstiklal vardır ki, yabancıların öğütleriyle, yabancıların planlarıyla yükselebilsin? Tarih, böyle bir olayı kaydetmemiştir " (Tuzcu; 2006:17).

Tuğrul Arat 2003 yılında katıldığı bir panelde "Avrupa Birliği, Avrupa siyasetini belirleyici kararların alındığı bir örgütsel yapıdır. Türkiye ise Avrupa'nın Asya ve Afrika ile bağlantı noktasında geçiş işlevi gören çok stratejik bir konuma sahiptir. Bu özelliğiyle tarihsel olarak da daima Avrupa'yı ilgilendiren konuların kalbinde yer almıştır. Eğer ki bu birliğe üye olmazsa, bazı kararlara seyirci kalacak, bazı kararların oluşumuna etki yapamayacak, dolayısıyla ulusal çıkarlarını yerinde ve doğru savunamayacak ve kararlar alındıktan sonra, ancak kararlara karşı bir savunuyu içinde kalacaktır. Oysa ki Türkiye, bu örgütsel yapı içinde olursa, doğal olarak kararların alınmasını doğrudan etkileyecek ve belki de bazı kararların, kendi ulusal çıkarları yönünde alınmasını sağlayacaktır. Türkiye'nin, ulusal çıkarlarını en iyi şekilde siyasi karar odağında savunabilmesi ve gerçekleştirebilmesi için tam üyelik, çok etkili bir yoldur ve çok haklı, çok doğru, çok da gereklidir " demiştir.

AB ile üyelik sürecimizde Ulusal Programları hazırlayan Devlet Planlama Teşkilatı 2000 yılında yayınladığı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda Türkiye'nin AB'nin politika ve normlarına uyum sağladıkça, uluslararası normlara daha uygun bir yapı kazanma yolunda ilerleyeceğini belirtmiştir. Aynı zamanda binlerce yıllık tarih ve kültür birikimine sahip Türkiye'nin gerçek potansiyelini ortaya koyması ve birikimini de dünya ile paylaşmasında bunun bir araç olduğunu vurgulamıştır. Bu şekilde Türkiye bulunduğu bölgede ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel etkileşimi artırarak bölge ve dünya barış esenliğine daha büyük katkı yapacağı ve küreselleşme hareketimiz de AB'nin bizim için önemli referans noktalarından biri olacağı düşünülmektedir.

Elbette ki Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılması durumunda elde ettiği avantajlar olacaktır. Yapısal reformlarını yerine getirdikten sonra ortaya çıkacak Türkiye için İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt diyor ki: “ Reformlar tamamlanıp başarıyla hayata geçirildiğinde, bugünkünden çok farklı bir ülkeyle, insan haklarının çok fazla ağırlık kazandığı ve tabandan yükselen çözümlerin giderek daha çok şey ifade ettiği, tepeden inme müdahalelerin ise zemin kaybettiği bir Türkiye ile karşılaşacağız. Karşımızda, askeriye'nin tıpkı diğer tüm demokrasilerdeki gibi bir rol oynadığı ve yargının insan haklarıyla bireysel özgürlükleri savunduğu bir ülke olacak. O zaman böyle bir Türkiye, Avrupa ailesinin, birliğe katılan herkesle aynı haklara sahip, eşit bir üyesi olarak görülecektir”.

Türkiye'nin AB üyeliğinin önündeki tek engel siyasi açıdan değil aynı zamanda en büyük engellerden biri olarak görülen, AB ile Türkiye arasındaki ekonomik gelişmişlik farkıdır. Son yıllarda istikrarlı bir şekilde büyüme hedefimiz bu farkı azaltma yolunda azimle ilerlediğimizin bir göstergesidir. Aynı zamanda AB ile arasındaki gelir uçurumunu kapatmak isteyen Türkiye'de, DYY'nin oynayacağı role işaret etmektedir. AB üyesi ülkelerde kamuoyunun Türkiye'yi ekonomik bir yük olarak görmesi, önümüzdeki dönemde büyüme performansının önemini artırmaktadır; ancak Türkiye'de tasarrufların düşük olması hızlı büyüme için gerekli yatırımların

gerçekleştirilmesini engellemektedir. Yani sermaye kıtlığı olan bir ülke olarak, Türkiye'nin, yeni iş imkanları yaratmak ve ileri teknolojiye dayalı sermaye stokunu artırmak için yabancı sermayeden yararlanmak zorunda olduğu dolayısıyla bu yatırımların burada oynayacağı rol kilit öneme sahip olduğu açıktır.

Türkiye yabancı sermayeye kapılarını yasal anlamda 1950'lerde açmıştır. 1954 yılında çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu liberal bir görüşle hazırlanmıştır. Ancak kanunun hazırlanması ile ilgili olarak gösterilen serbestlik anlayışı daha sonra uygulamada gösterilememiştir. Bu nedenle 1980'lerin başına kadar Türkiye'ye gelen toplam yabancı sermaye miktarı 300 milyon Dolar'a dahi ulaşmamıştır.

Ülkemizde yatırım yapan yabancı şirket sayısı ise yüzün altında kalmıştır. 1980 yılı sonrasında Türkiye'nin ekonomisini dışa açması, liberalizasyon politikalarının yürürlüğe konması, tüm yabancı sermaye yatırımları için tam yetki ile Yabancı Sermaye Dairesinin kurulması ve kırtasiyeciliğin* azaltılması ile artmaya başlayan yabancı sermaye yatırımları, 30 Haziran 2002 tarihi itibarıyla toplam stok olarak 32,3 milyar Dolar'a ulaşmış olup yatırım yapan yabancı şirketlerin sayısı da 6132'yi bulmuştur. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin yabancı sermaye gelişti açısından olması gereken, ya da arzu edilen düzeye ulaştığını söylemek zordur.

Dışişleri Bakanlığı'nın internet sayfasında hazırlamış olduğu Yabancı Yatırımlarla ilgili yapılan karşılıklı anlaşmalara ilişkin yazıda Türkiye, yabancı sermayenin kendisini tercih etmesi için önemli bazı avantajlara sahip olduğundan bahsedilmiştir. Bu avantajlar:

- Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün tescil ettirilmesi ve gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi,

* Kırtasiyeciliğin, azaltılmasından kasıt kurumlardaki bürokrasinin azaltılıp vatandaşa kolaylık sağlanmasıdır.

- Bölgede son yıllarda vuku bulan gelişmeler, ortaya çıkan yeni pazarlar ve Türkiye'nin yakın bölgesel işbirliği ilişkileri kurması,
- Türkiye'de birçok serbest bölge ihdas edilmesi,
- Kambiyo rejiminin serbest, Türk Lirasının "konvertible"^{*} hale getirilmesi,
- Gelişmiş altyapı ve iletişim imkanları,
- Geniş bir iç pazar, nispeten ucuz ve eğitilmiş iş gücü, zengin ham madde kaynakları ve benzeri klasik etkenler.

Türkiye'ye ilişkin 2009 ilerleme raporunda AB ile ekonomik bütünleşmeye ilişkin verilere baktığımızda mal ve hizmet ihracatının toplam değerinin GSYİH'ya oranı olarak hesaplanan ekonominin dışa açıklığı, 2007 yılındaki değerinden neredeyse hiç değişiklik göstermeden, 2008 yılında GSYİH'nin yaklaşık % 48'ine karşılık gelmiştir. Türkiye'nin 2008 yılında, büyük ölçüde doğu ve güney komşularına olmak üzere, diğer ülkelere ihracatı % 49 artarken, AB'ye ihracatı yalnızca % 5 oranında artmıştır. Bir önceki yıl kaydedilen % 56'lık orana kıyasla, Türkiye'nin ihracatının sadece % 48'i AB'ye yönelmiştir. AB'den ithalat 2008 yılında yalnızca % 9 artarken, diğer ülkelerden ithalat % 25 oranında artmıştır. Türkiye'nin ticaretinde AB'nin payı, emtia fiyatlarındaki değişiklikler ve kur hareketleri gibi birçok faktöre bağlı olarak yıldan yıla küçük değişiklikler göstermektedir. Bununla birlikte, 2008 yılında toplam ticarete AB'nin payındaki düşüş, muhtemelen küresel krizin AB piyasalarındaki talebi göreceli olarak daha sarsıcı şekilde etkilemesiyle ilişkilendirilebilir.

Bilindiği üzere 2008 yılında gelişmiş ülkelerin mali piyasalarında başlayan ve kısa zamanda tüm dünya ekonomilerini derinden etkileyen küresel kriz neticesinde pek çok gelişmiş ülke daralma sürecine girmiş ve pek

* Serbest kur sisteminin uygulanabilmesi için ulusal paraların kolayca birbirlerine dönüştürülmesine konvertible denir.

çok gelişmekte olan ÷lkede de büyüme hızı yavaşlamıştır. Mali piyasalarda başlayan bu kriz zaman içerisinde ÷lkelerin hem mali hem de reel sektörlerini ciddi şekilde etkilemiş ve dünya ölçeğinde ekonomik belirsizlik ortamı yaratmıştır. Avrupa Birlięi (AB) ÷lkeleri de bu krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Ekonomide daralma, azalan ticaret hacmi ve iç talep, artan işsizlik rakamlarının yanı sıra ÷lkelerin kamu maliyesinde gör÷len bozulma ve artan borç oranları pek çok ÷lkede krizin karakteristik özellikleri olmuştur. Ekonomik kriterleri karşılama yükümlülüğü olan AB'ye aday ve potansiyel aday ÷lkeler ačiusından da kriz ve kriz sonrası dönemde ekonomik göstergelerde önemli dalgalanmalar meydana gelmiştir. (ABGS, 2010 Raporu).

AB'ye aday ve potansiyel adaylardan* yapılan tahminlere göre 2009 yılında Hırvatistan % 5,8, Makedonya % 0,7, Sırbistan % 3, Karabağ % 5,3 ve Bosna-Hersek % 3,2 oranında küç÷lmüştür. Türkiye ise, 2008 yılında Güneydoğu Avrupa bölgesinde krizden ilk etkilen ÷lkeler arasında yer almış olmakla birlikte, son dönemde ekonomik toparlanma hız kazanmıştır. 2009 yılının ilk yarısında ekonomi çok ciddi ölçüde daralmış, ancak temel olarak özel tüketim harcamalarında ortaya çıkan artışın etkisiyle aynı yıl sonuna doğru tekrar pozitif büyüme oranına geçilerek ekonomide son çeyrekte % 6'lık büyüme kaydedilmiştir.

Kriz sebebiyle azalan ithalat ve dolayısıyla düşen ticaret açıkları neticesinde 2009 yılında ÷lkelerin cari işlemler dengesinde düzeltilmeler meydana gelmiştir. Örneğin, 2009 yılında Türkiye'nin cari işlemler açığının GSYİH'sına oranı % 2,2 seviyesine gerilemiştir. Bununla birlikte, ekonomideki canlanmaya paralel olarak ithalattaki düşüşün azalması neticesinde bu eğilim tersine dönmeye başlamıştır. Yabancı sermaye girişlerinde yaşanan azalmaya rağmen, bahse konu ÷lkelerin sermaye ve finans hesapları pozitif

* Aday ÷lkeler Türkiye, Hırvatistan, Makedonya; Potansiyel aday ÷lkeler Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Sırbistan, Kosova

değerler göstermiş ve bu durum kriz ortamında ülkelerin döviz rezervlerini destekleyici bir unsur olmuştur.

Tablo 2.1' de bu ülkelere ilişkin özet bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2.1. AB'ye Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler İçin Özet Bilgiler

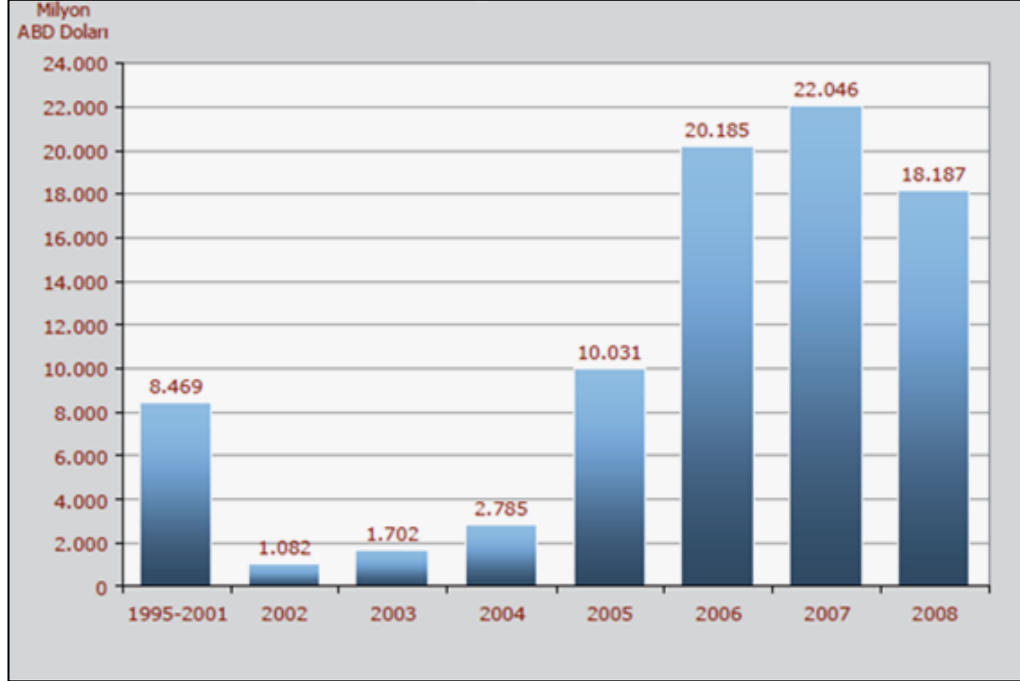
Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler											
GSYİH(Reel fiyatlarla, Yıllık % değişim)						Enflasyon (TÜFE, Yıllık % değişim)					
	2005	2006	2007	2008	2009		2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,7	Türkiye	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3
Hırvatistan	4,2	4,7	5,5	2,4	-5,8	Hırvatistan	3,3	3,2	2,9	6,1	2,4
Makedonya	4,1	4	5,8	5,5	-0,7	Makedonya	0,5	3,2	2,3	8,3	-0,8
Arnavutluk	5,7	5,4	6	8	:	Arnavutluk	2,4	2,4	2,9	3,4	2,2
Bosna	3,9	6,1	6,2	5,7	-3,2	Bosna	4,3	6,1	1,5	7,4	-0,4
Karadağ	4,2	8,6	10,7	6,9	-5,3e	Karadağ	2,4	3	4,3	7,4	3,4
Kosova	3,8	3,9	5	5,4	:	Kosova	-1,4	0,6	4,4	9,4	-2,4
Sırbistan	5,6	5,2	6,9	5,5	-3	Sırbistan	17,3	12,7	6,5	12,4	8,1
İşsizlik(İşgücüne Yüzde)						Cari İşlemler Dengesi (%GSYİH)					
	2005	2006	2007	2008	2009		2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	10,2	9,9	9,9	11	14,1	Türkiye	-4,6	-6,1	-5,9	-5,6	-2,2
Hırvatistan	17,9	16,6	14,8	13,2	14,9	Hırvatistan	-5,6	-7	-7,6	-9,3	-5,3
Makedonya	37,3	36	34,9	33,8	32,2	Makedonya	-2,6	0,9	-7,2	-13,1	-7,3
Arnavutluk	14,3	13,9	13,4	12,8	:	Arnavutluk	-8,9	-6,6	-10,6	-15,4	-14,9
Bosna	44,7	44,2	42,9	40,6	42,7	Bosna	-17,1	-7,8	-10,4	-15,1	-7,5
Karadağ	18,5	14,7	11,9	10,7	11,4	Karadağ	-8,5	-24,7	-30,8	-32,6	:
Kosova	1,4	44,9	43,6	47,5	:	Kosova	-9,8	-7,1	-9,6	-15,6	:
Sırbistan	21,8	21,6	18,8	14,7	17,4	Sırbistan	-8,7	-10,1	-15,5	-17,1	-5,7

2007 yılında Avrupa Birliği ülkeleri gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların 2/3'ünü çekmeyi başarmıştır. Gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomilerinin arasında ise Çin Halk Cumhuriyeti (83.5 milyar Dolar), Hong Kong (59.9 milyar Dolar) ve Rusya (52.5 milyar Dolar) en çok uluslararası doğrudan yatırım çeken ülkeler olmuştur. Aynı dönemde az gelişmiş ülkelere ise 13 milyar Dolarlık uluslararası doğrudan yatırım yapılmıştır. Türkiye 2007 yılında çektiği 22 milyar Dolar tutarındaki uluslararası doğrudan yatırımla dünya genelinde 23. gelişmekte olan ülkeler arasında ise 9. sırada yer almıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2008 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu, 2009:2).

AB'ye 2008 yılında, Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY)* girişleri, gelişmiş ülkelerde % 33 azalırken, gelişmekte olan ülkelerde ise % 3,6 artış görülmüştür. Gelişmekte olan bölgeler arasında önde gelen Güneydoğu Asya'da ise % 3 artış görülmüştür. Türkiye'nin de aralarında olduğu Batı Asya bölgesinde girişler, dünya geneline paralel olarak % 21 azalmıştır (YASED, 2008 DYY Raporu, 2009).

* Uluslararası doğrudan yatırım girişi (UDY), 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'na göre Türkiye'de faaliyette bulunan şirketlerin yurt dışından yaptıkları, TCMB ödemeler dengesi istatistiklerinde sermaye ve diğer sermaye olarak sınıflandırılan kalemlere ilişkin transferlerin net tutarı ile yabancıların gayrimenkul edinimlerine istinaden transfer edilen tutarı içermektedir.

Grafik 2.1. 1995-2008 Döneminde Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar

Kaynak : YASED, 2008 DYY Raporu

Türkiye’de 2006 ve 2007 yıllarında 20 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşen UDY girişleri, dünya genelinde yaşanan düşüşe paralel olarak, % 18 oranında düşerek 18 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 2006 yılında ilk kez dünyada en fazla Doğrudan Yabancı Sermaye çeken ilk 20 ülke arasında 17. sırada yer almış, 2007 yılında bu sıralamada gerileyerek 23. sıraya gelmiştir. Türkiye 2006 yılında gelişmekte olan ülkeler arasında 5. sırada yer alırken, 2007 yılında ise bu kategoride 9. sıraya gerilemiştir. 2008 yılında Türkiye’ye 18 milyar Dolarlık UDY girişinin, 14.7 milyar Dolar’ını net doğrudan yabancı sermaye girişleri, 2.9 milyar Dolarlık kısmını ise yurtdışında yerleşik kişilerin gayrimenkul alımları oluşturmuştur (YASED, Mart 2009 UDY Raporu: 2-3). 2008 yılında Türkiye’de gerçekleşen 18.2 milyar Dolar düzeyinde toplam uluslararası doğrudan yatırımın, 15.3 milyar Dolarlık kısmı sermaye bileşeni, 2.9 milyar Dolarlık kısmı ise yurt dışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye’deki gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır.

Türkiye'ye giriş yapan UDY'nın, sektörler'e göre dağılımına bakıldığında 2008 yılında UDY girişlerinin % 65,7'si hizmetler sektörüne olurken; sınai sektörler girişlerden % 34 pay almıştır. Sınai sektörler'e girişler hemen hemen aynı düzeyde kalırken, hizmet sektörlerine girişlerde % 30 düşüş gözlenmektedir. Son 5 yıldaki girişlere toplu olarak bakıldığında ise, girişlerin % 78'inin hizmetler sektöründe gerçekleştiği görülürken, % 21,9 paya sahip sınai sektörlerin alt dallarında ise gıda-içecek-tütün sektörü, kimyasallar ile ana metaller ve metal ürünleri imalatı en fazla giriş alan alanlar olmuştur. 2007 sonu itibari ile 150 milyar Dolar'ın üzerine çıkan Türkiye'deki UDY stokunun* 2008 yılı sonu itibari ile değeri 75 milyar Dolar, yani diğer bir deyişle Türkiye'de yaklaşık bu tutarda yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır.

* Stok verisi, yeni girişlerin yanı sıra mevcut yabancı sermayeli şirketlerin bilançolarındaki değeri değişikliklerini de göz önüne almakta olup, döviz kurları, hisse değerleri ve benzeri pek çok değişkenden etkilenmektedir.

Tablo 2.2. Türkiye'ye DYY Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler (Milyon Dolar)	2004	2005	2006	2007	2008	2004-2008 Toplam	Toplam Girişlerde Pay(%)
Tarım,Ormançılık,Balıkçılık	6	7	6	8	44	71	0,1
Sanayi	329	829	2.100	5.113	5.024	13.395	21,9
Madencilik	73	40	122	336	168	739	1,2
İmalat	190	785	1.866	4.210	3.820	10.871	17,8
Gıda,içecek,tütün	78	68	608	766	1.279	2.799	4,6
Kimyasallar	38	174	601	1.109	196	2.118	3,5
Ana metal ve metal ürünleri	6	139	158	515	1.124	1.942	3,2
Elektrik, Gaz,Su	66	4	112	567	1.036	1.785	2,9
Hizmetler	855	7.699	15.533	14.015	9.641	47.743	78,0
Finans	69	4.018	6.957	11.662	5.756	28.462	46,5
Ulaştırma, Depo, Haberleşme	639	3.285	6.696	1.116	169	11.905	19,4
Toptan ve Perakende Ticaret	72	68	1.166	169	2.064	3.539	5,8
İnşaat	3	80	222	285	764	1.354	2,2
Gayrimenkul, Kiralama, İş Faaliyetleri	3	29	99	560	652	1.343	2,2
Toplam Giriş	1.190	8.535	17.639	19.136	14.709	61.209	100,0
Toplam Stok (Kümülatif)	38.523	71.305	95.073	157.540	74.756	:	:

Kaynak: TCMB ve YASED

Finans sektörü gerek Türkiye gerekse dünyada en çok uluslararası doğrudan yatırım çeken sektör olma özelliğini korumaktadır. Nitekim, UNCTAD tarafından açıklanan 2004-2006 dönemi sektörler göre dünya toplam uluslararası doğrudan yatırım girişleri içerisinde, 197.9 milyar Dolarlık yatırımla finans sektörü ve 144.1 milyar Dolarlık yatırımla iş faaliyetleri sektörü ilk iki sırada yer almaktadır. Madencilik ve taşocaklığı sektörü 134 milyar Dolar tutarındaki yatırımla ilk iki sektörü takip etmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2008 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu, 2009:15).

2008 yılı içerisinde gerçekleşen nakit sermaye girişinin % 75,8'i (11,3 milyar Dolar) AB ülkeleri, % 5,8'i (0,9 milyar Dolar) A.B.D. kaynaklıdır. Söz konusu oranlar 2007 yılı için sırasıyla % 65,8 (12,6 milyar Dolar) ve % 22,0 (4,2 milyar Dolar) olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılı uluslararası doğrudan yatırım girişlerinde orijin ülke bazında ilk 3 sırayı İngiltere (% 15,4), Lüksemburg (% 14,0) ve Hollanda (% 11,8) almıştır (Bkz. Tablo2.3.).

**Tablo 2.3. Ükelere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri
(2007-2008) (Milyon Dolar)**

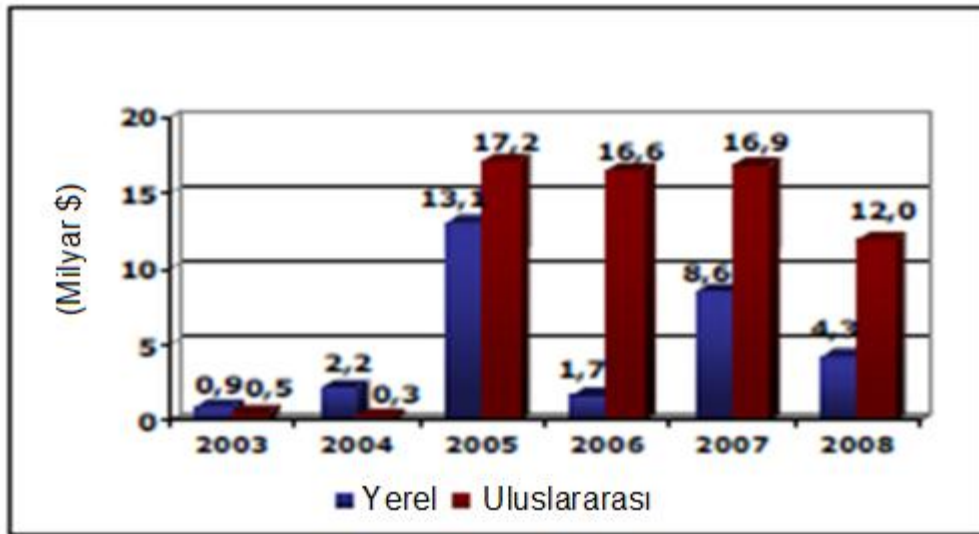
2007				2008			
Sıra	Ülke	Sermaye	Yüzde Pay(%)	Sıra	Ülke	Sermaye	Yüzde Pay(%)
1	Hollanda	5.443	28,4	1	İngiltere	2.294	15,4
2	A.B.D.	4.212	22,0	2	Lüksemburg	2.086	14,0
3	Yunanistan	2.360	12,3	3	Hollanda	1.755	11,8
4	Almanya	954	5,0	4	S.Arabistan	1.244	8,3
5	İngiltere	702	3,7	5	Almanya	1.217	8,2
6	Portekiz	701	3,7	6	A.B.D.	863	5,8
7	Kazakistan	613	3,2	7	İspanya	825	5,5
8	İspanya	583	3,0	8	Yunanistan	779	5,2
9	Lüksemburg	583	3,0	9	Fransa	685	4,6
10	Brezilya	467	2,4	10	Avusturya	569	3,8
	Diğer	2.518	13,2		Diğer	2.594	17,4
	Toplam	19.136	100,0		Toplam	14.911	100,0

Kaynak: YASED

2008 yılında Türkiye’de gerçekleşen toplam 170 civarındaki birleşme ve satınalma (B&SA) işleminin 100’den fazlasında uluslararası yatırımcılar taraf olmuştur.

Anlaşma tutarı açıklanan B&SA işlemlerinin toplamı 16.3 milyar Dolar olurken, açıklanmayanlara ilişkin tahminlerle birlikte, toplam B&SA işlemi değeri 18.5 milyar Dolara ulaşmaktadır. Uluslararası yatırımcılar bu toplam değerlerin yüzde 75’ini oluşturan 13.8 milyar Dolarlık işlem gerçekleştirmişlerdir.

Grafik 2.2. Türkiye’de Birleşme ve Satınalma İşlemleri (2003-2008)

Kaynak: YASED

Ereğli Demir Çelik hisseleri için Arcelor-Mittal ve Tekel Sigara hisseleri için British American Tobacco tarafından transfer edilen tutarlar İngiltere’nin ilk sırada yer almasında önemli rol oynamıştır. Moonlight Capital tarafından Migros için ödenen sermaye Lüksemburg’un, ING Bank’ın sermaye artırımları ve Oyak Emeklilik hisseleri için ING tarafından transfer edilen tutarlar ise Hollanda’nın üst sıralarda yer almasında belirleyici olmuştur (Bkz. Ek 1).

Özelleştirme uygulamalarında Uluslararası Doğrudan Yatırımlara baktığımızda 22 Şubat 2008 tarihinde gerçekleştirilen Tekel Sigara Fabrikaları ihalesini kazanan İngiliz British American Tobacco (BAT) firması, toplam 1.8 milyar Dolarlık tutarı Haziran ayı içerisinde ödemiştir. Söz konusu tutarın 611 milyon Dolarlık kısmı ödemeler dengesi istatistiklerine uluslararası doğrudan yatırım, 1.2 milyar Dolarlık kısmı ise kredi olarak yansımıştır. Petkim Petrokimya Holding A.Ş'nin (Petkim) sermayesindeki % 51 oranındaki kamu hissesinin özelleştirme ihalesini kazanan Socar-Turcas-Injaz Konsorsiyumu tarafından kurulan Socar-Turcas Petrokimya, ihale tutarının 1 milyar 660 milyon Dolarını Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na 29 Mayıs 2008 tarihinde peşin ödemiş, kalan 380 milyon Dolarlık kısmı ise üç yılda eşit taksit olarak ödeyeceğini belirtmiştir. Söz konusu 1.66 milyar Dolarlık tutarın tamamı kredi ile karşılanmış olup Mayıs ayı içerisinde ödemeler dengesi istatistiklerine kredi olarak yansıtılmıştır. Bu işlemler sonucunda 2008 yılı içerisinde ödemeler dengesine özelleştirme işlemlerine istinaden uluslararası doğrudan yatırım olarak yansıyan toplam tutar 611 milyon Dolar olmuştur. 2008 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu portföyündeki şirketlerin uluslararası sermayeli şirketlere satışı bu toplam tutara dahil edilmemiştir.

Önceki yıllara ait özelleştirmeye gelen Doğrudan Yabancı Yatırım tutarları Tablo 2.4.' de görülmektedir.

**Tablo 2.4. Özelleştirme ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
(Milyon Dolar)**

Yıl	Özelleştirme Tutarı	Özelleştirme Yoluyla Türkiye'ye Gelen UDY
2000	3.302	585
2001	2.579	2.369
2002	537	:
2003	187	:
2004	1.283	49
2005	8.222	1.500
2006	8.095	1.768
2007	4.230	:
2008	6.297	611
Toplam	34.732	6.882

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

I. Literatür Taraması

DYY'nin ülke ekonomilerindeki öneminin artmasıyla birlikte DYY'leri açıklamayı amaçlayan ekonometrik çalışmalar da artmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkilerini ortaya koymaya yönelikken, diğer kısmı DYY girişlerini etkileyen etmenleri açıklamaya yönelik çalışmalardır.

Çin ekonomisine 1984-1998 yılları arasında 30 ülkeden gelen DYY'leri inceleyen Y. Pan (2003); analizinde döviz kuru, borçlanma bedeli yani faizler, gayrisafi yurtiçi hasıla, dış ticaret için ülkelerin ihracat ve ithalatlarını kullanmıştır. Ayrıca seçtiği ülkelerin Çin'e uzaklıkları sınıflandırılmış; örneğin Avrupa ile Çin arasındaki mesafe için 5, Japonya ve Güney Kore için 3 puan verilmiştir. Yatırım yapılan ülkenin risk koşulları için de iki yol kullanılmış; biri 1989 yılına kukla değişken atanmış, diğeri ise Euromoney tarafından belirlenen yıllık risk raporlarındaki puanlandırmadan (puanlama 1-100 arasında) faydalanılmıştır. Yapılan regresyonların sonuçlarında döviz kuru önemli bulunmamış, faiz oranları önemli ve negatif çıkmıştır. GSYİH ise önemli bir faktör olarak bulunmuş ancak yazarın hipotezinin aksine GSYİH'sı büyük ülkeler Çin'de daha çok yatırım yapıyor savı reddedilmiştir. Sonuç olarak Pan, gelişmiş olan ülkelere gelişmekte olan ülkelere gelen DYY kalıplarının genelleştirilemeyeceğini ortaya koymuştur.

Nunnenkamp (2002), gelişmekte olan 28 ülke için DYY'yi etkileyen faktörlerin öneminin zaman içinde değişip değişmediğini incelemiştir. Bu

incelemede, pazar ile ilgili belirleyicilerin hala önemini koruduğu, ticari açıklık ve işgücü maliyeti gibi etmenlerin etkisinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'ye DYY girişlerini etkileyen etmenler konusunda da birçok ekonometrik çalışma yapılmıştır. Örneğin; Erdal ve Tatoğlu (2002), Türkiye'nin 1980-1998 dönemini kapsayan çalışmasında regresyon analizi tekniğini kullanmış ve çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme, dışa açıklık, pazar büyüklüğü, altyapı ile DYY girişi arasında pozitif, döviz kuru ile de negatif ilişki ortaya çıkmıştır. Faiz oranlarıyla ise anlamlı bir ilişkiye ulaşılmamıştır.

Eryiğit ve Eryiğit (2007), çalışmalarında 17 gelişmiş ülkeden Türkiye'ye gelen DYY girişlerini incelemişlerdir. Analize göre işgücü maliyeti, döviz kurundaki dalgalanmalar, faiz oranları ve ülkeler arası mesafenin anlamlı ve negatif yönlü olduğu bulguları elde edilmiştir. Bütçe açığı, çalışan nüfus ve ülkelerin GSMH oranlarının ise DYY üzerindeki etkisinin pozitif olduğu belirlenmiştir.

Özağ (1994), yaptığı çalışmasında yabancı yatırımları etkileyen faktörleri bulmaya çalışmıştır. Bunun için analizinde bağımlı değişken olarak doğrudan yabancı yatırımları, bağımsız değişkenler olarak işgücü maliyeti, döviz kuru, yatırım ve ihracat teşviklerini almıştır. 1980-1992 dönemine ait yıllık verileri üçer aylık verilere çevirerek analiz yapmıştır. Sonuç olarak teşviklerin DYY'yi arttırıcı yönde etkisi olduğu, döviz kurunun ise negatif etkisi olduğu sonucu çıkmıştır. Bunun sebebi de yabancı yatırımcının dışa bağımlı olduğu düşüncesine bağlanmıştır. İşgücü maliyetlerinin düşmesi de DYY girişini arttırıcı yönde etki eden bir etmen olarak saptanmıştır.

Özer ve Saraç (2008), 1980-2006 dönemi için yaptıkları çalışmalarında GSYİH deflatörü ve dışa açıklık ile DYY arasında negatif yönlü, kişi başına GSYİH ve döviz kuru artışı ile de pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Karagöz (2007), yaptığı çalışmasında 1970-2005 dönemine ait yıllık veriler kullanarak, doğrudan yabancı yatırım girişleri ile piyasa hacmi için GSYİH , ticarî dışa açıklık, beşerî sermaye, sermaye stoku, altyapı, politik istikrar ve üç kukla değişken (1984'den önce 0, sonrasında 1; 1996 öncesi 0, sonrasında 1; 1999 AB'ye üyelik adaylığını ölçmek için 1999 öncesi 0, sonrası 1) arasındaki uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Analiz sonuçlarında DYY girişlerinin önceki dönem DYY miktarı ve ticarî dışa açıklıktan önemli derecede etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Sermaye stoku da pozitif etki yaratırken, beşeri sermaye ve altyapının negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

II. Yöntem

Ampirik çalışmalar, birçok iktisadi zaman serisinin düzeyde durağan olmadığını göstermektedir. Durağan olmayan zaman serilerinin varyansı, gözlem sayısı sonsuza giderken sonsuza yaklaşması nedeniyle, ekonomik ilişkilerin incelenmesinde klasik test yöntemleri kullanılamaz. Çünkü elde edilecek t istatistikleri olması gerektiğinden çok büyük ya da çok küçük çıkar ve hipotez testlerinde yanılığa yol açar. Bu tür regresyonlar sahte (spurious) regresyonlar olarak adlandırılır. Bu nedenle durağan olmayan değişkenlere sahip denge teorileri, bir araya gelen değişkenlerin bileşiminin durağanlığına ihtiyaç duyar.

Günümüzde zaman serilerine dayalı ekonometrik çalışmalarda “eşbütünleşme” adı verilen teknik ile durağan olmayan değişkenlerle ilgili sorun aşılmıştır. Eşbütünleşme teorisine göre, dengeden bir sapma olduğunda dengeye tekrar dönülebilmesi veya dengeden sapmaların geçici olması ancak eşbütünleşme ilişkisi ile mümkündür. Eğer durağan olmayan seriler eşbütünleşmişse, değişkenlerin farklarının alınması uygun değildir. Çünkü bu seriler birlikte hareket eden ortak bir trende sahiptir ve farkın alınması, ortak trendi ortadan kaldırır bu da bilgi kaybına yol açar.

Eşbütünleşme analizi için Engle Granger (1987) tarafından ileri iki aşamalı kointegrasyon testinde ikiden fazla değişken söz konusu olduğunda, değişken sayısı ile birlikte kointegrasyon sayısı da artacağından dolayı, sağlıklı sonuç vermemektedir. Bunun için çoklu modellerde Johansen kointegrasyon testi uygulanmaktadır.

Johansen Juselius çoklu kointegrasyon yönteminde öncelikle, aşağıda ifade edilen (1) numaralı vektör otoregresif (VAR) model ele alınmaktadır.

$$X_t = \pi_1 X_{t-1} + \pi_2 X_{t-2} + \dots + \pi_k X_{t-k} + \mu + e_t \quad (1)$$

Durağan olmayan X değişkenlerinin birinci farkları alındığında ise, hata düzeltme formundaki;

$$\Delta X_t = \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \dots + \Gamma_{k-1} \Delta X_{t-k+1} + \pi X_{t-k} + \mu + e_t \quad (2)$$

süreci elde edilmektedir.¹ Modelde; X_t I(1)'de entegre olan değişkenlerin (px1) boyutlu vektörü, e_t hata terimi, Γ_i (pxp) boyutlu parametreler matrisidir. π ise değişkenlerin uzun dönem ilişkileri hakkında bilgi veren, Γ_i ile aynı boyutta (pxp) boyutlu bir matristir. π matrisinin rankı; değişkenlerin lineer şekilde bağımsız ve durağan lineer kombinasyon sayısıdır. Matris rankının tam olması, X_t ' de yer alan tüm değişkenlerin durağan olduğunu ifade etmektedir. Rankın "0" olması halindeyse, X_t 1. Farklar formunda bir vektör otoregresif (VAR) modele dönüşür. Bu, modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi olmadığının bir ifadesidir. Rank(π) = r < p ise; durağan veya kointegre olan X_t değişkenleri arasında r sayıda lineer kombinasyon söz konusu olacaktır ve bu durumda π matrisi $\pi = \alpha * \beta$ şeklinde yazılabilir.² π matrisinin rankı 1 ya da 1'den fazla ise, bu durumda 1

¹ $\Gamma = -I + \pi_1 + \dots + \pi_k$

$\Pi = I - \pi_1 - \dots - \pi_k \quad t=0, \dots, t$

² α ve β matrisleri rankları r olan (pxr) boyutlu matrislerdir. α hata düzeltme parametrelerini içerir, β ise kointegre vektörler matrisidir.

yada daha fazla kointegre vektör söz konusu olacağından, bu durum uzun dönem ilişkisini ifade etmektedir. Çoklu kointegrasyon analizinde en az 1 kointegre vektörün olması beklenmektedir. Bir veya daha fazla kointegre vektör bulunması durumunda kointegrasyonun olmadığını söyleyen H_0 hipotezi reddedilir.

Johansen- Juselius (1990); kointegre vektör sayısını yada diğer anlamda π matrisinin rankını bulmak amacıyla iki farklı istatistik geliştirmiştir. İz istatistiği³ ve maksimum özdeğer istatistiği⁴ olarak bilinen bu istatistiklerin sonuçları Johansen Juselius tarafından önerilen tablo kritik değerleri⁵ ile karşılaştırılmaktadır.

Granger (1988)'e göre değişkenler arasında bir kointegre vektör varsa söz konusu değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedenselliğin olması gerekmektedir. Bu durumda nedensellik analizinin hata düzeltme (VECM) modeliyle yapılması daha uygundur. Değişkenler arasındaki uzun dönem dengesi ve kısa dönem dinamikleri arasında ayırım yapmada kullanılan bu modelin avantajı; bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında sahte ilişkilere meydan vermeden, verinin kısa ve uzun dönem bilgisini kullanabilmesidir. Hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$\Delta X_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \psi_i \Delta Z_{t-i} + \lambda EC_{t-1} + e_t \quad (3)$$

³ $\lambda_{trace} = -T \cdot \sum_{i=r+1}^p \ln(1 - \lambda_i)$

⁴ $\lambda_{max} = -T \cdot \ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad 0 \leq r \leq p$

⁵ Johansen testinin kritik değerleri tahmin edilen modele doğrusal trendlerin ve mevsimsel gölge değişkenlerin nasıl ilave edildiğine bağlı olup üç bölümden oluşmaktadır. Birincisinde sabit terim modele hiçbir kısıt olmadan ilave edilmiştir. İkinci bölümde yine sabit terim modele ilave edilmiştir, fakat bu kointegre vektörlere göre kısıtlanmıştır. Üçüncü bölümde ise sabit terim ilave edilmemiştir.

VECM'inde λ parametresi, hata düzeltme katsayısı olarak adlandırılır. Bu parametre istatistiksel olarak anlamlı ise dengeden sapma durumu söz konusudur. Uzun dönemde denge değerine yaklaşma hızı ise parametrenin büyüklüğüne göre belirlenmektedir. Uzun dönemde denge değerine yaklaşma için, parametrenin negatif ve anlamlı olması beklenir.⁶ Çünkü dengeden sapmalar hata düzeltme katsayısının büyüklüğüne göre düzeltilecektir. Modelde ΔX_{t-i} 'nin ($i = 1, \dots, k+1$) katsayıları kısa dönem ilişkilerin etkisini yansıtmaktadır.

Değişkenler arasında kointegrasyon bulunmadığı durumlarda ise, X_t değişkenleri vektör otoregresif (VAR) model ile ifade edilmektedir. VAR modeli aşağıdaki gibi tanımlanır,

$$\begin{aligned} Y_t &= \alpha_1 + \sum_{i=1}^m \alpha_2 Y_{t-i} + \sum_{j=1}^n \alpha_3 X_{t-j} + e_{1t} \\ X_t &= \beta_1 + \sum_{i=1}^p \beta_2 Y_{t-i} + \sum_{j=1}^q \beta_3 X_{t-j} + e_{2t} \end{aligned} \quad (4)$$

Sims (1980), değişkenler arasında gerçekten bir eşanlılık söz konusu ise içsel ve dışsal değişkenler arasında bir ayırım yapılmaması gerektiğini söylemiş ve buradan hareketle VAR modelini ileri sürmüştür. VAR modelde değişkenlerin tümü içseldir. Bu özelliğinden dolayı VAR modelleri eşanlı denklem sistemlerinden ayrılmaktadır. Pagan'a (1987) göre VAR modeli için öncelikle zaman serilerinin durağan olması gerekmektedir. Fakat durağanlığı sağlamak amacıyla fark alımının bilgi kaybına sebep olması tartışma konusudur. Sims (1980) birim kökün var olması durumunda dahi fark alınmasına karşı görüş belirtmiş ve VAR analizinin amacının parametre tahmini değil, değişkenler arası ilişkilerin belirlenmesi olduğunu söylemiştir.

⁶ Hata düzeltme parametresi negatif olmasına rağmen anlamsız ise bu durumda değişkenler arasındaki dinamiklerin anlamlılığı yeteri kadar yansıtılmamaktadır. Katsayı pozitif ise, uzun dönem dengesinden sapma olduğunda tekrar dengeye gelinemez.

VAR analizi ile, hata terimleri üzerinde değişkenlerin beklenmedik şoklarının ortaya çıkarılması bu yöntemin önemli bir özelliğidir. Etki-tepki fonksiyonları sistemde yer alan değişkenlere birer standart sapmalı şok uygulandığında diğer değişkenlerin gösterdikleri tepkiyi göstermektedir. Buna bağlı olarak ilgili değişkenler üzerinde en etkili değişkenin bir politika aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağı ortaya koyulmaktadır. Varyans ayrıştırma yolu ile de değişkenlerin birbirini etkileme dereceleri bulunmaktadır.

III. Veri Seti

Literatürde DYY girişlerini açıklamak için çok sayıda değişken kullanılmaktadır. Bunların bir kısmı DYY ile ilgili teorilerin sunduğu hipotezlere dayanmaktadır. Diğerleri ise sezgisel olarak açıklayıcı olabileceği düşünölen değişkenlerdir. Türkiye’de DYY girişlerini en çok etkilediği düşünölen faktörler, literatür ve veri derleme imkanları da gözetilerek aşığıdaki şekilde belirlenmiştir.

Bu çalışmada bağımlı değişken olarak Türkiye’ye gelen yıllık doğrudan yabancı yatırımlar reel olarak kullanılmıştır. Ayrıca Reel GSYİH, Dışa açıklık, Reel döviz kuru, Freedom House tarafından 1972 yılından bu yana yayınlanan Sivil Haklar Endeksi ve 2003 yılında çıkarılan 4875 Sayılı Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun etkisinin yansıtmak için kukla değişkenle birlikte beş bağımsız değişken VAR’da yer almaktadır. DYY, dünya yatırım raporlarından alınmıştır. Diğer değişkenler ise World Bank Indicators veri tabanından alınmıştır. Veriler 1970-2008 dönemlerini kapsayan yıllık zaman serisi olarak alınmıştır.

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

GSYİH bir ölkenin ekonomik boyutunun ölçüsüdür ve bir ölkede istikrarlı bir şekilde artan GSYİH, o ölkedeki ekonomik istikrarın ve

büyüyen pazar potansiyelinin göstergesidir. Günümüzde uluslararası yatırım hareketlerinin yönü incelendiğinde gelişmekte olan ülkelere karşı hızlı bir akış söz konusudur. Bu değişkene ait beklentimiz işaretinin pozitif olacağı yönündedir. Milyon Dolar olarak derlenen veriler USD Döviz Alış kuru ile TL'ye çevrilip, GSYİH deflatörü (baz yılı =2005) ile deflate edilip reel hale getirilmiştir.

Döviz Kuru

Bilindiği üzere doğrudan yabancı yatırımların büyük bir kısmı Çokuluslu ya da Ulusötesi şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu şirketler birden çok ülkede ve birden çok para birimiyle çalışmak zorundadırlar. Bu sebepten döviz kurlarındaki istikrar önem arz etmektedir. Bu şirketlerin yatırım kararlarını etkileyen önemli değişkenlerden biri olduğu literatürde ki çalışmalardan görülmektedir. Ancak etkisi konusunda fikir birliğine varılmış değildir. Döviz kuruyla ilgili beklentimiz yani artış veya azalışın önemli olup olmadığı yatırımcının üretimini nasıl yapacağı konusunda farklılık yaratabilir. Eğer yatırımcı ihracata yönelik üretim yapıyorsa döviz kurunun yükselmesini isteyecektir; çünkü yüksek döviz kuru ev sahibi ülkenin dış rekabet gücünün artması anlamına gelir. Dolayısıyla ihracata dönük çalışan yatırımcı için, bu değişkenin işareti pozitif olarak beklenmektedir. Türkiye'de ise faaliyetlerin büyük bir kısmı yerel piyasaya yönelik olduğu için beklentimiz negatif olacağı yönündedir. Döviz kuru 2005 baz yılına ait ABD'nin Tüketici Fiyat Endeksleri ve Türkiye'nin Tüketici Fiyat Endeksleri ile reel hale getirilmiştir [Reel Döviz kuru = $USD \text{ Alış}^* (CPI_{ABD} / CPI_{TR})$].

Dışa Açıklık

Ülkemizde sürdürülebilir kalkınmanın en önemli unsurlarından biri dış ticarettir. Bu doğrultuda 1980 sonrası dönemde ekonomimizin dışa açılma ve dünya ile bütünleşme çabasına ivme kazandırılmıştır. İhracat ve ithalat serbestliği sayesinde doğrudan yabancı yatırımları ihtiyaç duydukları hammadde ve ara malları ithal edebilme ve ürettiklerini ihraç edebilme konusunda hareket imkanı sağlamıştır. Analizde Ticari dışa açıklık için ithalat ve ihracat toplamının GSYİH'ya oranı kullanılmıştır.

Politik Risk

Yüksek politik risk her zaman yatırımlar üzerinde caydırıcı etkiye sahip olmuştur. Örneğin; terör olayları, yolsuzluklar, grevler, suç istatistikleri politik risk için göstergelerden sayılmaktadır. Ayrıca Freedom House tarafından yayınlanan "Sivil Özgürlükler " ve "Politik Haklar" politik riski göstermek için tercih edilen skorlardandır. Analizde politik riski temsilen Sivil Özgürlükler Endeksi kullanılmıştır. 1 ile 7 arasında değişen bu skorlar 7'ye doğru özgürlük seviyesinin azaldığını ifade eder. Beklentimiz, DYY ile doğru yönlü bir ilişkide olmasıdır.

Yapısal Reformlar

Yapısal değişim dönemleri DYY üzerinde olumlu veya olumsuz etkiler doğurması beklenen kırılma noktalarıdır. 2003 yılında çıkarılan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu kukla değişken olarak analizde kullanılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz değişkenleri vermiş olduğumuz kodlamalar ile birlikte yazarsak;

- Reel doğrudan yabancı yatırımlar (fdi) (Bağımlı Değişken)
- Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (gdp)

- Dışa açıklık (Inaciklik)
- Reel döviz kuru (dtkur)
- Sivil Özgürlükler Endeksi (cl)
- Kukla Değişken :

D1 (2003 yılı öncesinde 0, 2003 yılı ve sonrasında 1)

IV. Ekonometrik Analiz

Sivil özgürlükler endeksi ve kukla değişken hariç diğer değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır ve değişkenlere verilen kodlamaların önüne "ln" eklenmiştir. Ekonometrik analizlerin tamamı E-Views paket programının 5.1 sürümü kullanılarak yapılmıştır. Öncelikle değişkenlerin durağanlıkları kontrol edilmiştir. Ardından, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım girişlerinde değişkenler arasında uzun dönem ilişki olup olmadığını belirlemek için eş-bütünleşme analizi sonrasında da kısa dönem denge düzeylerini göstermek için hata düzeltme modelleri kurulmuştur. Hata düzeltme modelleri üzerinden de etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma analizleri yapılmıştır.

Bir zaman serisi d kez farkı alındıktan sonra durağan hale geliyorsa, bu serinin d dereceden bütünleştiği söylenir ve $I(d)$ şeklinde gösterilir. İktisadi zaman serilerinin durağanlığı Dickey ve Fuller (1979,1981) tarafından geliştirilen ve uygulamada yaygın olarak kullanılan testlerden yararlanılarak belirlenebilir. Analizimizde hem Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi hem de Philips Perron testleri kullanılmıştır. Serilerin durağanlık sınaması için sabitsiz, sabitli, sabitli ve trendli bir süreç izlendi.

Durağanlık testi, sivil özgürlükler(cl) değişkeni için uygulanmamıştır. Yapısı gereği skordardan oluştuğundan ötürü bu şekilde birim kök taraması yapılmamıştır.

Durağanlık testi için hipotezimiz;

H_0 =Seri birim kök içermektedir.

H_1 =Seride birim kök bulunmamaktadır.

Test edilen yokluk hipotezi “Seri birim kök içermektedir” yani seri durağan değildir şeklindedir. Test istatistiklerinin mutlak değerleri, kritik değerlerin mutlak değerinden küçük olduğunda değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmadıkları hipotezi reddedilememektedir. İkinci bir yolda olasılık değerlerine bakılarak % 5 veya tercihe göre % 10 düzeyinden küçük olan olasılıklarda yokluk hipotezi red edilir ve serinin durağan olduğu sonucuna varılır. Tablo 3.1’deki sonuçlara göre LNFDİ, LNGDP ve LNDVKUR her iki testte de görüldüğü üzere tüm süreçlerinde birinci dereceden durağan çıkmıştır. Son olarak dışa açıklık değişkeni LNACIKLIK, ADF test sonucuna göre trendsiz ve sabitsiz durağan ve aynı zamanda birinci sıra farkı alındığında tüm süreç kombinasyonlarında durağan çıkmıştır. Phillips Perron testine göre ise doğrudan birinci sıradan farkının alınmasıyla tüm süreç türlerinde durağan çıkmıştır.

Tablo 3.1. ADF ve Phillips Perron Birim Kök Test Sonuçları

		ADF Testi		
		Model		
		Sabit	Sabit+Trend	Sabitsiz
Dönem 1970-2008		p(olasılık) değerleri		
Lnfdi	Düzye	0,9636 (1)	0,0469 (0)*	0,9619 (1)
	Birinci Sıra Farkta	0,0000 (0)*	0,0000 (0)*	0,0000 (0)*
Ingdp	Düzye	0,8406 (2)	0,0000 (1)*	0,9989 (2)
	Birinci Sıra Farkta	0,0000 (1)*	0,0000 (0)*	0,0000 (0)*
Indvcur	Düzye	0,4116 (0)	0,9159 (0)	0,3315 (0)
	Birinci Sıra Farkta	0,0000 (0)*	0,0001 (0)*	0,0000 (0)*
Inaciklik	Düzye	0,5290 (0)	0,1278 (1)	0,0070 (0)*
	Birinci Sıra Farkta	0,00004(0)*	0,0022 (0)*	0,0001 (0)*
		Phillips-Perron Birim Kök Testi		
		Model		
		Sabit	Sabit+Trend	Sabitsiz+Trendsiz
Dönem 1970-2008		p(olasılık) değerleri		
Infdi	Düzye	0,9094 (6)	0,0589 (0)**	0,9830 (28)
	Birinci Sıra Farkta	0,0000 (5)*	0,0000 (10)*	0,0000 (1)*
Ingdp	Düzye	0,7483 (15)	0,0001 (33)	1,0000 (12)
	Birinci Sıra Farkta	0,0000 (12)*	0,0000 (12)*	0,0000 (36)*

Indvkur	Düzye	0,3789 (1)	0,9468 (3)	0,3468 (2)
	Birinci Sıra Farkta	0,0000 (3)*	0,0000 (10)*	0,0000 (3)*
Inaciklik	Düzye	0,5135 (5)	0,3793 (3)	0,0005 (6)
	Birinci Sıra Farkta	0,0005 (6)*	0,0026 (6)*	0,0001 (2)*

Not:

* , MacKinnon 1996, tek taraflı % 5 için p olasılık değeri.

** , MacKinnon 1996, tek taraflı % 10 için p olasılık değeri.

(), parantez içindeki değeri otomatik olarak SIC kriterine göre belirlenmiş gecikme uzunluğudur.

Çalışmamızda değişkenlerimiz birim kök içerdiği için klasik en küçük kareler yöntemi ile model belirlenmemektedir. Bu şekilde model belirlenmesi sahte bir modelin ortaya çıkmasına sebep olacaktır, çünkü zaman içinde değişkenlerin ortalama ve varyansları sabit olmayacaktır. Ancak bu şekilde durağan çıkmayan, birim kök içeren değişkenlerin uzun dönemde dengeye gelerek bir uzun dönem denge modeli oluşturabilecekleri varsayılmaktadır. Bunun tespiti için ikiden fazla bağımsız ve I(1) dereceden açıklayıcı değişken bulunduğunda Johansen kointegrasyonu (eşbütünleşme) yapılmaktadır.

Hata düzeltme modeli tahminlerinde gecikme değerinin belirlenmesi için öncelikle tüm değişkenler için VAR (Vector Autoregression Model) oluşturulmalıdır. Tablo 3.2.'de görüldüğü üzere tüm bilgi kriterleri farklı bir gecikme vermiştir.

Tablo 3.2. VAR için Gecikme Değerleri

Gecikme	LogLikelihood	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-40.70382	NA	1.49e-05	3.072953	3.526440	3.225537
1	65.67256	167.6232	1.11e-07	-1.858943	-0.271738*	-1.324897
2	95.69082	38.20506*	9.42e-08	-2.163080	0.557843	-1.247572
3	133.2338	36.40528	6.38e-08*	-2.923258	0.931383	-1.626289
4	170.1686	24.62320	7.14e-08	-3.646579*	1.341780	-1.968148*

* bilgi kriterleri tarafından seçilen gecikme sırasını gösterir.
(Herbir test %5 düzeyinde)
LR: sequential modified LR test statistic
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike Bilgi Kriteri
SC: Schwarz Bilgi Kriteri

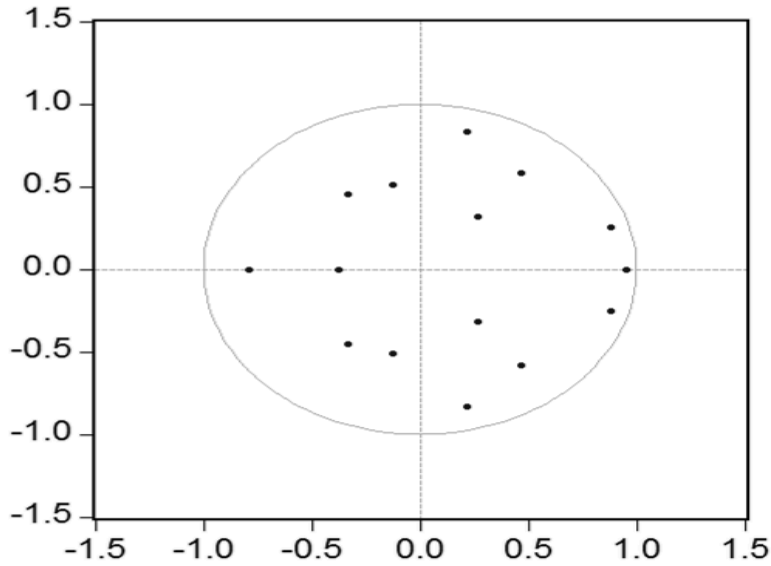
HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Bu gecikmelerin her biri için VAR durağanlık testi yapılmıştır. Çünkü modelde kullanılan değişkenlerin uzun dönem dengeye ulaşabilmesi için oluşturulan modelin bu uzun dönemde durağan bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu testin sonucunda üç gecikmenin uygun olduğu tespit edilmiş ve analize VAR(3) üzerinden devam edilmiştir.

Tablo 3.3. Katsayı Matrisinin Birim Kökleri

Kök	Birim Çemberdeki Konum
0.950066	0.950066
0.884265 - 0.256449i	0.920702
0.884265 + 0.256449i	0.920702
0.218387 - 0.832759i	0.860918
0.218387 + 0.832759i	0.860918
-0.786434	0.786434
0.468957 - 0.583204i	0.748364
0.468957 + 0.583204i	0.748364
-0.330969 - 0.453777i	0.561653
-0.330969 + 0.453777i	0.561653
-0.121877 - 0.514037i	0.528288
-0.121877 + 0.514037i	0.528288
0.267694 - 0.317766i	0.415494
0.267694 + 0.317766i	0.415494
-0.372064	0.372064

Grafik 3. 2. Katsayı Matrisinin Birim Çemberdeki Konumları

Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı için köklerin mutlak değer olarak birden küçük olması gerekir. Ayrıca karakteristik köklerin simetrik izdüşümlere sahip olması, eşbütünleşme ilişkisinin normal bir dağılımı taşıdığı ve uygun bir matematik formu ile çalışıldığını doğrular. Tablo 3.3.'ün ve Grafik 3.1.'in ortaya koyduğu gibi tahmin edilen modelde birim köklerin tamamı VAR(3) için birim çember içerisinde kalmıştır. Buda modelin durağanlığı sağladığını göstermektedir.

VAR modelinin hata terimine ilişkin değişen varyans, otokorelasyon ve normallik sınamaları yapılmıştır. Sonuçlara göre veriler normal dağılmamaktadır, ancak Hendry ve Juselius(2000) normalliğin iktisadi çalışmalarda elde edilmesi zor bir durum olduğunu bunun için dağılımın çarpıklık katsayısının, hatalar arası otokorelasyonun yapılan çalışmalarda varsayımları sağlaması durumunda normal dağılmayışın kabul edilebilir bir durum olduğunu söylemişlerdir. Tablo 3.4.'de görüldüğü üzere hata terimleri arasında ilişki yani otokorelasyon sorunu yoktur, ayrıca sabit varyans çıkmıştır. Normallik için basıklık ve çarpıklık katsayılarına göre artıkları test eden Jarque Berra'da çarpıklık(skewness) için beklenen değer sıfırdır. Test

sonucunda çıkan ki-kare değeri 0,861914 iken bu değere ait olasılık değeri $p=0,9729$ çıkmıştır. Bu durumda çarpıklık katsayısının sıfır olduğunu savunan yokluk hipotezi red edilemez ve eşbütünlük analizi için artıkların çarpıklık katsayısının sıfır olmasını gerektiren stokastik varsayım gerçekleşmiş olur.

Tablo 3.4. Artıklar için Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sınamaları

Değişen Varyans Sınaması	
	Olasılık Değeri (p)
White Heteroskedasticity (No cross terms) Testi	0.2067*
Ho: Değişen varyans yoktur.	

* % 5 güven düzeyinde sıfır hipotezi (Ho) kabul edilir.

Otokorelasyon Sınaması (Autocorrelation LM Test)	
Ho: Otokorelasyon yoktur.	
Gecikmeler	P değerleri
1	0.2784*
2	0.3502*
3	0.3952*
4	0.3621*

5	0.0797*
6	0.7768*
7	0.0526*
8	0.4665*
9	0.9402*

* % 5 güven düzeyinde sıfır hipotezi (Ho) kabul edilir.

Tahmin edilen VAR(3) modeli için, diaganastik testleri yapıp, durağanlığı bulduktan sonra uzun dönem analizi için Johansen eşbütünleşme testine geçilmiştir. Çalışmamızda Johansen testi, verilerin doğrusal trend içerdiği ancak eşbütünleşme denklemlerinin sadece sabit terime sahip olduğu varsayımı altında tahmin edilmiştir. Amaç durağan olmayan bir grup değişkenin dengeye gelip gelmediğinin test edilmesidir. Cheung ve Lai (1993) küçük örneklerde yanlılığın sıfır hipotezini red etmeye sebep olduğunu göstermişlerdir. Bu yüzden de ya test istatistikleri yada kritik değerleri örneklem büyüklüğüne göre düzeltilmelidir.⁷ Tablo 3.5. sonuçları göstermektedir.

Tablo 3.5. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi	İz (Trace) İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Max-Özdeğer (Max Eigenvalue) İstatistiği	% 5 Kritik Değer
r=0	100.5733	68.4022*	39.38419	32.4602*
r≤1	61.18907	46.4394*	32.33314	26.1676*
r≤2	28.85592	28.3804*	16.2611	19.7149

⁷ Sonlu Örneklem(Finite Sample) düzeltmesini yapmak için C.V.(Kritik değer)- SF(Scale Factor)= T/(t-nk); T örneklem büyüklüğü, n sistemde tahmin edilen değişken sayısı ve k gecikme parametresi

$r \leq 3$	12.59482	14.0780	9.848041	12.8479
$r \leq 4$	2.746781	2.4248*	2.746781	2.4248*

* % 5 düzeyinde önemli

Kritik değerlere Sonlu Örnek düzeltmesi yapılmıştır.

Uygulanan Johansen eşbütünleşme testi, değişkenler arasında % 5 anlamlılık düzeyinde İz testine göre 3, Maksimum özdeğer testine göre ise 2 adet eşbütünleşme vektörü bulunduğunu göstermektedir. Bu durum değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Eşbütünleşme vektörü *LNFDI* değişkeninin katsayılarına göre normalleştirildiğinde değişkenler arasında uzun dönem ilişki (2) modelinde ki gibi çıkmaktadır. Parantez içindeki değerler standart hatalardır.

$$LNFDI = 1.6598 * LNGDP - 0.8249 * LNDVKUR + 1.4833 * LNACIKLIK + 0.1702 * CL - 1.014031 \quad (5)$$

(0.66488) (0.65903) (0.84965) (0.19117)

Eşbütünleşme vektörüne göre uzun dönemde reel GSYİH, dışa açıklık ve sivil özgürlükler doğrudan yabancı yatırımları pozitif etkilemektedir. DYY ile ters yönlü ilişkisi olan değişken ise reel döviz kuru değişkeni olmuştur. Değişkenlerin işaretleri beklediğimiz yönde çıkmıştır.

Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'da % 1'lik artış olduğunda reel doğrudan yabancı yatırımlarda da yaklaşık olarak ortalama % 1,7 artış olmaktadır. Dışa açıklık oranında meydana gelecek % 1'lik artış durumunda ise reel doğrudan yabancı yatırımlar ortalama % 1,4 oranında artmaktadır. Sivil özgürlüklerdeki % 1'lik artış yatırımlarda ‰ 1,7'lik artış sağlamaktadır; ancak istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Döviz kurundaki % 1'lik artış ise ortalama olarak yaklaşık ‰8,2'lik bir azalışa neden olmaktadır; bu değişkende istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Genel olarak denklemi yorumladığımızda

beklendiği gibi reel GSYİH'nın büyümesi, dışa açıklığın artması yabancı yatırımlar için uyarıcı nitelikte önemli değişkenlerdir. Döviz kuru değişkenimiz ise anlamsız çıkmasına rağmen, işareti beklediğimiz gibi negatif çıkmıştır. Böyle bir beklentiyi de genel olarak ülkemizde yerel piyasaya yönelik yatırımların olmasına bağlıyoruz.

Tüm bu ilişkilerin anlamlı bir ilişki olup olmadığı ve matematiksel olarak varlığı görülen bu eşitliğin gerçekten DYY girişinin bir nedeni olup olmadığı ve etkinin yönü uygulanacak olan nedensellik testi ile ortaya çıkacaktır. Bu nedenle şu an görülen ilişki sadece matematiksel boyutta bir ilişkiden ibarettir. Doğrudan yabancı yatırımlarının bağımlı değişken olduğu eşbütünleşik vektör ile yazdığımız (2) no'lu denklemin doğru yapılip yapılmadığının testi için zayıf dışsallık testi (weak exogeneity) yapılmıştır.

Ho: $a_{i1}=0$ ($i=1,2,3,4$) sıfır hipotezleri ayrı ayrı test edilmiştir. Eğer sıfır hipotezi reddedilemiyorsa değişkenlerin zayıf dışsal (ekzojen) olduğu kararına varılır. Sonuçlar Tablo 3.6.'da verilmiştir.

Tablo 3.6. Zayıf Dışsallık Testi Sonuçları

No.	Sıfır (null) Hipotez	LR İstatistiği	P Değerleri
1	LNFDI zayıf dışsal değişkendir.	6.599862	0,010199*
2	LNGDP zayıf dışsal değişkendir.	1.031279	0,309858
3	LNDVKUR zayıf dışsal değişkendir.	0.000355	0,984977
4	LNACIKLIK zayıf dışsal değişkendir.	3.972688	0,046244*
5	CL zayıf dışsal değişkendir.	0.339456	0.560144

* % 5 güven düzeyinde sıfır hipotezi red edilir.

Görüldüğü üzere LNFDI ve LNACIKLIK içsel değişken, diğerleri ise zayıf dışsal yani ekzojen değişken çıkmıştır. Bu durumda yabancı yatırımlar ve dışa açıklık model içinde belirlenen bir değişken olup, hata düzeltme modelimizi bu iki değişken yönünden ele alacağız.

Eşbütünleşme yani doğrusal birleşim denklemlerinden hareketle elde edilen ve dengeden sapmayı gösteren hata düzeltme terimleri için sonuç Tablo 3.7.' de sunulmuştur. Dışsal çıkan değişkenler için kointegrasyon katsayısı anlamlı çıkmadığından ve analizde içsel değişkenlerin yorumlanmasının önemli olması bakımından sadece doğrudan yabancı yatırımlar ve dışa açıklık değişkenlerine ilişkin hata düzeltme model katsayıları sunulmuştur.

Tablo 3.7. Hata Düzeltme Modeli sonuçları

	D(LNFDI)	D(LNACIKLIK)
CointEq1	-0.956823 (0.19097) [-5.01036]*	0.078629 (0.03750) [-2.09700]*
D(LNFDI(-1))	0.269826 (0.18668) [1.44542]	0.008096 (0.03665) [0.22089]
D(LNFDI(-2))	0.353248 (0.15531) [2.27449]*	-0.063438 (0.03049) [-2.08033]*
D(LNGDP(-1))	2.490299 (0.95832) [2.59861]*	-0.154997 (0.18816) [-0.82374]
D(LNGDP(-2))	1.231242	-0.611246

	(0.95983)	(0.18846)
	[1.28277]	[-3.24338]*
D(LNDVKUR(-1))	-3.798517	0.761247
	(0.94300)	(0.18516)
	[-4.02812]*	[4.11140]*
D(LNDVKUR(-2))	-1.534794	0.551530
	-123.403	(0.24230)
	[-1.24373]	[2.27625]*
D(LNACIKLIK(-1))	0.108212	0.199258
	(0.96388)	(0.18925)
	[0.11227]	[1.05286]
		.../...
D(LNACIKLIK(-2))	-0.806473	-0.296251
	(0.83671)	(0.16429)
	[-0.96386]	[-1.80327]**
D(CL(-1))	0.114627	0.001158
	(0.19413)	(0.03812)
	[0.59047]	[0.03038]
D(CL(-2))	0.123569	0.012812
	(0.17351)	(0.03407)
	[0.71219]	[0.37609]
C	-0.085419	0.054979
	(0.11196)	(0.02198)
	[-0.76296]	[2.50104]*
D1	0.096848	0.147760
	(0.27357)	(0.05372)
	[0.35401]	[2.75080]*

R ²	0.731076	0.669838
Ayarlanmış R ²	0.577404	0.481175
F-istatistiği	4.757403	3.550435
* % 5 düzeyinde önemlidir.		
** % 10 düzeyinde önemlidir.		
() standart hatalardır.		
[] t istatistikleridir.		

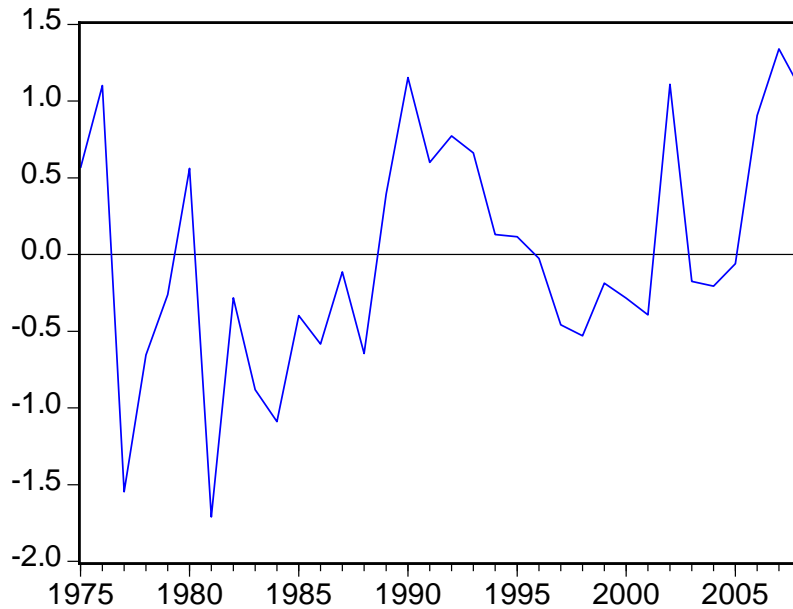
CointEq katsayısı tahmini olarak LNFDI'nin dengeye ulaşma hızını göstermektedir. Tablodan görüldüğü üzere Doğrudan yabancı yatırıma ait düzeltme terimi 0,95 ile negatif ve % 5 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu da uzun dönemde bir dengenin söz konusu olduğunu göstermektedir. Bir sonraki döneme hataların yıllık % 95'i düzeltilmektedir. Bu LNFDI'nın uzun dönem büyüme çizgisine oldukça hızlı döndüğü anlamına gelmektedir. Birinci ve ikinci farkları alınmış değişkenlerde mevcut dönem içinde bu değişime olan etkileri açıklamaktadır. Örneğin, LNFDI'nın ikinci gecikmesi, D(LNFDI) üzerinde pozitif ve önemli bir etkiye sahipken, birinci gecikmesi önemli çıkmamıştır. GSYİH'nın birinci gecikmesi, D(LNFDI) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Bu yüzden LNGDP model için gerekli bir değişkendir. Döviz kurları içinde birinci gecikme istatistiksel olarak % 5 güven düzeyinde, D(LNFDI) için önemli çıkmıştır. Ancak dışa açıklık değişkeninin iki gecikmesi de istatistiksel olarak önemli bir değişken çıkmamıştır. Sivil özgürlükler ve kukla değişkenin etkisi pozitif çıkmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bulunmamışlardır.

İkinci model yani bağımlı değişkenin dışa açıklık değişkeni olarak kurulduğu hata düzeltme modelinde denge katsayısı pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ve 0,07 çıkmıştır. Uzun dönem denge katsayısı anlamlı çıkmasına rağmen, pozitif çıkmıştır. Bu da gösteriyor ki dengeden sapma

olduğunda tekrardan denge patikasına girilemiyor. Modelde önemli çıkan değişkenler ise LNFDI, LNACIKLIK ve LNGDP'nin ikinci gecikmeleri; LNDVKUR'un hem birinci hem de ikinci gecikmeleri; kukla değişken D1 olmuştur.

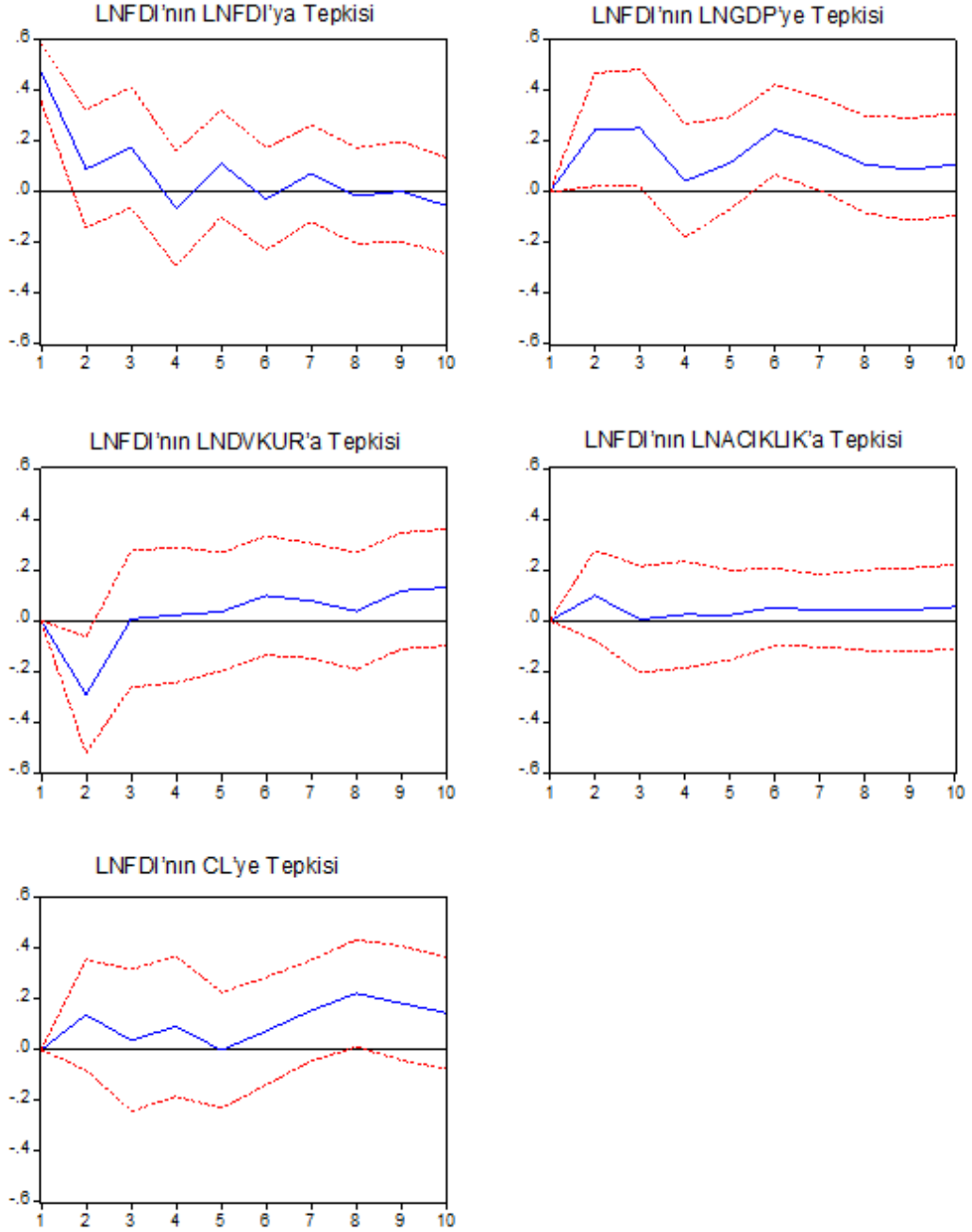
İlk modele ilişkin çoklu belirtme katsayısı da yaklaşık % 73 çıkmıştır. Dolayısıyla açıklayıcı değişkenler, bağımlı değişken olan D(LNFDI)'nin ortalama olarak % 73'ünü açıklayabilmektedir. İktisadi verilerle çalıştığımızı düşünürsek % 50'nin üzerinde böyle bir çoklu belirtme katsayısı yeterli olarak yorumlanabilir. Dışa açıklık değişkenininin bağımlı değişken olduğu ikinci hata düzeltme modelinde ise çoklu belirtme katsayısı yaklaşık olarak % 67 çıkmıştır. Her iki model içinde F istatistiği yüksektir ve modeller anlamlı bulunmuştur. Grafik 3.2'de de eşbütünleşme yani uzun dönem ilişki grafiği görülmektedir.

Grafik 3.2. Eşbütünleşme Grafiği

Hata düzeltme modelleri üzerinden, doğrudan yabancı yatırımların açıklayıcı değişkenlerine ve kendisine şok verildiğinde nasıl bir tepki verdiğine dair analiz için etki-tepki fonksiyonları kullanılmaktadır. Bir değişkene bir şok verildiğinde kendini direk olarak etkilemez ancak; içsel değişkenlerin VAR'da ki gecikme yapılarına bağlı olarak onları etkiler. Grafik 3.3.'de LNFDI'nın on periyot üzerinden kendine ve diğer değişkenlere şok verildiğinde ki tepkileri görülmektedir.

Grafik 3.3. LNFDI Etki-Tepki Fonksiyonu Grafikleri

Reel döviz kuruna verilen 1 standart sapmalılık şoklarda LNFDI'nin verdiği tepkide gittikçe bir artış olmaktadır. İlk yıl için döviz kuruna verilen şokun tepkisi bir sonraki dönemde % 0,29 azalış olmuştur ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. 10 yılın sonunda bu artış % 0,23'dür. Ancak 2.periyottan sonra verilen tepkiler artan yönde olmasına rağmen bu tepkiler önemli çıkmamıştır.

Reel GSYİH'ya verilen 1 standart sapmalılık pozitif şoklarda ise yatırımların tepkisinin artan yönde olduğu görülmektedir. İlk yıl için verilen şokun tepkisi % 0,24 olmuştur. 10 yılın sonunda ise bu oran % 1,39'a çıkmıştır. İstatistiki olarak ikinci, üçüncü, altıncı ve yedinci periyotlara verilen tepkiler anlamlı çıkmıştır.

Dışa açıklık oranına verilen 1 standart sapmalılık şoklarda ilk periyotta tepki % 0,09'dur. 10. yılda verilen tepki ise % 0,05'e düşmüştür. Genele bakıldığında ise kümülatif tepki % 0,38'e ulaşmıştır. Ancak periyotların hiçbirine verilen tepki anlamlı bulunmamıştır. Bunun sebebinin açıklık değişkeninin sadece yabancı yatırımları etkilemediği, aynı zamanda kendisinin de modeldeki değişkenlerden etkilenmesi olabilir.

Sivil Özgürlükler değişkenine verilen pozitif şoklarda ise ilk periyotta % 0,13 olan tepki 10. Yılda % 0,14 olmuştur. Kümülatif tepki ise % 1,04'dür. Bu değişkene verilen tepkilerden sadece sekizinci periyottaki tepki istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır.

Son olarak doğrudan yabancı yatırımların kendisine verilen şoklarda ilk periyotta verdiği tepki % 0,47 artış iken, 10. Yılda %0,05 azalış olmuştur. Kümülatifte ise % 0,75 artış görülmektedir. 1. Yılda verilen artış tepkisi istatistiki olarak önemli bulunmuşken diğer periyotlardaki tepkiler anlamlı çıkmamıştır.

Uzun dönem dengenin dinamik analizlerinden olan etki- tepki fonksiyonlarından sonra, varyans ayrıştırma analizi de yapılabilmektedir. Bu analiz açıklayıcı değişkenlerin ve bağımlı değişkenin zamanla kendisinin yüzde kaçının açıklandığını göstermektedir. Ancak ilişkinin yönü hakkında bilgi vermemektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar içsel değişken olduğundan diğer açıklayıcı değişkenlerin zamanla LNFDI'yi açıklama oranlarının artması beklenmektedir. Aynı şekilde bir diğer içsel değişken olan dışa açıklık oranı içinde aynı durum geçerlidir. Ancak çalışmamızda doğrudan yabancı yatırımları incelediğimizden LNACIKLIK için hata düzeltme modeli dışındaki dinamik analizleri kapsam dışında bırakılmıştır.

Tablo 3.8. LNFDI Varyans Ayrıştırma Çıktısı

Period	St. Hata	LNFDI	LNGDP	LNDVKUR	LNACIKLIK	CL
1	0.471176	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.635923	56.89006	14.91055	21.03583	2.445322	4.718231
3	0.706918	52.23605	24.65396	17.03161	1.984258	4.094121
4	0.718040	51.46392	24.25914	16.61054	2.043633	5.622774
5	0.736624	51.17203	25.43102	16.01581	2.038311	5.342841
6	0.788683	44.77220	31.89246	15.55605	2.245888	5.533402
7	0.833335	40.86087	33.67106	14.82201	2.234452	8.411606
8	0.871136	37.42505	32.33383	13.75723	2.275164	14.20873
9	0.903442	34.79648	31.02529	14.49826	2.338420	17.34155
10	0.933777	32.91621	30.35273	15.55470	2.530690	18.64566
11	0.955052	31.50171	30.48636	15.98398	2.590536	19.43741
12	0.971156	30.67643	30.23605	15.75324	2.638221	20.69606
13	0.980820	30.11776	29.82299	15.65576	2.701285	21.70221
14	0.987256	29.81773	29.53006	15.66421	2.820673	22.16733
15	0.990782	29.60869	29.50396	15.69565	2.915752	22.27596

Tablo 3.8.' de görüldüğü üzere doğrudan yabancı yatırımların 1. varyansa dönemde meydana gelen değişimde kendini açıklama oranı % 100 iken, 15. varyans döneminde % 29'lara düşmüştür. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın gelecekte daha fazla DYY açıkladığı görülmektedir. Reel döviz

kuru ise % 15,69'unu açıklamaktadır. Özellikle Sivil Özgürlükler'in değişimi açıklama oranı % 22'lere kadar çıkmıştır. Etki-Tepki fonksiyonlarında 8. Periyotta verilen tepkinin önemli olduğunu tespit etmiştik .Varyans Ayrıştırma tablosunda da gözümüze çarpan 8. varyans döneminden sonra değişimi açıklama yüzdesinin daha hızlı artmasıdır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye'ye DYY girişinde önemli olabileceği düşünülen faktörler açısından değerlendirme yapılmıştır. Ampirik sonuçlara göre ortaya konan uzun dönem ilişkisinde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar ile dışa açıklık oranı , reel GSYİH, sivil özgürlükler arasında pozitif yönlü bir ilişki ve döviz kuru ile negatif bir ilişki çıkmıştır. 2003 yılında çıkartılan kanunun ise doğrudan yabancı yatırımlar ile pozitif yönlü bir ilişkisi olmasına rağmen, istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır. Değişkenlere ilişkin bulduğumuz sonuçlarda işaretleri beklentilerimize yönelik çıkmıştır.

Yapmış olduğumuz dinamik analizlerde ise özellikle reel GSYİH'nın doğrudan yabancı yatırımları açıklamada en önemli faktör olduğunu tespit ettik. Dışa açıklık ise tek başına doğrudan yabancı yatırımları açıklamada yeterli bir değişken olarak bulunmamıştır. Ancak bu değişkeninde başka değişkenler tarafından açıklandığı düşünülürse iki içsel değişken için ortak noktaların mevcut olduğu sonucuna ulaşılır. Sivil Özgürlükler özellikle uzun bir periyodun ardından önem kazanmaya başladığı görülmüştür. Hatta doğrudan yabancı yatırımları açıklamada hemen hemen GSYİH kadar önemli bir yere sahiptir. Kukla değişkenimiz ise doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili görünmemektedir. Ancak dışa açıklık modelinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır.

Sonuçlara göre Türkiye, istikrarlı büyümeyi sağlar, dışa açıklığını arttırır ve döviz kurlarında istikrar sağlar ise DYY açığını kapatabilecek ve daha sağlıklı bir ekonomiye sahip olabilecektir. Ayrıca ülkede ki sivil haklarında artması DYY üzerinde olumlu etki yapacaktır. Böylelikle kalkınan bir ülke olmanın yanı sıra uluslararası rekabette de yerini alan bir ülke olacaktır.

Türkiye, 2002 yılından bu yana ekonomik büyüme yönetimi problemine el atmış ve makroekonomik alanda çarpıcı sonuçlar elde etmiştir. Örneğin, enflasyon ilk defa 2005 yılının sonunda % 8'e inerek, otuz yıldan bu yana ilk

defa tek haneli rakama inmiştir. Özelleştirmede de önemli ilerlemeler kaydedilerek borç azalımı için 20 milyar Dolar'ın üzerinde imkan sağlamıştır. Aynı zamanda bankacılık sisteminde de önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu ve daha birçok reformların kümülatif etkisi ile Türkiye büyüme potansiyelini arttırarak dışarıdan gelen şoklara karşı ekonominin daha esnek olmasını sağlamıştır. Ancak Türkiye hala potansiyelinin altında DYY yatırımları çekmektedir. Yıllar içerisinde sermaye hesabının yapısı doğrudan yabancı yatırımın 2005 yılına kadar önemli bir rol oynamadığını göstermektedir. Yapılan sermaye işlemlerinin büyük kısmı portföy ve diğer yatırımlar şeklinde gerçekleşmiştir. 2005 ve sonrasında bir hareketlilik başlamıştır. Ancak 2008 yılında dünya çapında gerçekleşen küresel krizin etkileri ile DYY girişinde bir düşüş yaşanmıştır (Bkz. Ek-4). Buna rağmen kriz sebebiyle azalan ithalat ve dolayısıyla düşen ticaret açıkları neticesinde 2009 yılında ülkelerin cari işlemler dengesinde düzelmeler meydana gelmiştir. Yabancı sermaye girişlerinde yaşanan azalmaya rağmen sermaye ve finans hesapları pozitif değerler göstermiş ve bu durum kriz ortamında ülkelerin döviz rezervlerini destekleyici bir unsur olmuştur.

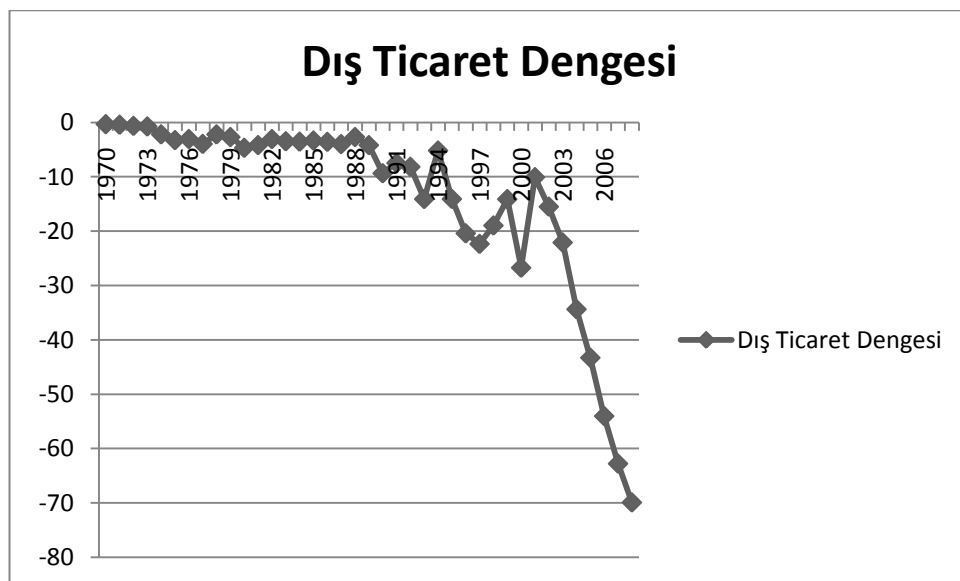
AB Komisyonu 2004 yılında Türkiye'nin katılım yönünde ilerlemesine ilişkin hazırladığı raporda Türkiye'deki büyük özelleştirme miktarlarının DYY miktarını yükselttiğini, ancak istikrarlı ve sürdürülen sermaye için bu sermayeyi etkileyen akımların yeniden yapılandırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu yeniden yapılandırmadan kasıt özellikle hükümet açıklarının finanse edilmesinde daha az portföy yatırımını ifade etmektedir. Dolayısıyla liberalleşme politikalarında sürekli ilerleme ve yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmalarının aralıksız devam etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun sadece istikrarlı ekonomik büyüme ve gelişme için değil aynı zamanda üyelik için AB koşullarının yerine getirilmesi, işleyen bir pazar ekonomisi ve AB içerisindeki rekabet baskısı ve Pazar güçleri ile baş edebilme kapasitesi edinilmesi içinde gerektiği vurgulanmıştır.

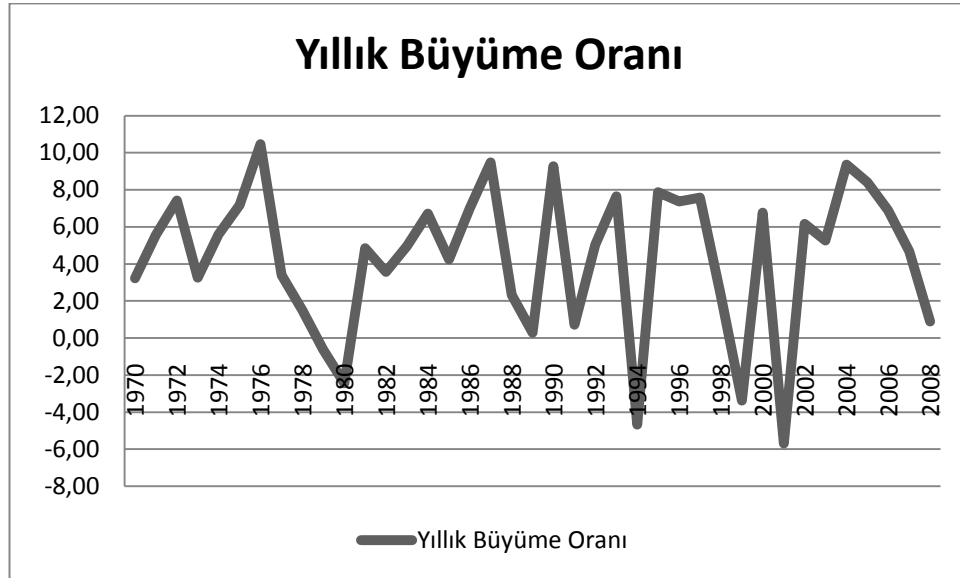
Çalışmamızda, GSYİH ve dışa açıklık değişkenleri DYY için başlıca iki önemli değişken olarak çıkmıştır. Ülke olarak uluslararası ekonomiye AB

yoluyla, Gümrük yoluyla ya da DYY çekme girişimleri sağlayarak entegre olmaya çalıştığımız gerçeğini göz önünde bulundurursak dış ticaret konusunda ayakları yere sağlam basan bir ülke olmamız gerektiğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Türkiye'nin toplam GSMH'sı içindeki dış ticaret payı 1970'de % 10'un altındaki bir orandan 2008 yılında % 80'lere yaklaşmıştır. Bu da Türk ekonomisinin dünya ekonomisi ile olan yüksek entegrasyonunu yansıtmaktadır. Ancak, olaya dış ticaret açığı ve istikrarsız büyüme yapısı yönünden baktığımızda aslında sağlam bir entegre yapının olmadığı görülmektedir. (Bkz. Grafik 4.1. ve Grafik 4.2.)

2005 yılında 42.9 milyar Dolar olan dış ticaret açığı 2008 yılında 69.93 milyar Dolara çıkmıştır. Öte yandan bu açıkların kapanması için işçi ücretlerine baskı yapılarak ithalata dayalı ihracat yapısının ortaya çıktığı da bir gerçektir.

Grafik 4.1. Dış Ticaret Açığının Yıllara Göre Dağılımı(1970-2008)

Grafik 4.2. Yıllık Büyüme Oranı (1970-2008)

Aynı zamanda bilindiği üzere Türkiye krizlere karşı hep kırılgan yapıda bir ülke olmuştur. Bu tür açıklarda ya da istikrarsızlıklarda kötü gidişatı kronikleştirmektedir. Özellikle 2001 yılı sonrasında yaşadığımız krizin ardından büyüme, ağırlıklı olarak artan yabancı yatırımlara dayanmıştır. Bunun içinde dış girdilerin sağlanması karşılığında yüksek faizler verilmiş, yabancıların en verimli şirketleri alması özendirilmiş, gayrimenkul satışına dayanan gelir elde edilmeye çalışılmıştır. Ancak uzun dönemde bu bize büyüme ya da makroekonomik istikrar getirmeye devam eder mi? Ya da herhangi bir ülkede sürekli DYY çekecek sonsuz bir kaynak var mıdır? Elbette ki iki sorunun cevabı da olumsuzdur. Bunun için ülkemizde eğer ki büyüme politikasında sadece doğrudan yabancı yatırıma dayanmayan kökten bir değişikliğe gidilirse, ileriki dönemlerde ülkemize gelecek yabancı yatırımlardan daha da çok faydalanabileceğimiz bir gerçektir. Yani öncelikli olarak ülkenin kendi içinde kalkınmasını sağlayacak üretim faktörlerini arttırmaya yönelik, ihracatı arttırıcı bir politika ile DYY çekilmesi uzun dönemde de dengeye gelen istikrarlı bir ekonomi ile rekabet edilebilirliğini arttırması ve bu yapının korunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AÇIK TOPLUM VAKFI; **Türkiye'nin AB Üyeliği'nin Fırsat Maliyeti: Dört Görüş**, İstanbul, Artpres Matbaacılık, 1. Baskı, 2009

AÇIKALIN, Sezgin, GÜL, Ekrem, YAŞAR, Ercan; "Ücretler ve Büyüme İle Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, 2006, s. 271-282.

AÇIKALIN, Süleyman; "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerle İlişkinin Zaman Serileri Analizi", **Doktora Tezi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Eskişehir, 2007.

AGUNG, I Gusti Ngurah; *Time Series Data Analysis Using E-Views*, Singapore, John Wiley Ltd., 2009.

AKÇAY, Selçuk; DEMİRTAŞ, Gökhan; "Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Kanıt", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8/2, 2006, s.15-33.

AKDİ, Yılmaz; **Zaman Serileri Analizi (Bitim Kökleri ve Kointegrasyon)**, Ankara, Bıçaklar Kitapevi, 2003.

AKGÜÇ ALICI, Aslı, ŞENGÜN UCAL, Meltem; " Foreign Direct Investment, Exports and Output Growth of Turkey: Causality Analysis", **The European Trade Study Group, Beşinci Yıllık Konferans**, Madrid, 2003.

AKIN, Fetullah; "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği" , **Doktora Tezi**, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı**, Ankara, 1998.

ALGUACIL, M.T., ORTS, V.; "A multivariate cointegrated model testing for temporal causality between exports and outward foreign direct investment : the Spanish case", **Applied Economics**, 34:1, s. 119-132.

ALMUBARAK, Neda Abdulaziz; "Determinants of Foreign Direct Investment in The Kingdom of Saudi Arabia A Cross Country Analysis", **Yüksek Lisans Tezi**, Georgetown University, Graduate School of Arts and Sciences Faculty, Master of Public Policy, Washington DC, 2009.

ALPAR, Cem, ONGUN, Tuba; **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Değerlendirme**, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu, 1985.

AYDOĞDU, Hatice, YÖNEZER, Nurhan; **Krizin Sözlü Tarihi**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2. Baskı, 2007.

BAYRAKTAR, Fulya; "Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", **Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar**, Ankara, 2003.

BELLAK, Christian, LEIBRECHT, Markus; "Do low corporate income tax rates attract FDI?- Evidence from Central- and East European countries", **Applied Economics**, 41, 2009, s. 2691-2703.

BHAUMIK, Sumon Kumar, DIMOVA, Ralitzka; "Economic Reforms as a tool to attract foreign direct investment: is it a chimera?", **Applied Economic Letters**, 16, 2009, s.951-957.

BLANCHARD, Olivier; **Macroeconomics, London**, Pearson International Edition, 2006.

BOZKURT, Hilal; "Türkiye'de doğrudan yatırımların belirleyicileri üzerine bir analiz: CC-MGARCH Modeli ile tahmin", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı: 36, 2009, s.71-92.

CHAKRABARTI, Avik; “The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensivity Analysesof Cross-Country Regressions”, **Kyklos**, Vol.54, 2001, s.91-92.

ÇEPNİ, Elif; **Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı,2008.

ÇİLOĞLU, Barış, ALTINBAŞ, Deniz, SERDAR, Seda, ARKAN, Zeynep; **Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisi ve Bütçesine Etkilerinin Analizi**, Ankara, ATO (Ankara Ticaret Odası); ASAM, 2002.

DRITSAKI, Melina, DRITSAKI, Chaido, ADAMOPOULOS, Antonios; “ A Causal Relationship between Trade, Foreign Direct Investment and Economic Growth for Greece”; **American Journal of Applied Sciences**, Sayı: 1 (3), 2004, s. 230-235.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı); **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, Yayın No: 2545, 2000.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı); “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu”, Erişim: http://digm.meb.gov.tr/belge/IR_2003_tr.pdf.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı); “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni ”,Erişim: http://digm.meb.gov.tr/uaorgutler/AB/AB%20BELGELER/ilerleme_raporu_2004_TUR.pdf.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı); “2009 Yılı İlerleme Raporu ”,Erişim: http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf.

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı); “ Avrupa Komisyonu ,Türkiye 2008 İlerleme Raporu”,Erişim: <http://www.mfa.gov.tr/data/AB/2008-ab-ilerleme-raporu.pdf>.

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı); “ Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı 2007-2013”, Erişim: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=6&l=1>.

EMSEN, Selçuk, DEĞER, Kemal; **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:953, 2005.

ENER, Meliha; “Doğrudan Yabancı Yatırımın Gelişmekte Olan Ülkelerde Yerli Yatırım Üzerine Etkisi-Türkiye Örneği”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2005, s. 1-11.

ERDAL, Fuat, TATOĞLU, Ekrem; “Locational Determinants Of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence From Turkey”, *Multinational Business Review*, Vol.10, No:1,2002.

EREN, Adalet; “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler ve Ekonometrik Yaklaşım”, **Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Bölümü**, Ankara, 1995.

*ERYİĞİT, Canan, ERYİĞİT, Mehmet; “ Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Ekonomik ve Coğrafi Faktörler”, Erişim: [http://bandirma.balikesir.edu.tr/bildiriler/10_Mehmet_Eryigit_Canan_Eryigit.d](http://bandirma.balikesir.edu.tr/bildiriler/10_Mehmet_Eryigit_Canan_Eryigit.doc)
[OC](http://bandirma.balikesir.edu.tr/bildiriler/10_Mehmet_Eryigit_Canan_Eryigit.d).*

GERÇEK, Adnan; “Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği”, Erişim: <http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/tesvik.doc>.

GUJARATI, Damodar; **Temel Ekonometri**, çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 4. Baskı, 2006.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI; “ Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni,Şubat 2010”, Erişim: www.hazine.gov.tr

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI; “ Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu” , Haziran 2009, Erişim: www.hazine.gov.tr

HENDRY, David F. , KATARINA, Juselius; “Explaining Cointegration Analysis: Part II”, Erişim : <http://eco.unex.es/jramajo/coint2.pdf>.

JOHANSEN, Soren; “ A Small Sample Correction for the Test of Cointegrating Rank in the Vector Autoregressive Model”, **Econometrica**, Sayı:70, 2002, s.1929-1961.

KADILAR, Cem; **SPSS Uygulamalı Zaman Serileri Analizine Giriş**, Hacettepe Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, 2005.

KAR, Muhsin, TATLISÖZ, Fatma; “ Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, **KMU İİBF Dergisi**, Sayı:14, Aralık 2008.

KARAGÖZ, Kadir; “ Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005”; **e-Journal Of Yasar University**, 2(8), 2007, s. 927-948.

KARLUK, Rıdvan; “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Eğitim Müdürlüğü**, s. 97-115.

KULA, Ferit; **Çokuluslu Girişimler ve Türkiye**, İstanbul, İleri Yayınları, 1. Baskı,2006.

KUTLAR, Aziz; **Uygulamalı Ekonometri**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2005.

LAI, Kon S. , CHEUNG, Yin-wong; “ Finite –Sample Sizes of Johansen’s Likelihood Ratio Tests For Cointegration”, **Oxford Bulletin Of Economics and Statistics**, 55, 3, 1993, s. 313-328.

MESANZA, Ricardo Bustillo, GONZALEZ, Carlos Rodriguez; “An assessment of trade and investment flows between Turkey and the European Union: Perspectives on future political integration”, **METU Studies in Development**, Sayı:36, Haziran 2009, s. 197-216.

NABENDE-BENDE, A., FORD, J.L., SANTOSO, B., SEN, S.; “The Interaction between FDI, output and the spillover variables: co-integration and VAR analyses for APEC, 1965-1999”, **Applied Economics Letters**,10:3, s.165-172.

NARİN, Gökhan; “Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Özellikleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri”, **Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Ekonomik Kalkınma ve Büyüme Bilim Dalı**, Ankara, 2007.

NUNNENKAMP, Peter; “ Determinants of FDI in Developing countries: Has Globalization Changed the Rules of The Game?”, Kiel Institute for World Economics, No: 1122, 2002

OKTAY, Ertan; “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Anabilim Dalı**, Ankara, 1997.

Özağ, Filiz Elmaz; “Ev Sahibi Ülke Açısından Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama” , **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:5, Sayı: 12, 1994, s.63-77.

ÖZSOYLU, Ahmet Fazıl, ÜNLÜKAPLAN, İlter, AKDOĞAN GEDİK, Melek; **Küresel Kriz ve Türkiye**, Adana, Karahan Yayınları, 1. Baskı, 2010.

ÖZTÜRK, Lütfü; “ Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında bir Bakış”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:7, 2004, s.110-128.

PALABIYIK, Serdar, YILDIZ, Ali; **Avrupa Birliği**, Ankara, Odtü Yayıncılık, 2005.

PAN, Yigang; “ The inflow of foreign direct investment to China: the impact of country-specific factors”, **Journal Of Business Research**, 56,2003, s. 829-833.

SEVÜTEKİN, Mustafa, NARGELEÇEKENLER, Mehmet; **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, 2010.

SİMS, Christopher A.; “Macroeconomics and Reality”, **Econometrica**, Vol:48,1980, s:1-48.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), **Enflasyon**, Ankara, 2004.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), **Fiyat İstikrarı**, Ankara, TCMB Banknot Matbaası, 2004.

TEKİN, Ahmet; “ Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, Aralık 2006, s. 301-316.

TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu); **Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde AB Ülkeleri ve Diğer Aday Ülkeler Karşısında Türkiye’nin Durumu**, Ankara, Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş, 2000.

TUNCA; Halil; “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği: Bir Zaman Serisi Analizi Uygulaması (1992-2003)”, **Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Denizli,2005.

TUZCU, Gökhan; **Avrupa Birliği’ne Giriş Süreci ve Eğitimde Vizyon 2003**, Ankara, Türk Eğitim Derneği,1. Baskı, 2006.

TÜRKEŞ, Atalay, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yarım Asır”, **Gümrükte Uzman Görüş Güncel Dömrük ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 21, Nisan-Haziran 2009, s.48-58.

TÜSİAD ve YASED; ” FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis”, 2004 :2, Erişim: www.yased.org.tr.

ULUDAĞ, Ramazan; **Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması**, Ankara, 1991.

UNCTAD; “World Investment Report 2009”, Erişim: www.unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf.

UNCTAD; “World Investment Report 1998 Trends and Determinants”, Erişim: <http://www.unctad.org/templates/WebFlyer.asp?intItemID=2426&lang=1>.

ÜNLÜ, Servet; “Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türk Telekom Örneği”; **Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme anabilim Dalı, Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalı**, İstanbul, 2009.

YASED; **İnceleme Yarışması: Türkiye’nin Avrupa Topluluğu ile Bütünleşmesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü**, Yayın No:34,1989.

YASED, “UNCTAD Dünya Yatırım Raporu” , İstanbul, Eylül 2009, Erişim: http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin_bultenleri/Documents/UNCTAD2009-tr-17-09-2009.pdf.

YASED, “ Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, Mart 2008, Erişim: www.yased.org.tr.

YOİKK; **Türkiye’de Yatırım Ortamının İyileştirilmesine Doğru: YOİKK Reform Süreci Hakkında Yorumlar**, Hazine Müsteşarlığı Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi, Ankara, 2006.

EKLER

EK 1. Türkiye'de Başlıca Uluslararası Birleşme Ve Satınalmalar (2008)*

Hisseleri Satın Alınan Şirket	Alıcı Şirket	Alıcı Şirketin Ülkesi	Hisse Oranı (%)	İşlem Değeri (Milyon Dolar)
Tekel sigara**	British American Tobacco (BAT)	İngiltere	100	1720
Migros Türk	BC Partners, DeA Capital, Turkven	İngiltere, İtalya, Türkiye	50,8	1650
Başkent Doğalgaz Dağ.**	Global Inv. Holding, Energaz, ABN Amro	Türkiye, Hollanda	100	1610
Başkent Elektrik Dağ.**	EnerjiSA, Sabancı Holding, Verbund	Türkiye, Avusturya	100	1225
Finansbank	National Bank of Greece	Yunanistan	9,7	697,2
Sakarya Elektrik Dağ.**	AkCez	Türkiye, Çek Cumhuriyeti	100	600
Acıbadem Sağlık Hiz.	Abraaj Capital	BAE	53,8	586,7
Akpet	Lukoil	Rusya	100	555
Axa Oyak Holding	Axa Group	Fransa	50	525
Tekfen İnşaat	Palmali Holding, SOCAR	Azerbaycan	50	520
Ko. Allianz Sigorta	Allianz	Almanya	47,1	392,4

EK 1. DEVAM

124

Akenerji	CEZ	Çek Cumhuriyeti	37,4	302,6
Güven Sigorta	Groupama	Fransa	100	282,5
İzgaz	Gaz de France	Fransa	90	232
Koç Allianz Hayat ve Emeklilik	Allianz	Almanya	49	198,4
Oyak Emeklilik	ING Group	Hollanda	100	169,8
Adocim Çimento Beton	Titan Cement Group	Yunanistan	50	132,7

* 100 milyon Dolar ve üzeri

** özelleştirme

Kaynak : YASED, 2009 UDY Raporu

EK 2. Ekonometrik Analizde Kullanılan Veriler

YILLAR	FDI(DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM) (MİLYON DOLAR)	GDP (GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA) (MİLYON DOLAR)	DVKUR (DÖVİZ KURU- USD ALIŞ TL DÖNÜŞÜMÜ YAPILMIŞ)	CL (SİVİL ÖZGÜRLÜKLER SKORU)	ACIKLIK (DIŞA AÇIKLIK ORANI)
1970	58	18,079	0,00001	-	0,082
1971	45	21,076	0,00001	-	0,084
1972	43	25,354	0,00001	4	0,094
1973	79	30,455	0,00001	4	0,111
1974	64	38,368	0,00001	3	0,137
1975	114	51,085	0,00001	3	0,118
1976	10	53,887	0,00002	3	0,129
1977	27	53,236	0,00002	3	0,140
1978	34	54,763	0,00002	3	0,124
1979	75	70,162	0,00003	3	0,103
1980	18	74,806	0,00008	5	0,140
1981	95	75,251	0,00011	5	0,180

1982	55	68,575	0,00016	5	0,212
1983	46	67,945	0,00022	5	0,219
1984	113	65,31	0,00036	5	0,272
1985	99	65,513	0,00052	5	0,294
1986	125	70,283	0,00067	4	0,263
1987	115	81,027	0,00086	4	0,301
1988	354	85,723	0,00143	4	0,303
1989	663	92,948	0,00212	3	0,295
1990	684	116,725	0,00261	4	0,302
1991	810	135,804	0,00418	4	0,255
1992	844	156,916	0,00687	4	0,240
1993	636	175,391	0,01104	4	0,255
1994	608	153,74	0,02979	5	0,269
1995	885	166,092	0,04574	5	0,345
1996	722	173,151	0,08139	5	0,386
1997	805	192,431	0,15207	5	0,389

1998	940	209,127	0,26097	5	0,349
1999	783	219,676	0,42013	5	0,306
2000	982	265,194	0,6237	5	0,310
2001	3352	222,951	1,22541	5	0,326
2002	1082	226,508	1,50584	4	0,384
2003	1702	251,709	1,49307	4	0,463
2004	2785	339,691	1,42234	3	0,473
2005	10031	443,309	1,34079	3	0,429
2006	20185	516,142	1,43111	3	0,436
2007	22046	590,905	1,30151	3	0,469
2008	18198	666,593	1,29291	3	0,501

Not: Veriler orijinal halleri ile konulmuştur.

EK 3. Uzun Dönem Etki-Tepki Fonksiyonları

Period	LNFDI	LNGDP	LNDVKUR	LNACIKLIK	CL
1	0.471176 (0.05714)*	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	0.089752 (0.11557)	0.245556 (0.11171)*	-0.291665 (0.11441)*	0.099443 (0.08893)	0.138132 (0.10929)
3	0.176008 (0.11943)	0.250811 (0.11531)*	0.006651 (0.13413)	0.005213 (0.10506)	0.037139 (0.13965)
4	-0.065556 (0.11386)	0.043262 (0.11199)	0.022983 (0.13388)	0.024912 (0.10519)	0.092360 (0.13816)
5	0.111033 (0.10482)	0.113652 (0.09107)	0.035542 (0.11644)	0.022882 (0.08817)	-0.001019 (0.11405)
6	-0.028739 (0.10080)	0.245735 (0.08837)*	0.099287 (0.11782)	0.053942 (0.07671)	0.073674 (0.10617)
7	0.072556 (0.09519)	0.188281 (0.09190)*	0.078543 (0.11317)	0.039334 (0.07112)	0.154904 (0.09929)
8	-0.015918 (0.09423)	0.107455 (0.09553)	0.038335 (0.11515)	0.041817 (0.07922)	0.222290 (0.10569)*
9	0.000981 (0.09812)	0.088636 (0.10156)	0.118048 (0.11472)	0.042669 (0.08265)	0.183619 (0.11235)
10	-0.054753 (0.09436)	0.106896 (0.10042)	0.131498 (0.11490)	0.054587 (0.08302)	0.145037 (0.11024)

* %5 düzeyinde anlamlıdır

Ek 4. (1995-2008) Döneminde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Ve Bileşenlere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

	1995-2001 (Birikimli)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UDY Toplam	8,469	1,082	1,702	2,785	10,031	20,185	22,046	18,187
Doğrudan Yabancı Sermaye	8,469	1,082	704	1,442	8,19	17,263	19,12	15,25
Sermaye Net	8,469	566	556	888	8,053	16,876	18,099	14,672
Giriş	9,547	571	564	986	8,454	17,533	18,842	14,707
Çıkış	-1,078	-5	-8	-98	-401	-657	-743	-35
Yeniden Yatırımda Kullanılan Kazançlar ^a	-	-	132	204	81	106	294	204
Diğer Sermaye ^b	-	516	16	350	56	281	727	374
Gayrimenkul (Net)	-	-	998	1,343	1,841	2,922	2,926	2,937

a) 2008 yılı tahmini değerdir

b) Uluslararası sermayeli şirketlerin yabancı ortaklarından aldığı kredi

Kaynak : TCMB

ÖZET

AYHAN, İlknur. Türkiye’de Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Etkenler Ve Türkiye Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Günümüzde doğrudan yabancı yatırımlar özellikle gelişmekte olan ülkeler için çok önemli bir sermaye kaynağıdır. Bu yatırımlar sermaye sağlamanın yanı sıra büyümeyi, istihdamı, işgücü verimliliğini, ihracatı olumlu yönde etkiler ve yatırım yapılan ülkeye teknoloji, teknik bilgi, yönetim ve pazarlama bilgisi getirir.

Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinde olan Türkiye için doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörleri tespit etmektir.

Uygulanan ekonometrik analizde Türkiye’ye doğrudan yabancı yatırımların girişinde etkili olduğu düşünülen faktörler test edilmiştir. Bu kapsamda kullanılan değişkenler: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, dışa açıklık oranı, döviz kuru, sivil özgürlükler skoru ve kukla değişken olarak 2003 yılında çıkartılan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunudur.

Yapılan ekonometrik analiz ve sonuçları detaylı bir şekilde analiz ve sonuç bölümlerinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar
2. Çokuluslu Şirketler
3. Avrupa Birliği ve Türkiye
4. Eşbütünleşme
5. Hata Düzeltme Modeli

ABSTRACT

AYHAN, İlknur. Determinants of Foreign Direct Investments : The Case Of Turkey in The Adaptation Process of Turkey to European Union, Graduate Thesis, Ankara, 2010.

Foreign Direct investments in the-present day world are the very important capital resources of countries, especially emerging markets. These investments provides not just capital, but also technical know-how, management and marketing know-how; and have positive effects on economic growth, employment, labour productivity and exports.

The goal of this thesis is to research FDI determinants for Turkey which try to join European Union as a member.

On applied econometric analysis are tested several variables that is thought efficient on FDI for Turkey. Chosen variables are Gross Domestic Product (GDP), openness, exchange rate, civillian rights, and a dummy variable that is new law on FDI at 2003.

In this study, econometric analysis and results are presented in detail at the analysis and conclusion chapter of this paper.

Key Words:

1. Foreign Direct Investment
2. Multinational Company
3. European Union and Turkey
4. Cointegration
5. Error Correction Model